

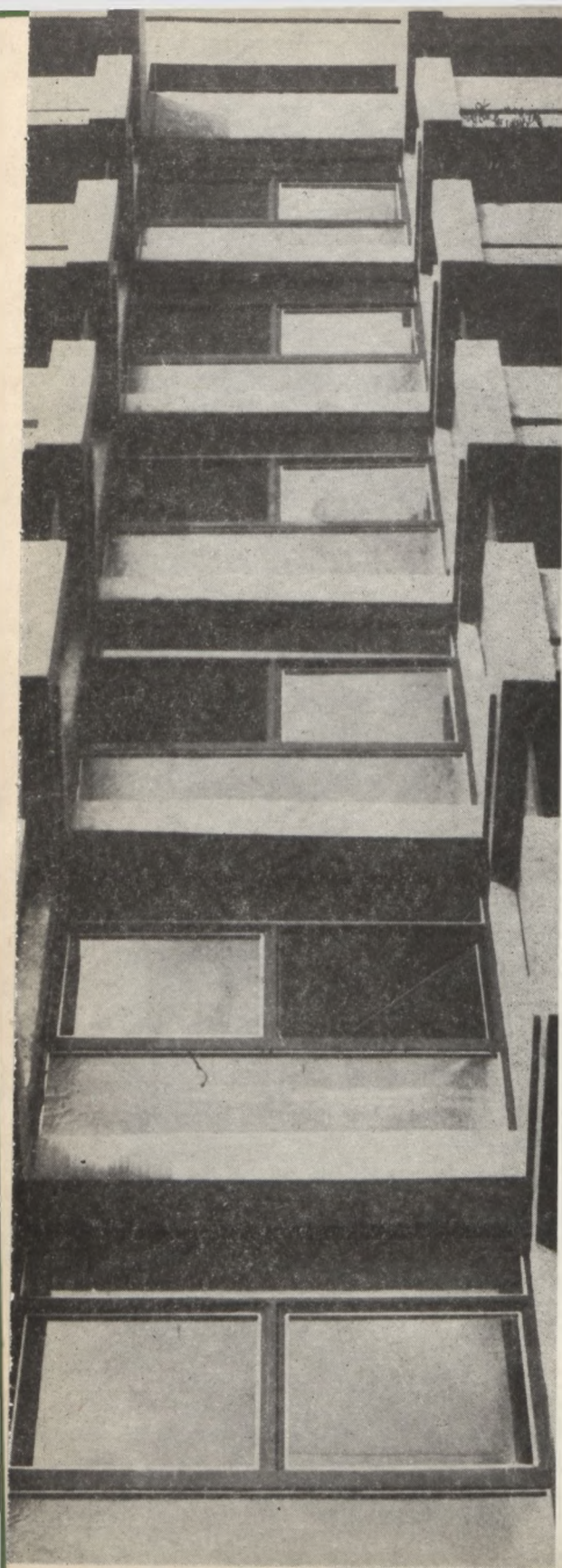
1992

1-16

PALÖC- FÖLD

1968 1

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRÁT

PALÖC- FÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT

TARTALOM

András Endre: Tercinák a békéért	3
Gara János: Bosszú	6
Vihar Béla: Mese a visszatért dalról	16
Jobbágy Károly: E jereváni délelőttben	17
Serfőző Simon: Szívemmel játszó, E földre	18
Erdős István: Stációk	19
Oláh János: Lázadók	24
Tóth Elemér: Colosseum	25
Utassy József: Tüzem, lobogóm!	25
Hann Ferenc: Lány a téren, Buzogány	26
Becsey Tóth György: Ablakfélfának dülő asszonyok	27
Vincze György: A kisörökös	28

ÉLETÜNK

A megújuló Salgótarján (Interjú Magyar Gézával)	31
Berkes József: Cigánytelepek Salgótarjánban	33
Csik Pál: Ifjúságvédelem	43
Tamás Pál: A női foglalkoztatottság Nógrád megyében	48
Nádházi Lajos: A falun élő értelmiségről	55
Kunszabó Ferenc: Lebontják a pusztát	59

AZ ÉLŐ MADÁCH

Radó György: Madách-élményeim	67
Kerényi Ferenc: Új utakon a Madách-kutatás	68
Németh Antal: Szabó Lőrinc és Az ember tragédiája	77
Szabó Károly: Két ember tragédiája	81
Szabó József: Arany javításai Az ember tragédiáján	90
Csongrády Béla: Száz éves harc a Tragédiáért	91

KÖRKÉP

A nappalok hű vigyázója (Gondolatok Fábry Zoltán munkásságáról) (Csukly László)	96
Gerelyes Endre: Ki vagy Te? — Ábel! (Danyi Gábor)	99
Helikon 1966—1967. (Fábry Györgyné)	102
Nagy Iván verses naplója (Horváth István)	105
Nógrád felszabadulása (Molnár Pál)	106
Kulturális fórum az ifjúságért (Kálovits Géza)	108
A Nógrád megyei Foto-klubról (Réti Pál)	110
Reprodukciók	
Kass János illusztrációi a műmellékleten (Foto: Veres Mihály)	
Koppány György felvételei: borító belső; 15, 18, 23, 27. old.	
Veres Mihály felvételei: címloldal, hátsó borító, melléklet; 35, 42. old.	

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi
Osztályának lapja
Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csukly László, Czinke Ferenc, Erdős István,
Gordos János, Kerekes László
Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor
Szerkesztőség: Salgótarján, Megyei Könyvtár

KIADJA

a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó: Vida Edit
Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető a postahivatalokban
Egyes szám ára: 5,— Ft

Index: 25 708

ANDRÁS ENDRE

TERCINÁK A BÉKÉÉRT

9.

Fájdalmasan a földhöz tartozom,
Erős kötés fog, ötven éve immár.
Tanulgatom a soros holtakon

! példás leckét. Mélység lábaimnál,
Fejem fölött a kéklő boltozat
Tengere zúg. Miféle nektárt ittál,

S miféle mérget, hogy csiszolt szavak
Mágusa légy, s hogy méricskéld tünékeny
Kincseidet, törekeny sorsodat?

Miként a gazda jéggel vert vetésen
Meggönnyezi a kipergett szemet —
Szívében fájdalom, felleg az égen,

Úgy siratom a meddő éveket.
Ó, mennyi mindent kezdtem s félbehagytam,
Mit bevégezni többé nem lehet!

Fürösszél meg teremő sugaradban,
Hogy új hittel építsem holtomig,
S bármily csekélyt is magaménak valljam

Szent palotád szép, zászlós tornyait!

Részlet

10.

Bent didergek, kívül vak áram éget,
Jeges szelekkel jó az alkonyat.
Alvó toronyból karmos denevérek

Szállnak alá: megannyi gondolat,
Megannyi árnyék vetődik szívemre,
Féltés felhőzi fáradt arcomat.

Anyám miatt, s miattatok, kik messze
Éltek, bárhol, aggódó asszonyok.
Kulcsoló öleléstek meg ki leste,

Ha vérepektől kell búcsúznatok?
S járjatok bár friss-hantú temetőben,
Ahová léptek, élet sarjad ott.

De a tűzvész nem kíméli a nőt sem,
S gyermekét, apját. Ordas indulat
Küldi a gyilkost ölni a felhőtlen

Is villámmal támadó ég alatt.
Zuhan betonváz, frissen fölrakott fal,
S a halottakról tudós férfiak

Statisztikát gyártanak hideg aggyal.

11.

Társulni vágyom, híd kell, nem kapocs,
Földrészeket íveljen át a karja,
Széles, erős, napfénytől záporos.

Ma még sandán nézünk a túlsó partra,
Amint tükörből, ők is vissza ránk.
Torz tükör, nem arcunkat mutatja,

De harci-jelvénytől feszes ruhánk.
Nem elég, ha csak „forró drótok” védik
Otthonainkat, el ne árassza láng!

Távlatot adj, Világ! Ne öt-tíz évnýt,
Bolygóknak üzen okos gyermeked.
Távlatot adj, s szép termésünk b erik.

Ma sivatag, holnap zöld kerteket
Mosdat a folyók ember-vágta medre,
S bőség fakad. Reményünk el ne vedd.

Lobbantsd szent lángra a teremtő kedvet,
Mi emberré tett minket hajdanán,
S sz lj majd reánk: dobjátok el a fegyvert!...

 gy  vd meg fiaidat, föld-anyánk!

12.

Házat-hazát s nem pusztá menedéket,
Vérben fogant világunk nem vadon!
Ne legyünk keselyűk sz j ban  tek,

Sem égbe szálló hidrogén-atom.
S bár elj , nem az elmúlás riasztgat
(Szivemet hozzá r gt l szoktatom),

Csupán a méltatlan halál. Vigaszt csak,
(Ha van vigasz) a teljes élet  d.
Anyám, te ily sorsot sz nt l fiadnak,

S lásd, szivében temetők f rge r g.
Homo sapiens, k t a messzeségek
Csillaga  z, neved ne érje vád,

Hogy fényes elméd lángját elfecs rled:
Akarj, s teremts egyetlen kultúrát!
M r kovácsolják erős-hit  népek

Holnapi rendünk kommunizmus t.
M r kovácsolják. S bárha, mint a holdat,
Falk ba ugatj k csahos kutj k,

Emelkedik a fal, s felépül holnap.

GARA JÁNOS

BOSSZÚ

Szombat dél volt, nyári forróság, a nap izzón függött a felhőtlen égen és olyan elviselhetetlenül áthevítette az utca kövezetét, hogy a gyárkapun kiáramló emberek egymás árnyékába tapostak, mindez illúzió volt csupán, hiábavaló menekülés a hőség elől. A szemközti oldalon a hullámbádogból összerótt büfé csaposa atlétatrikósan verejtékezett kiszáradt pultja mögött, hús sört ivott volna ő is, de napok óta nem kapott árut, így hát vágyakozva nézett a hömpölygő emberfolyam után, amelynek egy része a lejtős utcán elkanyarodott az öböl felé.

— Odanézz Albert, micsoda jó nő! — mondta Hincz az alacsony technológus, amint kiléptek a kapun. — Nem téged vár ez a cica?

— Tévedés! — szólt közbe Lakatos, az osztályvezető. — Én rendelteti ide, de egy üveg Kinizsiért átengedem. — Azzal szétlebbentette zsebkendőjét és bedugta a tarkóján az ing alá.

A szemközti oldalon a szabadban szerelt portáldaruk árnyékába húzódva piros autó várakozott, lapos, elnyújtott forma, csupa üveg és nikkell csillogás, ablakában fiatal napszemüveges nő könyökölt és unottan rágott egy fél citromot.

Szűcs Albert megtorpant a járdaszélen, de a mögötte jövők továbbsodorták. — Hétfőn hozom a Kinizsit — intett Lakatos felé, azzal a vállára kapta kis, sportos táskáját és átvágott az úttesten.

A két kolléga szembeszegülve az áradattal, megkapaszkodott a járdaszélen. — A feleségednek mit mondjunk? — szólt Szűcs Albert után az osztályvezető.

— Vagy hazamegyek, vagy nem! — Szűcs Albert arcán nyoma se volt a tréfának. Megkerülte a kocsit, a túlóldalt a járdaszélhez ültögetve kirázta sarujából a homokot és beült a nő mellé. Felpörgött a motor, az autó nekiugrott az enyhén emelkedő utcának.

Szűcs Albert szerette volna elkerülni ezt a találkozást. Amikor először halotta, hogy Éles Baba hazatért, hozta a gyerekeket az anyjához, úgy hitte számára már nincs jelentősége a látogatásnak, hiszen mostanában mások is megteszik — talán a légkör változott, amiatt, vagy mert letelt a kritikus tíz év — az utóbbi években keveset hallott a lányról, csak annyit, hogy férjhez ment egy belga mérnökhöz és hát gyerekei születtek, ami természetes, végtére is külön vágányon fut már az életük, és ez is megmáshíthatatlan.

A lakótelep hamar tele lett az Éles Babával kapcsolatos hírekkel. Milyen jól megy neki odakint, gazdag ruhákat visel — itt is, ott is hagyott egy darabot, a régi barátoknak csak úgy levette, tessék ha tetszik, neked adom — teheti, mert a férje menő bányamérnök, meg hogy a gyerekek közül a legidősebb megszólalásig hasonlít az anyjára. A kilencéves Krisztina. A másik kettő is, a kicsik, de a Krisztina

tisztára a Baba! És Szűcs Albertnek akár tetszett, akár nem muszáj volt odafigyelni, minthá rajta kívül nem akadt volna olyan személy, aki tényként fogadja el, hogy közöttük nincs már kapcsolat, hiszen Éles Baba ugyanaz, aki volt, alig változott, s ők Szűcs Alberttel mindig összetartoztak. Akkor is, amikor ez a lakótelep még nem állt, csak a patakig kiásott mély gödrök jelezték a körvonalait, s az öreg-telepi árnyas udvarokból figyelték, hogyan emelkednek ki a gödrökből a falak, rakódnak egymásra az emeletek, vagy régebben a barakk-iskola előtt, ahol Éles Baba a nyolcadikát végezte, a közeli villamosmegállónál éppen úgy, mint az öbölben, vagy a környékbeli tánctermekekben és mindenütt.

Később az elégedettséget felváltotta valami tartózkodás, vagy rosszallás, hiszen Éles Baba alig törődött a gyerekekkel, ott élösködtek az anyja nyakán, ő meg mindig talált valakit, akár több személyt is, akit bevett a kocsijába és szórakozott. A telepieknek ez már nem tetszett. A környéken száguldozó piros autóban szinte mindenki felbukkant azok közül, akik annak idején Szűcs Albertet irigyelték, nagyritkán zavart keltettek közöttük, vagy csak szerettek volna zavart kelteni, megkísérették a lehetetlent, esetleg oktanul, vagy alaptalanul felbukkant közöttük valakinek a neve, amiről csak ketten tudhattak, most mégis ott emlegették az asszony társaságában, de Éles Baba kihívó magatartását csak Szűcs Albert tudta megfejteni, s akkor úgy határozott, hacsak lehetséges, elkerüli a találkozást.

Attól kezdve nemigen járt le a térre. Munka után azonnal hazament, ki se dugta a fejét, a barátok hiába fűttyögtek az ablaka alatt; időhúzó módszerrel javította a villanyvasutat, amit a fiának vett előző karácsonyon, meg más hasznos elfoglaltságot keresett, szinte vadászta az otthoni teendőket, vagy sötétedés után ment haza. Olykor csak üldögélt az üzemi könyvtárban, nézegette a műszaki folyóiratokat és igyekezett nem gondolni Éles Babára. Úgy vélte előbb-utóbb letelik az asszony ideje és visszamegy, aztán minden olyan lesz mint régen.

Szűcs Albert felesége megérezte mi rejlik emögött az „otthon-ülés” mögött és igyekezett észrevétlen maradni. Nem óvatosságból, vagy taktikai megfontolásból. Igaz Márta kevéssé volt feltűnő jelenség, de megbízhatóságot és nyugalmat sugárzó, s kiegyensúlyozottan éltek, keveset beszéltek de mindent egvűtt gondoltak. Márta a közeli iskolában tanított, az esti technikumon Szűcs Albertet is tanította, akkor jöttek össze az érettségi banketten, ő beszélt rá a fiút, hogy most már ne hagyja abba a tanulást, és később is sokat segített, amikor összeházasodtak. Tudott Éles Babáról, mindenre emlékezett, amit Szűcs Albert annak idején elmondott erről az ügyről, hogy amiatt kezdett tanulni, mert szüntelenül a lányra gondolt, aki akkor már nem is írt, miként azt is tudta, hogy amikor lakást kaptak a városban Szűcs Albert nem azért idegeskedett, mert képtelen volt megszokni a szűk és levegőtlen utcákat, a más környezetet, hanem azért ügyeskedett annyit, mert visszahívta ide a lány emlékezete. Egvűtt lélegzett Szűcs Albert félelmeivel és felismerte, hogy csak azzal segíthet, ha nem avatkozik bele.

Akkoriban, amikor Éles Baba elment, éppen csak egy rövid üzenetet hagyott, amelyben Szűcs Albertet maga után hívta, hogy Bécsben találkoznak, várni fogja, többször előfordult, hogy valami különös remegés lepte el a férfi testét. Ilyenkor sírva átkozódott, rossz gondolatai támadtak, gyilkos indulatok rohanták meg. Első alkalommal abban a felig kész házban, ahol lakást foglaltak maguknak, még parketta sem volt a szobában, a mázolatlan ajtóban üresen várt a záruk helye, de a házakat megrohámolták a környékbeliek, ő sem tehetett mást, ha komolyan gondolta, hogy a

lánnyal tető alá hozzák a dolgot. Így is lekéssett és már nem jutott más csak ez a félig kész lakás, nedvesvakolattal, meg a dívánnyal amit a hátán cipelt fel a negyedik emeletre, s amikor először került szembe önön elszabadult természetével ezt a díványt csákánnyal apró darabokra hasogatta. Szétvágta a mosdót és kivert két ajtótokot, aztán elmenekült. Máskor meg vonatra kapott, napokon keresztül bujkált a határ közelében, csak éjszaka mert kimozdulni rejték helyéről, hason csúszott a hóban meg sárban, csatornákon gázolt át, félig megfagyva bukkantak rá a határőrök, s jóindulatúan azt mondták neki, mi a fenének jött vissza, ha egyszer már átjutott, de ő nem értette csak később, amikor a győri kórházban feküdt, s a láztáblára húzott piros vonal átugrott az alumínium tok felső peremén.

Azon az őszőn szerelt le. Három évet húzott le Nyíregyházán egy műszaki alakulatnál, majdnem a szakmájában dolgozott, szerelő műhelyben, ő meg géplakatos volt, s váratlanul érte őket október elején a leszerelés híre. Készületlenül. Nagyon várták, hogy vége legyen a katonaságnak, de számítottak arra a két hónapra. Kicsit idegenül mozgott aztán idehaza. Benézett a gyárba, szeretettel fogadták, még válogathatott is melyik brigádba akar kerülni, de várt, fizetetlen szabadságot kért magának. Leginkább ha együtt volt Éles Babával, akkor érezte magát biztonságban.

A lány a bölcsész karon a második évét kezdte. Baba hacsak tehettem lement hozzá a katonaság alatt, s most is szerelemmel fogadta, de Szűcs Albert igen sokat várakozott az egyetem épülete előtt, vagy ült egy teremben, ahol számára érthetetlen dolgokról beszéltek a gyűlések alatt, de ez nem bonthatta meg kapcsolatuk lényegét, legfeljebb apró civódásokhoz vezetett. És később is, amikor az utcán már ropogtak a fegyverek egyre csak járt a lány után, óvta a meggondolatlan tettektől, bár alig kapott érte köszönetet. De mindenért kárpótolta, ha egyedül maradhattak.

Így történt, hogy napokra beszorultak a Rákóczi úton egy diákszálló épületébe. Mindenféle alakok nyüzsgöttek akkor ott. Fegyveresek meg mindenféle emberek. Szűcs Albert letagadta hozzáértését, mint aki életében először lát puskát, s alig tudja a két végét megkülönböztetni, nem zavarta, hogy gyávának gondolhatják, és egyre csak a lány mögött settenkedett. Még a kegyes jóindulat sem háborította fel, amivel tudomásul vették a jelenlétét. A földszinti nagyteremben hevert a burgonya, amerikai vöröskeresztes csomagok hegyei sokasodtak, meg mindenféle más segélyek, minden lakószoba más világot képviselt, más világnézeti árnyalatot, s reggeltől estig üvöltött mindenütt a rádió, hír hírt követett, legendák, rémhírek és reménykedések keltek szárnyra, minden ajtó nyitva állt a kopogtató előtt, s a szoba akár üres volt, aludt benne valaki, vagy éppenséggel szerelmeskedtek odabent, az asztalon az üres pohár mellett mindig lehetett találni egy üveget, amely nem volt üres, és fekhely is akadt akármennyi, takarók és étel, ki se kellett mozdulni. Ebben a bábéli zűrzavarban Szűcs Albert talált egy szobát az épület hátsó traktusán, amely annyira elhanyagolt volt, mintha évek óta nem lenne lakója. Egy éjszaka ide bújtak el Éles Babával.

Azután foglaltak maguknak lakást. Szűcs Albert a nővérétől kapott kölcsön egy díványt. A hátára borítva cipelte az öreg, meg az új lakótelepen keresztül, föl a negyedik emeletre. Nagyszerű érzés volt cipelni ezt a díványt. Baba mellette lépkedett, s minduntalan megkérdezte nem nehéz-e. Hangjából gyengédség áradt, féltő aggodalom, tekintete szerelemtől világított, néha az volt az érzése talpára kell dobni a díványt, hogy ott szerelmeskedjenek a téglahalmok, meszesgödrök és más építőanyagok között mindenki szeme láttára. A gondolatba egészen belevörösödött. A

lány meg egyre csak mondta: ne pihenjünk, kedves? Kedves. Így mondta. Ha megszólalt vagy ezzel kezdte, vagy gyengéden odabiggyesztette a mondandó végére. Hamar belatanult az asszonyi pózokba, vállvetve lapátolták ki az ablakon a törmelékét, tették rendbe a lakást, kézre adogatta a szerszámokat, melyekkel Szűcs Albert bekötötte a lépcsőházi vezetékbe a maguk villanyát, s úgy tűnt, az egyetemről, meg ami ott volt egészen megfélemedezett. Igaz, adódott nehézség is, Éles néni képtelen volt megérteni miért kell összeköltözni abban a féligkész lakásban, mikor még nem házasok, sírdogált is egy keveset, de Szűcs Albert határozottsága minden nehézséget félresöpört. Közrejátszott az is, hogy a fiú úgy járt Élesékhez mint haza, éppen csak nem aludt ott, s ez így ment akkor már évek óta.

Szűcs Albertet elragadta a képzelet, és nem ezt a lakást látta, hanem amivé lesz, ha majd helyre áll a rend, jönnek a munkások és befejezik, a környezet sivársága hát nem okozott nehézséget, miként nem vette észre azt sem, hogy Éles Baba engedelmissége nem igazi természetéből fakad, az asszonnyá válás számlájára írta, a beteljesült szerelemmel magyarázta, ezért érte váratlanul a kusza betűkkel írt üzenet a néhány napos boldogság után. „Ha igazán szeretsz, s másként nem lehet, utánam jössz, Bécsben találkozunk, várlak.”

Megbeszélték ők ezt a lehetőséget, szobakerült közöttük, de a diákszállóban is hallhatta eleget. Nem vette komolyan, bármilyen tüzzel magyarázták neki, hogy a lehetőségeket nem lehet büntetlenül kihagyni, ennyivel tartoznak a hivatásuknak, Szűcs Albert mindent elengedett a füle mellett, s magában azt gondolta, az ilyen nehéz időkben éppen arra van szüksége az országnak, hogy a legjobbak, vagy azok, akik ezt tartják magukról, álljanak helyt! Nem menekülni a bajból ész nélkül! Később aztán elmagyarázta Éles Babának, hogyan gondolja, s úgy tűnt, a lány meghajol érvei előtt.

Últ akkor az üzenet fölött, nem akart hinni neki, abban bízott, hogy csak tréfa, vagy a lány meggondolja magát, talán már elindult visszafelé, pillanatokon belül megérkezik, még a kijárási tilalom előtt — de hiába reménykedett. Azután felzörgette a szomszédokat, sikertelenül kutatott a lány után, és hát megtalálta a lépcsőházban a csákányt.

Hazamenekült a szüleihez, másnap nem ment munkába, csak ült a rádió mellett és szólanul hallgatta a végnélkül csordogáló üzeneteket, míg délutánra megérkezett a bizonyosság: Baba üzeni szerencsésen megérkezett és vár — de azután is így ment, egy héten keresztül, kétszer naponta, délelőtt és délután, s Szűcs Albert meg csak ült a rádiókészülék mellett és szívta a cigarettáját, de amikor kiengedték a kórházból már nem akarta hallani.

Olvasatlanul hagyta a lány leveleit, a borítékok bontatlanul kerültek a tűzbe, nem kegyelmezett a bélyegeknek sem, amelyek Éles Baba útját jelezték Ausztriától Belgiumig, csak egy pillantást vetett a levélre aztán végzett vele, hiába könyörögtek a bélyegért a szomszédbeli gyerekek. Később kerülő úton eljutott hozzá a hír, hogy a lány férjhez ment. Éles Baba árulását nem tudta feledni, noha éveken át temetgette magában a történeteket néha álmában rohanták meg az emlékek, de azután megtanult védekezni ez ellen is: elalvás előtt sohasem feküdt a jobb oldalára, mert rendszerint ilyenkor, az álom és ébrenlét határán bukkant fel a lány képe, s utána könyörtelenül bejelentkezett az álom is, de ez a felismerés megértette vele, hogy formális csupán, hanyatt fekszik, vagy a másik oldalára máris kivédte a támadást és akkor megtette az első lépést a tökéletes feledés felé.

Most, amikor Éles Baba tíz év után hazaérkezett látogatóba, Szűcs Albertet megdöbbenetete, milyen kevésse sikerült eltemetni a lány emlékét, noha másként hitte amikor nyugodtan végiggondolta a dolgokat, valójában alig tett valamit, éppen csak elindult az úton, s hajlamosnak érezte magát arra, hogy mindent, ami közben történt afféle közjátéknak vegyen. Ez a lehetőség félelemmel töltötte el, ritka pillanatokban a gyengeségével magyarázta, és mindenképpen át akarta vészelné az időszakot Éles Baba távozásáig, amelyet rövidnek hitt.

Amikor Éles Baba mellé beült az autóba félelmetesen egyszerűnek tűnt minden, a döntés lehetősége, ösztönösen bukkant rá miközben átvágott az úttesten és abban fejeződött ki, amit Lakatosnak az osztályvezetőnek válaszolt: vagy hazamegyek, vagy nem. A válaszban benne foglaltatott a várható végeredmény, ha leegyszerűsítve is, s a bizonyosság megnyugtatta.

Éles Baba szótlánul elindította a kocsit. Nem is nézett rá. Mintha megbeszélést volna, hogy itt fogja várni a gyárkapu előtt, nem is először történt így, mintha nap mint nap így lett volna. Szűcs Albert a hátsó ülésre dobta táskáját, amennyire csak lehetett kinyújtotta a lábát, s miközben a kocsit alá futó utat figyelte, kigombolta az ingét.

— Pokoli ez a hőség — mondta Éles Baba és bekapcsolta a ventilátort. — Talán most már hűt valamit.

Szűcs Albert végiglopta tekintetét az asszonyon, a pedálokön működő lábától, amelyről lerúgta a cipőt, egészen a hajáig. Nem kellett hozzá tárgyilagosság, vagy udvarias jóindulat, hogy felmérje a változás elképesztő csekélységét. Éles Baba külsején alig hagytak nyomot az évek, meg a szülések, egy árnyalattal talán teltebb lett, de mozdulatai ugyanazt a lányos rugalmasságot hordozták, Szűcs Albert az ujjában érezte a sötét, erős szálú haj tapintását, fölismerte a halántékán lüktető, vékony erecskét, a térde fölött a régi sebhelyet, s a szintétikus, tiszta és idegen illatok mögött azt a régit, amelyet nem irthattak ki a rafinált illatszerek, sem a túlápoltság.

Közömbös dolgokról beszélgettek, időjárásról, útviszonyokról, az asszony bátorságáról, amivel nekivágott a majdnem kétezer kilométeres útnak, gyerekekkel megpakolva, igaz Krisztina sokat segített, Krisztina már nagy lány, kilencéves, Krisztina neve minduntalan felbukkant a beszélgetésükben, Krisztinái, aki tisztára az anyja, mindazonáltal hangsúlytalanul pattant szét a gondolatok burka, miközben tempósan rótták az utcákat, nem sétakocsikázásként, hanem mintha határozott cél felé törnének, főútról a mellékutcába kanyarodva, tereken át, hidak alatt, ott keringtek az ismerős környéken, aztán tágult a kör, de a tempó nem csökkent, a szavak mögött várakozás feszült, de Szűcs Albert felismerése csak akkor következett be, amikor a város közepén Éles Baba a járda mellé siklott és megállította a kocsit: az asszony végigvitte azokon a helyeken, ahol valaha megfordultak. Az autó a diákszállóval szemközt fejezte be útját, a kis eszpresszó előtt fékezett, beültek a kirakati üvegtábla mögé és nézték az épületet. Éles Baba nevetett, mert fölfedezte Szűcs Albert arcán a megdöbbenést.

— Miért bujkálsz előlem?

Szűcs Albert alig észrevehetően megvonta a vállát. Az asszony voltaképpen lelárt csinált neki, rendezte az emlékeit, azért ülnek most itt! Később egyszerű lesz visszagondolni így, hogy vele is ellenőrizte.

— Nem felelsz? — Szűcs Albert hallgatott. — Egy kicsit megöregedtél — mondta akkor az asszony, és lagy mozdulattal a férfi arcára helyezte a tenyerét —, de igazán alig látszik meg ez a tíz év. Istenem, tíz éve már!

Szűcs Albert óvatosan elvonta arcát az asszony tenyeréből, mintha erősen figyelne odaát valamit. Éles Baba követte a férfi tekintetét.

— Bemegyünk? — kérdezte az asszony várakozó arccal.

— Minek?

— Hát csak úgy, körülnézni.

— Felesleges. A portásnak úgysem magyarázhatod meg, mit keresel!

— Szomjas vagyok — mondta az asszony nyugtalanul. — Igyunk valamit.

— Két limonádét — fordult hátra Szűcs Albert. Örült, hogy foglalkozhat valamivel és nem kell Éles Baba arcát figyelnie.

— Nem limonádét — mondta az asszony követelően. — Sört, meg valami rövidet.

— Kocsival vagy — figyelmeztette a férfi.

— Hát aztán! Szomjas vagyok és utálok a limonádét.

— Jó — mondta Szűcs Albert fölülről. — Amit akarsz.

Cseresznyepálinkát ittak és sörrel öblítették le. Később megismételték. Az asszony ragaszkodott a pálinkához, Szűcs Albert nem hitt e szomjúság valóságában és kétkedő arccal figyelte.

Éles Baba megérezte, hogy az első menetet elvesztette, azért ivott, durvábban, miként szükséges lett volna, hogy helyrebillentse önbizalmát. Másként képzelte el a találkozást. Amikor hazaérkezett kegyes jóindulattal gondolt Szűcs Albertre, nagylelkűnek hitte magát azok után, hogy a férfi nem követte, válasz nélkül hagyta a leveleit, pedig ha hívja képes lett volna visszatérni. Igen, határozottan úgy érezte megtette volna érte, most tehát joggal haragudna, számonkérhetné a férfi akkori magatartását. Mindezt részletenként állította össze a hazafelé tartó úton, mindenre nem emlékezhetett pontosan, hiszen azóta annyi idő telt el, mégis nagyon várta a találkozásukat. Örömmel gondolt a lehetőségre, hogy valami felcsillanhat a múltból, amit elveszettek hitt, vagy nem volt ideje gondolni vele.

Várta Szűcs Albert jelentkezését és dühítette, amikor ez napok múltán sem történt meg. A kezdeményezésre nem volt lehetősége, a helyzete nem engedte, a környezete elvárta, hogy tisztességes családayaként viselkedjen, nem kezdhetette azzal, hogy volt szerelme után érdeklődik. Akkor hát miért nem jön? Egyre türelmetlenebb lett. Csak nem képzelem, hogy futni fog utána?! Makacsul ragaszkodott elképzeléséhez, a nagylelkűség pózához, a meglepetség apró sikolyaihoz, a „jé! te még élsz öregfiú, igazán kedves tőled, hogy nem felejtettél el” szerephez — de hiába várakozott. Akkor határozta el, hogy mindenképpen kikényszeríti Szűcs Albertből a kezdeményező lépéseket, ha másként nem, hát fájdalommal dönti le a hallgatás kerítését. Mindent tudott róla, apránként érdeklődés nélkül is összeállíthatta magának a képet, és megérezte a távolmaradás védekező jellegét.

Amikor nem tehetett mást, odaállt a gyárkapu elé, s megadta Szűcs Albertnek a választás lehetőségét. Nagyon készült a találkozásra, testileg és lelkileg egyaránt, igénybevett minden eszközt, amivel rendelkezett, amit a hódítás csalhatatlan kellékeként reklámoznak a nyugati magazinok, s a tükörbe nézve igazán elégedett lehetett önmagával. Amikor Szűcs Albert beült mellé, egy kicsit győztesnek érezte magát, már bánta is, hogy ennyire megálázkodott: a férfi arcáról mindent leolvashatott.

Azt is, mennyire fogytán volt Szűcs Albert ereje. Most mégis csatát vesztye ült mellette az espressóban. A férfi közönye kirántotta magabiztossága alól a talajt.

Akkor hirtelen a fáradságáról kezdett panaszkodni, így akart együttérzést ébreszteni, hogy mennyire kifárasztotta ez az egész, de nem csak az utazás, hanem az itteni élet, amitől annyira elszokott, hiszen odahaza Raul, a férje, minden munka alól mentesíti, lesi a gondolatát, nagyszerű fiú, habár valamivel idősebb, itt meg minden az ő nyakába szakadt, a háztartás meg minden, de az anyjának mégis látni kell a gyerekeket, miatta történt az egész, ezt Szűcs Albert is megértheti. A férfi azt gondolta, ha így is van, legalább lesz mit pihenni Éles Babának, amikor hazatér.

Az asszonyt persze ingerelte a szófukarság, meg Szűcs Albert érzelem nélküli arca, amivel válaszolgatott, mást szeretett volna leolvasni róla, szerelmet, vagy legalább is azt, hogy nem felejtette el. bűnbánatot vagy akármit csak ne ezt a felsőbbiséget. A férfi képes volt uralkodni vonásain. Éles Baba hiába akarta hallani, miért bújált előle, minduntalan visszatért erre, a férfi azt válaszolta, hogy egy kicsit sokat ittál, és közben arra gondolt, most kellene távozni, szólanul fölemelkedve az asztal mellől, nem is nézve vissza, de valami sajnálat támadt benne, így hát maradt.

Akkor is közömbösen hallgatott, amikor az asszony közölte vele, hogy hamarosan Argentínába költöznek, Szűcs Albert lehetségesnek érezte, mindez csupán fenyegetőzés, noha Éles Baba határozottan állította, hogy Raul birtokot vásárolt odaát, kocsit meg hátszlovakat, ezt mulatságosnak találta, próbálta elképzelni a reggeli sétalovaglásokat. Éles Babát a hátszlovon, Raul kíséretében, aki bizonyára kopaszodik, szemüveges és megközelítően ötven éves gyermekei körében, akik megfelelő nagyságú pónilovakon követik, nyírott gyepen, kaktuszok között, vagy éppenséggel más buja környezetben, és csak akkor figyelt fel, amikor már az asszony a kelleténél hangosabban beszélt. Néhány pillanatra kizökkent magabiztos nyugalmából. Éles Baba azt mondta, neki elege van ebből az ostoba Európából, itt mindenki a maga igazát hajtogatja közben elpusztítja a másikat, atommal fenyegetőznek, hidrogénbombával meg rettegés minden, azt szeretné, ha a gyerekei egészséges környezetben nevelkednek, értük akar élni, számára úgy sincs más! Az asszony akkor már részeg volt, s Szűcs Albert fölismerte a szavai mögött a kölcsönvett gondolatokat, részeg hencsége ingerelte, azt vetette hát oda, ha annyira szívén viseli a gyerekek sorsát lehetőleg titkolja el itteni viselkedését, fontos lenne, hogy ne tudjanak róla semmit, de hiba volt, mert az asszony azonnal fölfedezte sebezhető pontját és magából kivetkőzve sziszegte felé, hogy fűtyül arra, amit Szűcs Albert gondol, mindenkivel lefeküdt, számára csak az volt a fontos, hogy a férfinak fájjon! Akkor Szűcs Albert majdnem megütötte. Már megmozdult a karja, de a keze csak a sörös poharig jutott el. Éles Baba megrettenve ismerte fel a férfi végletes indulatát és sírni kezdett, mindent visszavont, azt állította, hogy nem igaz az egész, bár nem részletezte mire érti, később könyörgésre fogta a dolgot, mert látta, hogy kevés hiányzik ahhoz, hogy Szűcs Albert faképnél hagyja. Képtelen lett volna elviselni.

Megitták az utolsó sört, amit a pincér eléjük tett, aztán Szűcs Albert fizetett. A kocsihoz támogatta az asszonyt. Nem szívesen ült be mellé, de nem volt más választása. Kicsit fáradt volt, meg benne is összekeveredett az ital, ennek ellenére meglepően tárgyilagos tudott maradni. Félelme régen szertefoszlott. Higgadtan szemlélte az asszony mesterkedéseit. Ismerte Éles Babát, tudta, hogy nála minden látványosabban megy végbe mintsem szükséges lenne, ha valami elszomorította hát képes volt szivettépő zokogásra, de egyik pillanatról a másikra tudott váltani, mi-

ként a haragját és a szeretetét is eltúlozta. Nála nem voltak átmenetek, ha bántani akart azonnal sebet ütött, s ugyanígy zuhant a másik végletbe.

Éles Baba lépésben vezette a kocsit, szeméből potyogtak a könnyek, csíkokat vonva gondosan kikészített arcára.

— Lehet, hogy nem hiszed — szípogeta —, de olyan boldog vagyok, hogy itt vagy velem.

— Miért ne hinném — válaszolta Szűcs Albert meggyőződés nélkül. Oldalra húzódva figyelte az asszonyt.

— Istenem, mit tehetek, ez lett belőlem... Muszáj, hogy megérts! Ha valaha szeretted, nem lehetek a számodra közömbös... Elmentem, hát persze, de olyan keveset tudtam mindenről és az egyetemet is abbahagytam, most már hiába fáj... Most meg ez az Argentína, ha tudnád mennyire gyűlölöm! Gyerekeim vannak, mit tehetek... Persze, te nem ismered őket!

Éles Baba rálépett a fékre és megállt az út közepén. Izgatottan kutatni kezdett a kesztyűtartóban. Mögöttük egyre türelmetlenebben sorakoztak a kocsik.

— Két lányom van, meg egy fiam. Krisztina a legidősebb. Nézd, itt vannak!

Szűcs Albert kezébe nyomta a képet.

— Szeretném, ha megismernéd őket — mondta az asszony. — Ugye eljössz? Ez itt Krisztina, látod? — Hirtelen elkapta a férfi elől és csókolgatni kezdte. — Drága nagy lányom! Drága szentem! — Aztán hirtelen megmerevedett. — Szörnyű! Őt szeretem a legjobban, ugye rettenetes!

— Induljunk — mondta Szűcs Albert.

— Igérd meg, hogy eljössz hozzánk!

— Elmegyek — mondta Szűcs Albert.

— Mikor? Reggel indulunk vissza! — hadarta Éles Baba megdöbbenve. — Raul két napja vár Bécsben! Táviratozott, de addig nem tudtam elmenni, amíg nem találkoztam veled...

— Ha nem indulsz azonnal, szavamra kiszállok a kocsiból!

— Jól van kedves, miért vagy ideges?

Attól kezdve nem beszéltek. Szűcs Albert visszarakta a képeket a kesztyűtartóba.

Besötétedett mire a város szélére értek, de Éles Baba nem fordult be a telep felé, hanem a hajogyár irányába kanyarodott. Zajtalanul gurultak a lejtős utcán az öböl felé.

— Hova mész? — kérdezte Szűcs Albert.

— Fürödni... Szörnyen zúg a fejem, talán felfrissülök.

Befordultak a műkö üzem mellett, nagyokat huppanva húztak el a bolgár-kertészet szélén. A reflektor ragyogó fénycsóvát lőtt az éjszakába. Aztán egy símára kopatott gyepes térség következett és a kocsí nekilendült. Éles Baba egyre sebesebben vezetett, szinte átrepült a réten, oldalra pillantott, amikor rászaladtak az öböl közepére nyúló földnyelvre, de Szűcs Albertet nem lehetett megfélemlíteni, s akkor közvetlenül az omladékos part közelében fékezett. Szűcs Albertre nevetett és kiugrott a kocsiból. A part szélére szalad.

— Nem jössz? — fordul vissza a kocsí felé.

— Nem — válaszolta a férfi. Az ablakon keresztül nézett az asszony után.

— Ó — sóhajtottá Éles Baba és elengedte a szoknyát, amely a lábainál a földre hullt. Aztán a blúz vitorlázott el a kezéből, majd a fekete csipkéből is kibomlott

lassan gazdag teste, és néhány pillanatig úgy állt ott a gyenge fényben, várakozva nézett a férfi felé, majd belegázolt a vízbe. Pár lépés után visszfordult.

— Gyere — hívta szelíden.

Szűcs Albert nem mozdult. Két kézzel kapaszkodott a kocsi oldalába. Nem akarta feladni vezető pozícióját. Biztos volt benne, hogy Éles Baba csak erre vár, szeretné térdre kényszeríteni, s ha csak egy lépést tesz is, menthetetlen. Az asszony szépen megrendezte a dolgot, de átlátott rajta. Egy gyors szeretkezés a gyepen amúgy sem változtatná meg a dolgokat, s Éles Babának is csak azért van szüksége rá, mert nincs más mód arra, hogy bizonyosságot szerezzen; minden úgy van, ahogyan hitte, tehet vele amit akar, itt van, vár rá, akár mikor tér vissza csak nyúlni kell érte. A nyugalmat venné cserébe, a biztonságát, amivel végképp túlléphet Éles Baba emlékéen, magával vinné Argentínába, akár egy csecsebecsét, vagy suvenirt! Nem. Megvárta míg az asszony begázol a vízbe, csak azután lépett ki a kocsiból. Cigarettrára gyújtott. Kezében reszketett a gyufa. Nagyokat szippantva támaszkodott a kocsi oldalához.

Várakozás közben kezében hosszú hamut növesztett a cigaretta. Nem látta az asszonyt, de hallotta, hogy messze bent csapkodja a fekete víz tükrét. Aztán egyszer csak a part közelében bukkant fel, kiemelkedett a vízből, melle a víz színén ringott, aztán előtűnt lágy csipője is. Szűcs Albert közelében mászott ki a vízből.

— Miért nem jöttél? Nagyszerű a víz.

— Nincs kedvem fürödni.

Éles Baba a kocsi csomagtartójából törülközőt húzott elő és kiszámított mozdulatokkal dörzsölni kezdte a testét. Szűcs Albert nyugalmat kényszerítve magára mozdulatlanul figyelte a különös táncot, amit az asszony lejtett a törülközővel, még ezt is kibírom, gondolta, azután túl vagyok mindenem, tudta csak egy lépést kellene tenni előre, s bizonyosan úgy robbannak össze mint a meteorok, de azután sem mozdult, amikor a szerte heverő ruhadarabok egyenként felkerültek az asszonyra. Akkor Éles Baba közelebb húzódott.

— Kérek egy cigarettát — mondta fésülködés közben.

Szűcs Albert elővette csomagját és az asszony felé nyújtotta, de Éles Baba mutatta, hogy vizes a keze, azt szeretné, ha a férfi rágyújtana helyette. Szűcs Albert meggyújtotta a cigarettát, az asszony beleszippantott, aztán visszaadta és folytata a fésülködést.

— Magadról alig mondtál valamit — mondta, és kutatóan nézett Szűcs Albertre

— Mit mondjak? Élek.

— Hallottam, hogy megnősültél, van egy fiad. Hány éves?

— Az idén lesz három.

— Rád hasonlít?

Szűcs Albert megkönnyebbülten elnevette magát. — Szerintem minden gyerek a szüleire hasonlít, persze ritkán merjük beismerni, hogy a másiktól is van benne valami.

— Gondolom ez természetes, nem? Édesanyád, hogy van?

— Köszönöm szépen, elég gyakran emleget — válaszolta Szűcs Albert. — Adhatnál neki egy képet a gyerekeidről. Azt mondta, ha találkozom veled feltétlenül kérjek.

— Nagyon szívesen. Majd keresek néhányat.

— Már írni akart a fénykép miatt, de lebeszéltem — Szűcs Albert zavartan nevetgélt. — Ostobaság, nem?

— Ostobaság, mi?

— Hát hogy egy időben ezzel a fényképpel nyaggatott engem. Már nem, csak valamikor. Azt képzelte magának, hogy a te nagylányod, a Krisztina... szóval, hogy az az ő unokája.

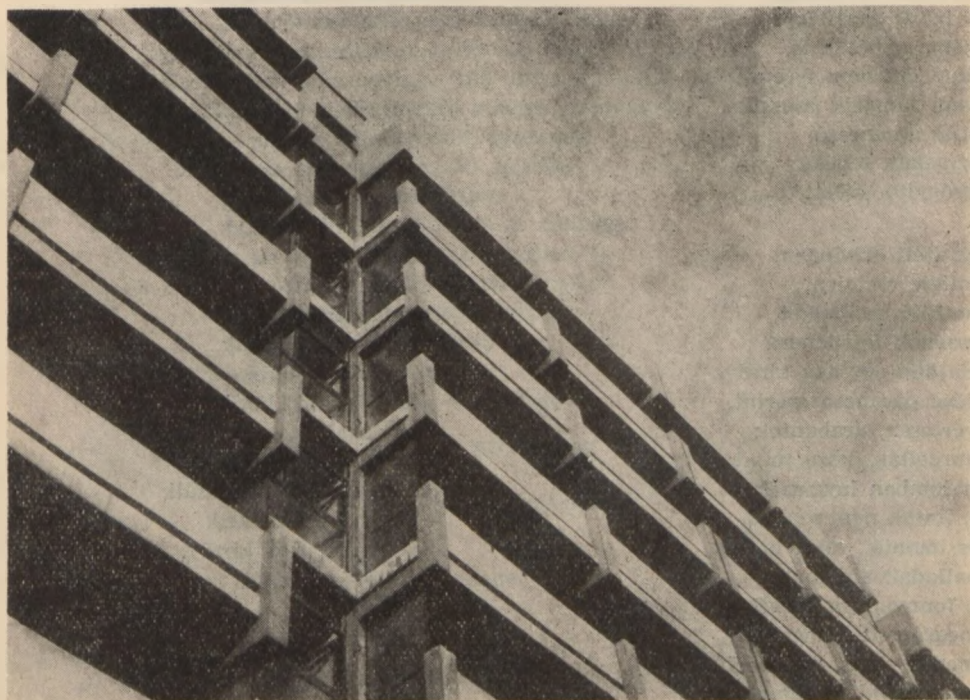
— Ő ezt úgy gondolta — folytatta Szűcs Albert kínlódva —, hogy amikor te elmentél...

— Értem, értem — vágott szavába az asszony, azzal megkerülte a kocsit és a túloldalon beszállt.

Szűcs Albert beszédült az asszony mellé a kocsiba.

— A szomszéd utcába, vagy másik városba költözni sem könnyű — folytatta Éles Baba — hát még a világ túlsó felére! Ó, ki tudja visszatérek-e még! Azt hiszem aligha...

Szűcs Albert összetörve ült mellette minduntalan kérdezni akart valamit, de az asszony nem hagyott rá időt, aztán már nem is akart kérdezni semmit, csak hallgatott, bizonyosan tudta, hogy Éles Baba nem mondaná meg az igazat, bosszúból vagy másért, hogy visszafizessen neki, és holnap reggel elutazik, s neki már soha nem lesz lehetősége, hogy kiderítse, mi az igazság ebben a kérdésben.

VIHAR BÉLA

MESE A VISSZATÉRT DALROL

Hét éve, száz éve,
szívenszúrt hangszerek
sereget őrzik a
lakatok fegyverek;
kihúnytak, mint lángok,
a porba taposott
szikrázó ütemek,
lobogó dallamok;
megkövült hallgatás
dermed az arcokon,
az el nem zenghető
vágyódás, fájdalom.
Ország, énektelen,
a jaj is nesztelen,
néma a patak is,
ahol dal nem terem,
nem hangzik muzsika,
tilos a zeneszó,
szíveket, sebeket
gyógyító, vallató.

Ki ítelt ekképpen,
miféle esztelen,
botfülű, holtüket,
zsarnok fejedelem?
Hajdan egy agg király,
bősz parancsa szerint,
vértések, drabantok
hurcolták össze mind;
halomban hevernek,
szólniuk nem szabad,
és bennük, mint holtak
balladák alszanak;
s fonnyadt a szerelem,
megsápadt a mező,
madár sincs, messze tűnt,
csak csend és temető...

Hét év, vagy száz múltán,
történt egy hajnalon,
sugárkék hegyekből
röppent a fuvalom,
selyemlágú szárnyakon
keringett, lecsapott,
surrantva réteket,
rácsokat, ablakot,
tetőkön, falakon
száguldott már tova,
és vele megszólalt
egy pásztorfurulya,
előbb még sóhajtás,
szellővert lehelet,
majd harsant valahány:
szívenszúrt hangszerek,
fölserkent hegedűk,
cikkázó citerák
pengették, csengették
ismét a muzsikát,
kitörték, vonultak,
csobogott mind a dal,
világot újító
pillanataival.
Patakok kacagtak,
s utcákon, tereken,
táncoló fák között
madarak, szerelem,
emberek ujjongó
megtalált hangja száll,
túlzengve emléked,
holtüket, vén király.

JOBBÁGY KÁROLY

E JEREVÁNI DÉLELŐTTBEN...

Most aztán végre elvetődöttél
oda, ahol még sosem jártál.
Idegen ez az ország
a téli nap gyenge sugaránál,
a rózsaszín káprázat,
a lapos-tetejű házak,
az emberek, akik szavában
nincsen egy hang sem ismerős;
lehullt arany nap, lepény kenyerükkel
mennek az utcán kiskabátban,
(otthon hajnal van, téli sár van)
nincs semmi, amihez kötődj,
 sem beidegzett megszokások,
 — órákkal korábban kelsz s fekszel —
 sem olvasók, kik ismert hangod várják
 és símogatnak biztató szemükkel,
 sem szerkesztői ösztönök,
 sem kritikus, ki félrelők,
e jereváni délelőttben
vedd le megúnt, kopott ruhádat
— valami újat vár a század —
kezdj el beszélni, olyan tisztán,
cicomáktól megszabadultan,
hogy ne legyen szavadban más,
csak a felizzó látomás
s a vallomásra eltökéltség...
Szólalj meg olyan egyszerűen,
hogy akár...
 itt, ezek megértsék.

Jereván, 1966. november 14.

SERFŐZŐ SIMON

SZIVEMMEL JÁTSZÓ

Szereltem, gyönyörű.
Vasat átütő. Szempillán,

vasrácson besütő
zöld idő. Fényben,

kavicsot; kőtűdőt
pihegtető szélben

pipacssal, gallyakkal
tolakodó az éghez.

Te gyönyörű. Földről
fölröpült, forduló

dombon. a Napon fákat
sarjadzó hatalom.

Te gyorsuló lángot
lobogó. Ūrhajóban:

emberalakban a szívet
— föl a magasba —

kilövő hatalmas harag.
Micsoda erő vagy!

Belesötétül az éjszaka.
A kihaltak mégégyezer
belehalnak. Emberpárokat,
— hogy beleroppan a mellkas —
egymáshoz szorítasz.

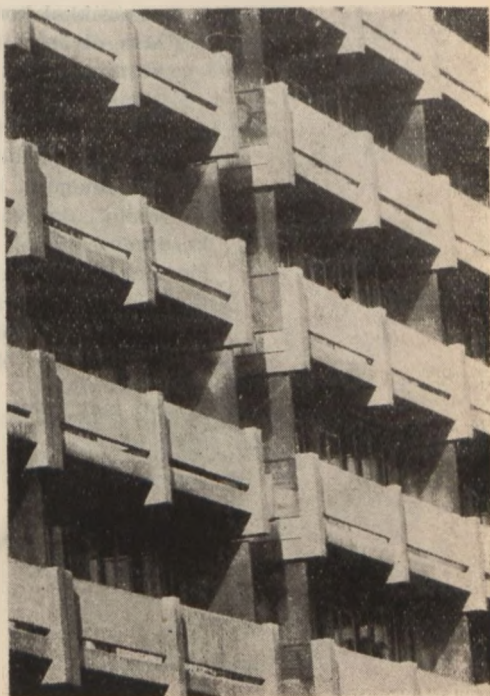
Te bennem kigyúló. Táncoló.
Szívemmel játszó. Verődő
véretem a napba fellövő.

Csak ki ne hűlj,
szerelem, gyönyörű!

E FÖLDRE

E földre csak azért
kerültem, kicsapva
a napra, mert apám
egyszer úgy akarta?

Megfújjon épp a szél.
aztán már mehetek:
egy golyó elé majd
én is csak jó leszek?

ERDŐS ISTVÁN

STÁCIÓK

Kedves Magdi!

Kinn hull a hó, totyakos vénemberek slattyognak el az ablakom előtt, behúzott nyakkal figyelik a velük szemben haladó csizmás lányok miniszoknyáit, télikabátjait. Kellemetlen szembenézni a tényekkel, de az van, hogy még ezeket az öregembereket is írgylem. Nyugodtak, meg van oldva jövőjük. Én mit mondhatok?

Nem vettek fel az egyetemre, s végülis az emberben annyi minden gyanakvás lehet jövő és jelen iránt, csinálnom kellett valamit. Az emberek többsége nevet rajtam, mondanám, le vannak hányva, de még Lajosék is hülyéket irkálnak nekem egy levélben. Mindenki azt beszélné állítólag, hogy impotens pasas vagyok, ezért menekültem el az élettől, tőled papnövendéknek. Meg azt, hogy futballistának is, dobosnak is tehetségtelen vagyok, az az ugyancsak impotens edző rakott be az első csapatba, mert kinézett magának fajtalanzkodásra, mint ez annyi más jóképű fiatal sráccal elfordul.

Dehát neked magyarázom ezeket, aki ott élsz, ahol ezek a бүdös ügyek fakadnak ellenem? Négy hónap kellett, hogy legyőzzem magamban a szorongást, az ellenérzéseket és levelet írjak neked a szemináriumból. Tudom, te egy pillanatyi rövidzárlatnak, egy teljesen váratlan mélyfejesnek tekinted az egész ügyet, amelynek mostmár aki hülye, viselje a következményeit; szüzesség, megtartóztatások meg minden. Nincs igazad, ha így gondolkodol, én azt hiszem, tudatosan csináltam mindezt. Nem mintha megszentültem volna szeptembertől, de sokat gondolkodom. Körülbástyáztam magam poros, öreg könyvekkel, hogy a mindennapi tanuláson kívül még tanuljak valamit belőlük, hinni. Mert kimondott célom, hogy ha már benne vagyok a buliban, legyen az ügy komoly, megtanulok hinni. Hinni istenben. Istenben. Ez egyáltalán nem lehetetlen dolog, már hogy az istenbe volna lehetetlen (elnézést!) mikor annyian csinálják az életükben a tömjén szagú papírházakat, anyám is arra hivatkozott mindig az agitációs munkájában, hogy miért akarom én jobban tudni, van isten vagy nincs, mint az elismerten legokosabb emberek az utcánkban, az iskolaigazgató úr, a doktor úr, az ügyvéd úr, az építésvezető mérnök úr, akik minden vasárnap családostul mennek misére.

Úgy látom, a srácok körülöttem mind remekül hisznek abban, amit csinálunk, mindegyik elképzelte már, hol fog káplánoskodni, mikorra lesz plébániája, és így tovább. Én meg olyankor, ha ők a jövőről öklendeznek, csak terád tudok gondolni, akármit határozok is el különben kettőnk dolgában. Biztosan tudom, rajzanak körülöttem a darazsak, mert jószagú lehetsz ma is. Darling! Sajnálni, nem sajnálsz semmit, mert mindentől eltekintve, ami jó volt, neked is nehéz ember voltam, s végle-

gesnek nem gondoltál semmit kettőnk között, minden ideiglenes ízű volt. Olyan, amit elfújhat egy akármilyen szél is, olyan is, amelyikkel pedig még lehetne szembe pisilni. Eszemben van gyakran az az este, amikor elültetted bennem a gyanakvást, ott kinn a Sárga táogatóban, amikor felültél arra a bárszékre, ami aznap érkezett, és körbe pörgetted magad a Totyival, és lobogtattad a hangedlijét, akár egy ülő táncosnő, és ahogy akkor néztél mindenkire, azt nem lehet elfelejteni. Azt mondtam akkor magamban, egy utolsó rongy sem kellett így magát, mint az én szerelmesem, az tény, hogy akkor úgy be voltál pörögve, hogy elviselted volna, de milyen szívesen, ha nekedront négy-öt felbikásodott férfi, és ott a helyszínen megerőszakol. Már ne haragudj! Meg azt se hidd, hogy azon az estén én úgy rájöttem valamire, ami elindított a papi pálya felé, mint ahogy sokan kiábrándulnak a nőjükből, ha az kimutatja a fogafehérjét. Erről nincs szó, én olyannak fogadtalak el, amilyen voltál. Mindenestől, az érzékeny nyakad is beleszámítva. Nyugodj meg, nem te indítottad el bennem a vágyakozás a végtelen tisztaság iránt. Más.

Tegnap este, „egyenruhában” mentünk végig a városban, csoportosan sétáltunk, jött szembe velünk egy kövér, részeg pasas, pont engem szúrt ki magának a csoportból, megállított, megkérdezte, hogy teljesen be vagyok dilizve, hogy amilyen jóképű srác vagyok, a mai világban papnak tanulok, mikor holdrakéták röpködnek az égen, és mikor annyi jó nő van, mint még soha, és hogy ő szeretne engem megmenteni az életnek, a természetes boldogságnak. A többiek körül álltak bennünket, és nekem ebből kifolyólag nagyon szépen szabatosan kellett felelnem az agresszív pali fellépésére, és én levágtam egy olyan szöveget a hitről, a korszerű valláselképzelésekről, nevelésrendszerről, világi konfliktusok ocsmányságáról, hogy mindenkinek leesett az álla. A dagadt fickó csak fülelt, nem értette az idegen szavakat, hogy transzszendens, irracionális, globális, ezeket már itt szedtem magamra én is. Szelíd voltam és kis okos. Szörnyű, hogy ilyesmink is ki van téve az ember ebben a nyomorult városban. Persze, ha négyszemközt vagyunk, kiosztom én úgy azt az embert, hogy egy hétig csak egy irányba tud nézni, akárcicsoda. Ugyanis, amint bemutatkozott, kiderült, hogy igen nagy valaki, KISZ-atyaúrsten, de az is lehet, hogy blöff volt az egész, könyvelőhelyettes valamelyik tanyai termelőszövetkezetben. De a lényegre tekintve a foglalkozása mit se számít, ezt nem lehet kibírni a civil életben, az ilyen pasasokat. Kövérek, hájfejűek, mindenbe beleütik az orrukat, ugyanakkor semmihez sem értenek, és az emberfia, ha nem akar ráfázni, azt kell csinálnia, amit az ilyenfélék diktálnak neki. És miért, milyen alapon, minek a jogán? Azt hinné az ember, hogy épp ellenkezőleg van, de hidd el, ezek a pasasok csak szaporodnak nálunk, mint a gomba. Néha arra gondolok, hogy ezeket mesterséges úton állítja elő nekünk valami ellenséges, imperialista hatalom, hogy szétbomlassza, lezüllessze az országot, és úgy tizenkettes szériában becsempészik őket a normális emberek közé vezetőnek, irányítóknak. Komolyan. Akkor is, ha te nem értesz egyet velem, mert a jó édesapád is hasonlórú káder, kinyilatkoztatom, hogy amíg ilyenek vannak, én legszívesebben kolostorba vonulnék, négy fal közé zárkoznék, hogy ne is szívjak velük egy levegőt. Nem akarlak ezzel külön megbántani, dehát ez van kis bogaram. S mivel ma kolostorok nincsenek, én az ahhoz legközelebb eső megoldást választottam.

Egyre csak hull a hó. Óriási pelyhekben esik, és én arra gondolok, mi lenne ha egyfolytában negyven napig esne, és úgy betakarna mindent, hogy az emberek nem tudnának kimozdulni házaikból, hivatalaikból, templomaikból, s az elszigetelt kis közösségekben halálfélelemben fogant nagy kitárulkozásokat lehetne tapasztalni, tra-

gédiákat, harmonikus feloldódást, meg ilyenket, de mindent őszintén, becsületesen alakítva, becsapás nélkül játszva, mert bizonyos helyzetekben nincs értelme a hazugságnak. Mi ketten például, meg a galéri színe-java a Tátogatóban lennének beszorulva, a Sárga tátogatóba, és már az ablakok közepéig érne az áthatolhatatlan hó, és a sarki hentes boltjáig két méteres hófalú folyosó vezetne, és semerre más irányba nincs út, és más folyosó nem keresztezi a mi hűténcánkat, és mi ketten megyünk el mindig a kihalt hentesüzletbe virsliért, meg disznósajtért, meg hozunk még, amit csak találunk a srácoknak, magunknak, de mielőtt visszatérnénk a pulton ülve csókolózunk egy kicsit, mert a Tátogatóban mindenki úgy figyel minket, hogy egymás közelébe sem tudunk menni, igazán ragadhatott volna még itt egy-két nő, hogy ne mindenki téged bámulna folyton, és ki tudja meddig lesz ez így, és nem lesz-e még rosszabb is. A srácok arról beszélnek, hogy mint a vízözön volt valaha, ez a rohadt nagy hóesés is az Úr büntetése, mert eltávolodtak tőle az emberek, és tengernyi a bűn, és hogy ezt csak azoknak lehet majd megúszni, akik megtérnek, bűnbocsánatért esedeznek a Mindenhatóhoz, s éppen ezért hagyjuk a zenét, a dobot, a gitárokat, csendben gondolkozzon ki-ki maga felől, arról, mit kell neki bevallani, ha jön a számonkérés, mi meg ketten csak keressük majd egymás tekintetét, mert azért akad egy alkalmas pillanat egy éjszaka, amikor egyedül tudunk maradni, de annak van már talán két hónapja is, és te úgy érzed azóta, csaknem teljes bizonyossággal, anya lettél. Én fantasztikusan boldog vagyok, hogy ez van, mindig szerettem volna tőled egy aranyos kis gyereket, de te értehetetlenül nézel rám, hogy tán meg vagyok boldogulva, hogy azt képzelem, világrahozod ezt a gyereket, mikor... Node, egyáltalán hogy is lehetne erről szó! Csakhát az egyre nagyobb hóban igazán nem lehet nőgyógyászt találni, aki ebben az apokaliptikus hangulatú időben hajlandó lenne angyalcsinálásra, és én ennek csak örülök, bár az igen fáj, hogy te hetek óta csak azt lesed, nem áll-e végre el a hóesés, hogy kiszaladhatnál a klinikára egy délelőttre...

El ne hidd, kis bogaram hogy mindezt most csak úgy a hóesés látványához kitaláltam; észrevétlenül elkenve az igazat, egy tegnapelőtt éjszakai álmomat írtam le ide neked. Na, mit szólsz, hogy miket nem álmodik az ember még ilyen helyeken is, mikor pedig felszentelt papok kívánnak nyugodalmas jóéjszakát lefekvés előtt. Nem tudom, hogyan ért véget ez az álom, nem emlékszem, de felébredéskor arra gondoltam, biztosan azzal szereltél le végülis, nincs lakásunk, és különben is egy római katolikus papnak, vagy papnövendéknek hogyan lehetne gyereke, mikor a pápa egyelőre hallani sem akar a cölibátus eltörléséről. De hagyjuk ezt az egészet. Ha elkapnának, hogy ilyen levelet írok, abban a pillanatban kiröpítenének innen, így aztán, ha harag van benned irántam, mást sem kell csinálnod, mint ajánlott levélben beküldeni leveletem a főnökségre...

Anyám pánikba esne, örök időre levéné rólam a kezét, a telep kitagadna, lám, Kroy Péter, még a papi pályán sem feleltél meg, pedig ott manapság igazán alacsonyok a követelmények, könyörületből minden szerencsétlen hülyét felvesznek, pappá okítanak. Mehetnék segédmunkásnak, vagy „amatőr” futballistának. Ja, és még dobosnak is mehetnék, ha bevenne valamelyik zenekar ilyen káderlappal. Lajosék azt hiszem mégis visszavennének, és elküldenék azt a nagy lapaj Kőszegit vissza az építőiparba. Mert azért azt hiszem, Lajosék mindenképpen ellenére bírtak engem, s ha csak azóta nem történt valami alapvető áformálódás, ma is jószívvel gondolnak rám. Lajossal semmiképpen ne kezdjél ki kis bogaram, mert ő nem az a fiú, akit egy ponton majd le tudsz passzolni, ha jó a királyfi tán!! Hőfőhér paripán! stb, stb! Ezt

csak úgy tanácsként mondom, de az is lehet, ki tudhatja az igazat, hogy csak ezért a figyelmeztetésért írtam ezt az egész levelet. A tudatalattim tudná megmondani.

Arra kérek, ha írsz nekem, a nagymamáddal címeztesd meg a levelet, és feladónak feltétlenül valami özvegyi hangzású, vagy legalábbis magynéni hangzású nevet pingáltassál. Ha nem esik nehezedre, írj mindenről, ami engem érdekelhet.

Soha el nem múló barátsággal: Kroy Péter.

X., 1967. december 28.

Kedves Péter!

Nem tudom elképzelni, mi ütött beléd, hogy egy ilyen hangú levelet írnál nekem, ezt az ég világon semmi nem indokolhatja. Sem elkeseredett hangulatod, sem az a kapcsolat, ami kettőnk között volt azelőtt. Egész leveled egy végtelenül mesterkéltségek okoskodás arra, hogy mentesed, mentegessed a hülyeségedet, amelyhez nekem hál-istennek már régen semmi közöm. A levél személyes vonatkozású részeit kikérem magamnak, a többi hülyeséggel, bár nem érdemli meg a téma, imitt-amott vitatkozni merésznék. Először is az apám! Amennyire te őt ismered, nem lehet okod, hogy így nyilatkozzál róla, azzal még, hogy néhányszor elzavart a lépcsőházból, nem igazolta mindazt, amit te „káder” címen a nyakába varrsz, tudd is meg, annak ellenére, hogy funkcionárius, az apám rendes ember, akire neked csak felnézned lehetne. Arról meg egyáltalán nem tehet, hogy egyetemet végezni nem állt módjában, mint ahogy gondolom ezek után már neked sem fog módodban állni.

Annak a paceknak, aki séta közben leszólitott az utcán, véleményem szerint teljesen igaza volt, az más kérdés, hogy a módszert, ahogy ezt a mondandót közölte veled, nem lehet érintkezési formának elfogadni. Egyszerűen arról van szó, hogy gyáva vagy szembe nézni a küzdelemmel, ami nálunk egy tizennyolc éves emberre vár, akit nem vettek fel az egyetemre, és kitalálsz egy buta menekülési komplexumot, amelynek alapján az indokolná tettetted, hogy olyan rettenetesen rossz ez a mai világ, hogy annyi a hülye fej, mint még soha. Az tény, hogy statisztikailag nem lehet kimutatni, mikor van több értelmes ember a közéletben, de a te szélsőséges pesszimizmusodat semmi sem indokolja. Te, el sem hiszed, nekem például milyen rendes osztályvezetőm van a vállalatnál, 34 éves, közgazdasági egyetemet végzett, és emberileg is szakmailag is kiemelkedik a gárdából. Ellenpontnak igaz én is mondhatnám, hogy ugyanakkor a személyzetis egy nagy bunkó pali, de az már két év múlva nyugdíjba megy, hát nem érdemes rá szót vesztegetni, és lényegében a görék is mindenből kikapcsolják ilyen alapon. Ő a múlt öröksége, de aki azt állítja, hogy ő a jelen, az nemcsak elfogult, hanem hülye is, már megbocsáss! Különbön két hete együtt járok ezzel a bizonyos osztályvezetővel, így Lajos barátodhoz mióta te bevonultál fekete birodalomba, alig fűz valami. Köszönünk egymásnak az utcán. és ha összefutunk szombat este a Tátogatóban, fordulunk egyet, azon túl az ég világon semmi. Mióta Robival járok, még azt se csinálja meg, hogy egy jobb asztalt paszszoltatna nekünk a Totyival, elfordítja a fejét. Totyitól is elhidegültem, biztosan tudod már, hogy elvált a feleségétől, és együtt él azzal a kávéfőző nénivel, aki pedig majd a mamikája lehetne. Rengeteget balhéztak Margóval a kocs miatt, hogy mint közös szerzeménnyel, mi legyen vele, hogyan osszák meg. A kocsit végülis Totyi használja, de bírósági úton kötelezték ilyen címen egy bizonyos összeg megfizetésére,

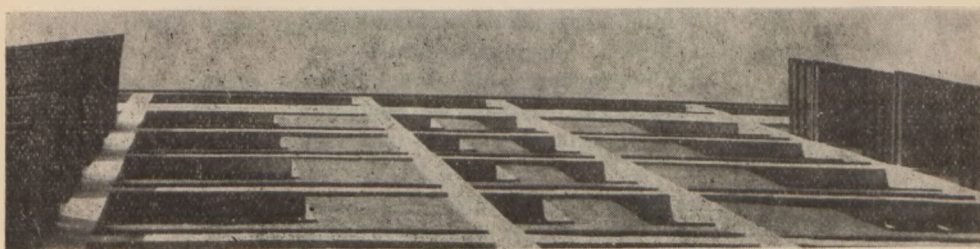
kártalanításra, vagy mire. Margó eleinte kétségbe volt esve, naponta felrohant a Totyi mamájához, csináljon valamit a fiacskájával, aztán belenyugodott a kávésnéni erőfőlényébe, feladta, elvált. A Sárga tárogató sem a régi már, képzeld el kettőkor van záróra, és a mostani zenekar indokoltta teszi ezt, mert két óra felé majd elalszik az ember az unalomtól. Hát ezek vannak mifelénk, kedves Péter, mialatt te ott, ahol vagy, körülbástyázod magad szent könyvekkel, hogy megtanulj hinni.

Az álmodra egyáltalán nem kívánok reagálni, meggyőződésem, hogy csak kitaláltad, mivel bizonyos régi vitáinkra akartál emlékeztetni. Ezeknek a dolgoknak köztünk, Péter, már rég nincs jelentősége, ezért még mint elvi problémáról, úgy sem érdemes róla vitatkoznunk. Különbén én senkitől sem hallottam azt, hogy te azért mentél el papnak, mert impotens lennél, illet szerintem nem is beszélnek rólad, csak valamelyik haverod találta ki, hogy ugrasson vele. Közel sem foglalkoznak veled annyit az emberek, mint ahogyan te azt gondolod, és meg kell mondanom, akármilyen kínos ez, én magam sem. Így azt ajánlom, Te is inkább azon törd a fejed, hol leszel káplán és mikorra leszel plébános... A karrier, az ugye olyan dolog, amiről érdemes ábrándozni nálatok, de a szerelem? Ostobaság, még emlék szinten is! Kedves Péterem, végezetül azért azt mondom, nem akarlak én a sárga földig ledorongolni, voltak idők, amikor igen klassz srác voltál te, bizony, dehát változnak az idők, változunk valamennyien. Kívánom neked, hogy sikerüljön minden úgy, ahogy eltervezed, és kívánom, hogy ne irigyeld a slattyogó öregembereket, mert azért neked mégiscsak más a helyzeted. Ámbár a jövő...?!

Hát szervusz Péter, úgy gondolom, nincs különösebb értelme, hogy a jövőben is vállald azt a bizonyos kockázatot, ami a te stílusodban írt levelek által ott a papneveldeben a fejed felett lóg, mint Damoklész kardja (látod, rám is ragad valami azért a levelező gimnáziumban), hiszen egy-két sértegető levél után úgy sem igen tudnánk miről írni egymásnak.

Üdvözl a levélboríték címzésével megegyezően: Özv. Szentkuthy Ágostonné, nagynéni, született Daragyi Magdolna.

Y., 1968. január 12.

OLÁH JÁNOS

LÁZADÓK

Éjszaka van, áttetsző, sötét szikla már
a város. A kinemfaragott szobrok,
a föl nem lázadt lázadók nyugalma
torz haragvássá növekszik bennem,

ajkamat harapnám, vágnám magamat földhöz,

de hányódó daczban, futó reszketésben
kibomlanak az erdők, fölnyílnak
síró évszakok, látom a holdat,
meghajszolt lovaim, sovány és borzas
állatok félhold alakú harapását.

Minden erdőt minden várost elönt a holdfény,
a fák között hószínű tinók ballagnak,
fél szarvuk mintha a tél kürtje volna,
jéggé fagyott, szomorú énekkel vesződöm,

megbénít ez a csönd, az öntudat döbrent
világossága kővé dermed az arcomon,
márványszürke éjben nyugszom
fölkoncolva és kiterítve,
föl nem lázadt lázadók vonulása a lelkem,

s mintha menekülnék, hitetlen, nagy sereg kísér:
„minket a várból kitagadtak,
s mert emberségünk csak bűn, csak eszköz,
megelőzzük egymást, és elfeledjük”,
jönnek, akiknek emlékét már csak dőlt keresztek őrzik,

és belep a por, amit riongó harcosai
az időnek hegyek és tengerek közül is
fölkavarnak hozzám napjaim erdejébe.

TÓTH ELEMÉR

COLOSSEUM

Szórják a szólamok
rendületlenül a port
a gyászra, örömré.

Szólnak az erőszak
harsonái, felrémlik
öbleikben a kéj.

Arénák gyűjtik a
földhözragadt huzatot,
pedig milyen sok van

bennünk távolságból
e széljárás hatalmas
birodalmain túl.

UTASSY JÓZSEF

TÜZEM, LOBOGÓM!

Lobog tulipán szoknyád,
leng liliomág sálád,
szikrás szél fúj s lobot vet
hajad is: csupa láng vagy!

Élek-halok a fényért,
égj hát, gyönyörűm, lángolj!
Tüzem, lobogóm vagy már:
lobbantsd rám ifjúságom!

HANN FERENC

LÁNY A TÉREN

Nézem, ahogy áll a téren
Csodálkozó szemében
ringanak a házak

Mögésmfordál az alkony,
hajábaszédül a nap
Tétován várnak
a suhancok valami csodára

De ő csak áll,
mosolyog, s elfutnak
előle az árnyak.

BUZOGÁNY

Feketére
ette az idő.
Szögein véres
lé folyt egy napon.
Most lóg a falon némán
rozsdafalja fel
tűri hallga-
tagon.
Ám ha
mohó
kezek
szemek
csápjai
nyúlnak
hozzá
újra
éled
virul
a vér
virága
arcán.
Lelép
a fal
biztos
váráról
s üt
újra
újra
öl.

BECSEY TÓTH GYÖRGY

ABLAKFÉLFÁNAK DÜLŐ ASSZONYOK

a vacsorát mindig hatkor teszik a tűzre
mert akkor indulnak haza a férfiak
az asztalra fehér terítő kerül meg tányér
a kéményből kihajt a füst és szél riad

az ablak négyszögéből áldásként permetez
párákkal álmos árnyékuk ki a kőre
fazék füttyül s a lombbá lett füstvirágból
a szél elvisz egy lengő csokrot az esti mezőre

kíváncsi kapu tárulkozik a tapogatózó
és távoli meleget cipelő árnyékok előtt
óra üt

csak állnak és arra gondolnak mind
hogy holnap — holnap biztosan jóhírrrel
jó hírrel és május-ággal
köszönt majd be a karcsú délelőtt

A KISÖRÖKÖS

Rójuk a szántásokat. A földet belepte a friss hó. Egy-egy nyúlcsapás jelzi csak, no meg itt-ott a szélfúttá magaslatokon a rozsvetések gyenge levelei, hogy az élet nem mozdulatlan, csak eltakarja a hó.

Rójuk a szántásokat s, kavarognak bennem a régi idők emlékei, amelyek megidézéséhez hangulatos zenét szolgáltat a csizmánk alatt nyikorgó hó.

Eddig két faluban fejeztük be a szervezést. Úgy indulunk minden házhoz, mint nagy csatába. Még pedig olyanba, amelyben a végső győzelem biztos. Világos a harc kimenetele, csak azt nem tudni, meddig tart az ütközet.

Húzzák az időt. Elmagyaráztatják a munkaegységet, a háztájit és a közös alapot is. Pedig jobban ismerik mint mi, hiszen amióta elkezdődött a tömeges szervezés, azóta a házaknál a katekizmus mellett tartják az alapszabály-tervezetet, csak éppen többet forgatják, olvassák, vitatják családon belül és a szomszédok is egymás között, mint az imádságos könyveket.

Rójuk a szántásokat. Csizmánk alatt nyikorog a fagyos hó, és bánt bennünket a rossz-szájú híresztelés, amely szerint az agitálók minden beszervezett paraszt után „fejpénzt” kapnak. Táskánkban tavalyi avas-szalonna, friss kenyér és vöröshagyma. Jó lenne a meleg étel, de napjában legfeljebb csak egyszer jutunk hozzá.

A Dombalji-tanyához vesszük az utat. Eddig háromszor jártunk itt. Csak a kutya fogadott bennünket csaholva. Mindent zárva találtunk.

Észrevesz bennünket a kutya és ugat. Összenézünk, csakhogynem káromkodunk. Bizonyára megint nem találunk senkit...

Az udvar tiszta, rendes. A kutya futkos, ameddig a drótra akasztott karikás lánc engedi. Szerencsénk van! A tornácra ajtó nyílik és kucsmás férfi jelenik meg. Köszöntjük egymást. Nem hivatjuk magunkat, úgy teszünk, mint régi ismerősök, igyekszünk minél gyorsabban beljebb kerülni, mert nagyon harapós az idő.

— Üljenek le — mondja a férfi.

Hangja a gyermek és a felnőtt határán játszik szüntelenül.

— A gazda? — kérdezem.

— Attól függ? — válaszol kérdéssel.

— Hát a gazda?

— Pesten van. Szóval Pesten is, meg itt is.

— Kétlaki?

— Nem. Egy. Könyvelő Pesten...

— Maga a fia?

— Nem. Én a kisörökös vagyok.

Kihúzza magát a legény, mint valaha leventében volt szokás, ha nagy ember nevét említették. S az idő is valahol akkoriban szakadhatott meg a tanya felett.

Tartása büszke, szinte kihívó. Nem ül le, hanem helykén, zsebredugott kézzel hintáztatja magát a konyha tégláján.

— Mióta van itt?
 — A hetedik tavaszom lesz a következő.
 — Gyakran hazajár a gazda?
 — Van úgy, hogy évenként egyszer. Takaruláskor. Megbizik, én meg nem csapom be...
 — Mennyi a föld?
 — Hat. Elég jó. Két kateszteri alma is közte.
 — Fiatal még...
 — Tizenhét? — kérdez közbe társam.
 — Tizenkilenc! — mondja kissé sértődötten a legény, és újból hintáztatja magát.
 — Asszony van-e már? — kérdezzük mosolyogva.
 — A háznál nincs. De úgy különben akad. Az ember hol az egyik, hol a másik embert megsajnálja és kiségti...

Kamaszos dicsekvéssel történetet mesél, amelynek másik szereplője egy harminc éves meddő asszony. Éve is elmúlt, hogy először halt vele, s azóta gyakran idejáromat, ha az ura távol van a háztól. Vicces közbeszólások fellazítják az előbbi feszültséget.

— Hol hagyta abba az iskolát? — kérdezem.
 — Az ötödiknél. Azaz, hogy azt még kijártam. Akkor hozott ide az apám, aztán Sós úrral megkötötte az egyezséget...
 — Miféle egyezséget?
 — Hát, hogy itt maradok kisürökösnek.
 — Hogyan van az?

— Nem különösebb... Ruha, ellátás és ha meghal Sós úr, az enyém lesz minden. Szóval ebben egyeztek meg. Megalkudtak. Gyorsan ment... A Sós úr apám tenyérébe csapott és kész volt.

Mereven figyelünk. A tűzhelyen akácrozse pattog, s mintha ventilátor csapkodna, úgy hullámozik felénk a meleg. A legény egyik lábáról a másikra áll, felváltva éppen csak rogyasztja térdeit...

Meg kell törni ezt a némaságot.

— Már tájékozódott ugye? — kérdezem.
 — A szövetkezet ügyében?... Az nem érdekel! Azaz, még nem az enyém a föld. Azt vihetik, de engem nem! — Ideges lesz az arca és ügyetlenül cinikus grimaszt erőltet.

— Megmondta a Sós úr, hogy én nem rendelkezem. Vele intézzék! — lebiggyeszti szájaszélét, kitérte kezeit, mintha azt mondaná mozdulatával „részemről befejeztem!”
 Összenézünk. Szemünkben egy a gondolat, „értelmes legény, s ha már az idő itt is felejtette, nekünk nem szabad itt hagyni!”

Jóideig tart az érvek csatája. Már-már enyhülni látszik az arca. A mondatok betörnek érzéseibe. Mindent felér értelmével, — ez látszik rajta. De a konoksága az olyan, mint a száraz, rögös talaj, amely kipenderíti magából az ekét, vagy megszakadhat állat és gép, mert nem enged, hiába az erőlködés.

— Aztán a fiatalság is mind együtt lesz. Nem kell itt egyedül begubózni a tanyán — próbálja így megközelíteni a társam.

— Együtt!? Jó nekem így is. . . Eljön a meddő csecses asszony, jobb az, mint a fiatal! — és kacag, vagy legalábbis úgy tesz, mert látni lehet, egyre inkább vajúdik. Árad felé a szó, komolyan, bátorítóan. Tizenkilenc év gondolat- és érzésvilágának a „Szent Földnek” istenként imádott gyökereit szaggatjuk! Keserűen, csalódottan

figyel. Tartása nem olyan egyenes, mint volt az imént. És nem is hintáztatja magát a konyha tégláján. Köhint és szavát halkra fogja:

— Ide figyeljenek... Az lenne a kérdésem: báj az, ha magam gazdája akarok lenni? — és bártortalanul lesi válaszunkat. — Hát én ezt akarom.

Mondja, mondja mindazt, ami ki tudja mióta gyülemlik már benne. Hangja fájdalmasan meg-megcsuklik. Leül.

— A paraszt, ha megszületik rögtön arra gondol, mi lesz vele öregségére — maga elé meredten beszéli, mintha nem is nekünk mondaná. — Az apám tanította és neki is az apja mondta így...

A felnőtt, a sokat tapasztalt ember pontosságával beszél, őszintén. Szemei egyre homályosabbak, csak néha néz ránk. A mennyezettől mozgatja tekintetét a földig és vissza.

— A két ló!... — kiált fel, aztán derekából mintha kiesnének a csontok, meg-görnyed, elfehéredik és a vizespohár után nyúl.

Az őszi köd már bele-beleharap reggelenként az almafák lombjába. A nap rézegen kóborol. Rozsdásodnak és lassú méltósággal, szállingózva alá hullanak a pirosló jonathán fák levelei. Csupasza vetkőznek a fák. Fiatalok szedik a gyümölcsöt.

A kisörökös most ér ide a kocsival.

Hajt a legény a fák között. Megállítja lovait a teli ládarengetegnél, s aztán leugrik a kocsiról. Rakodni kezd. Gyűlnek a ládák egymás tetején. Amikor indulni akar az almával megrakott szekérral, közelebb lépek és ráköszönök. Ő is köszönt és emlékei között keresgél, nem ismer meg nyomban. Csak néz, szólni nem tud. Bizonyára arra gondol „a fenéből is került ide ez az ember annyi év után?”

Jó szándékkal, mosolyogva kérdezem:

— Hát a csecses asszony?

Fülig pirul, de feltalálja magát.

— Elmúlt az is, együtt a cseléd étellel!

— Mifélével?

— Hát a kisörökösséggel! — Úgy mondja, mint évtizedek sejtelmességébe burkolózott emléket.

Fogja a ládákat és még pakol a megrakott szekérral ezzel is jelzi, nem érdeklík már azok a dolgok, „miért kell ilyesmiről beszélni?”

Felül a bakra és visszapillantva kacsint:

— Szép mi? Mind exportképes! — Ostorával az almaszedő lányok felé mutat, — azok is exportképesek, de őket megtartjuk!

Halk szóval indítja a lovakat. Leheletfinom átlátszó por követi a kocsit. Lassan hajt, hogy az alma ne törődjön.

A MEGÚJULÓ SALGÓTARJÁN

INTERJÚ MAGYAR GÉZÁVAL

KÉRDÉS: Az olvasókat nem csupán véleménye, nézetei érdeklik, hanem személye is Beszéljen önmagáról, munkásságáról!

M. G.: Tervezői munkásságom 1954-ben, egyetemi tanulmányaim elvégzése után kezdődött.

Budapesten, Szolnokon, Kecskeméten valósultak meg terveim: lakóházak, iskolák, üzletek. Számos építészeti tervpályázaton vettem részt eredményesen.

1963-ban főként az iskola-tervezés területén elért eredményeimért az Ybl-díjjal tüntettek ki.

Salgótarjáni munkámat 1962-ben kezdtem el, és azóta folyamatosan, szinte kizárólag a város átépítésének terveivel foglalkozom.

Az eddig eltelt idő alatt felépült a városközpont, korszerű lakóépületeivel a régi elavult házak helyén. Üzemel a tizenhat tantermes modern és korszerű gimnázium, valamint az általános iskola.

Salgótarján város átépítésénél kifejtett eddigi munkásságomért 1967. november 7-én nagy megtisztelés ért, a „Munka Érdemrend” ezüst fokozatával tüntettek ki.

KÉRDÉS: Véleménye szerint van-e különös jelentősége, tanulsága a Salgótarjáni városépítésnek a hazai és a külföldi várostervezési, városépítési, építőművészeti gyakorlatot, elveket tekintve?

M. G.: A salgótarjáni városrekonstrukciónak igen nagy jelentősége van. Hazai viszonylatban egyedülálló, külföldi gyakorlatban elég ritka, hogy az élő, de elavult várost legmodernebb városépítési elvek alapján teljesen újjáépítsék. Az ilyen munka végtelenül bonyolult és összetett problémákat jelent, nemcsak az építész, de a város vezetői számára is. Ezt a sokrétű feladatot csak minden tekintetben összehangolt és együttes munkával lehet megoldani. Salgótarján erre az együttműködésre kitűnő példát mutat.

KÉRDÉS: Milyen korszerű építészeti igények követése érzékelhető, illetve mutatható ki a Salgótarjában megvalósult köz- és lakóépületek esetében?

M. G.: Az épület tervezések területén kimutathatók azok a korszerű építészeti igények, melyek a belső tartalom, a tiszta szerkezet és az esztétikai igényesség hármasságát tükrözik. A beton, mint korszerű építési anyag, jelentkezik valamennyi megvalósult épületnél, és a városkép teljes egységét hozza létre, annak ellenére, hogy különböző rendeltetésű épületek sorakoznak egymás mellett.

KÉRDÉS: Milyen mértékben és irányban befolyásolja a várostervezést és városépítést esetünkben a természeti környezet és a megmaradó régebbi városrészek, épületek jellege?

M. G.: Előbb vagy utóbb minden város rá fog kényszerülni arra, hogy elavult városrészeit újjáépítse. Az eddig szokásos gyakorlat szerint ezt a feladatot megkerülve a városok szélein építkeztek, s úgynevezett alvó, illetve bolygó városokat hoztak létre. Ezeknek, az így létrejött lakótelepeknek számos problémái jelentkeztek, melyeket éppen napjainkban vitatnak legtöbbit, mert a régi város tovább él, és állandó vonzást gyakorol ezekre a lakótelepekre, amelyeknél éppen a városiasság igénye hiányzik. A régi városrészek azonban a fokozott mértékű elöregedésük miatt nem tudnak eleget tenni a modern élet által megkívánt követelményeknek, és így szükségképpen el fog következni újjáépítésük.

Salgótarján város esetében azok a kényszerítő körülmények, amelyek a város domborzati viszonyaiból, valamint a város avultságából adódtak, helyesen befolyásolták azt az elhatározást, hogy a városközpont, illetve az egész város újjáépítését meg kell kezdeni. Az eddig elért eredmények igazolják azokat a tervezési elképzeléseket, hogy a régi városrészek újjáépítésével teremtett korszerű környezetből nem hiányzik a városi érzet.

KÉRDÉS: Hogyan kívánják kielégíteni azokat az egyéni és társadalmi igényeket, amelyek egy modern, és korszerű város vonatkozásában figyelembe veendőek?

M. G.: Azokat az egyéni és társadalmi igényeket, amelyeket a korszerű lakás, a kulturált szórakozás, az oktatás, a kereskedelem, a közlekedés és a pihenés területén ki kell elégíteni egy korszerű városnak, az újjáépített Salgótarjánban a lehetőségekkel képest maximális igényességgel fokozatosan megvalósítjuk.

KÉRDÉS: Melyek azok a legfontosabb problémák, amelyeket Salgótarján építésének további folytatása során meg kell oldani?

M. G.: Salgótarján város szerkezetének alapvető lenyege, s egyben fő problémája az, hogy hegyek közé szorított völgyben helyezkedik el, és így szükségszerűen a vasút és a közút a város középpontját kettéosztja. A várostervezés legfontosabb feladata az így kettéosztott rész építészeti és funkcionális egységének létrehozása. Ennek az első lépése a vasút emeléssel együtt megvalósuló gyalogos és közúti aluljárók építése még ebben az ötéves tervben.

Magasépítési vonatkozásban a főtér déli hangsúlyos lezárását a garzonházak tizenöt és tizennyolc emeletes épületegyüttese oldja meg amely a Pécskö és Rákóczi út kereszteződésében fog felépülni. A déli forgalmi csomópont, a Rákóczi út- és a vasút által határolt terület újjáépítése is ebben az ötéves tervidőszakban fog megvalósulni. Itt nyer elhelyezést az új filmszínház, a város kiállítási csarnoka, valamint múzeuma, továbbá üzletek és irodák.

A további feladatok közé tartozik még a gimnázium mellett létrehozandó kollégium és zeneiskola, amelyek így egy középfokú oktatási egységet alkotnak majd, közel a város szívéhez, a forgalmi csomópontokhoz, és ennek ellenére mégis zöld környezetben.

Az Arany János utcai terület újjáépítése folyamatban van, épül az a két középmagas lakóház, amely háromszázharminc lakást fog adni a városnak, garázsokkal és korszerű gyermekorvosi rendelővel. Ennek folytatásaképpen tervezés alatt áll az a tizenegy szintes toronyház is, amelyről a Pécskö dombra vezető út mentén tíz darab fog épülni.

A VÁROS

Hasonlóan az olasz reneszansz városállamokhoz, most a mecénás, a művészetet igénylő, magához vonzó s magából kitermelő – egy olyan város, ahol az érkezőt az első benyomás, a kibontakozó nagyszerű építészeti egység és a táj elemi ereje fogadja és igézi meg. Salgótarján a legszebb itáliai város- és térélmények nagylélegzetű együttesével ajándékozza meg az utast. Ez a benyomás fokozódik, ha a múltat és a fejlődés lehetőségeit számbavesszük és a látvány érzéki öröme mögött az erőfeszítést, az akaratot és a célt megismertük.

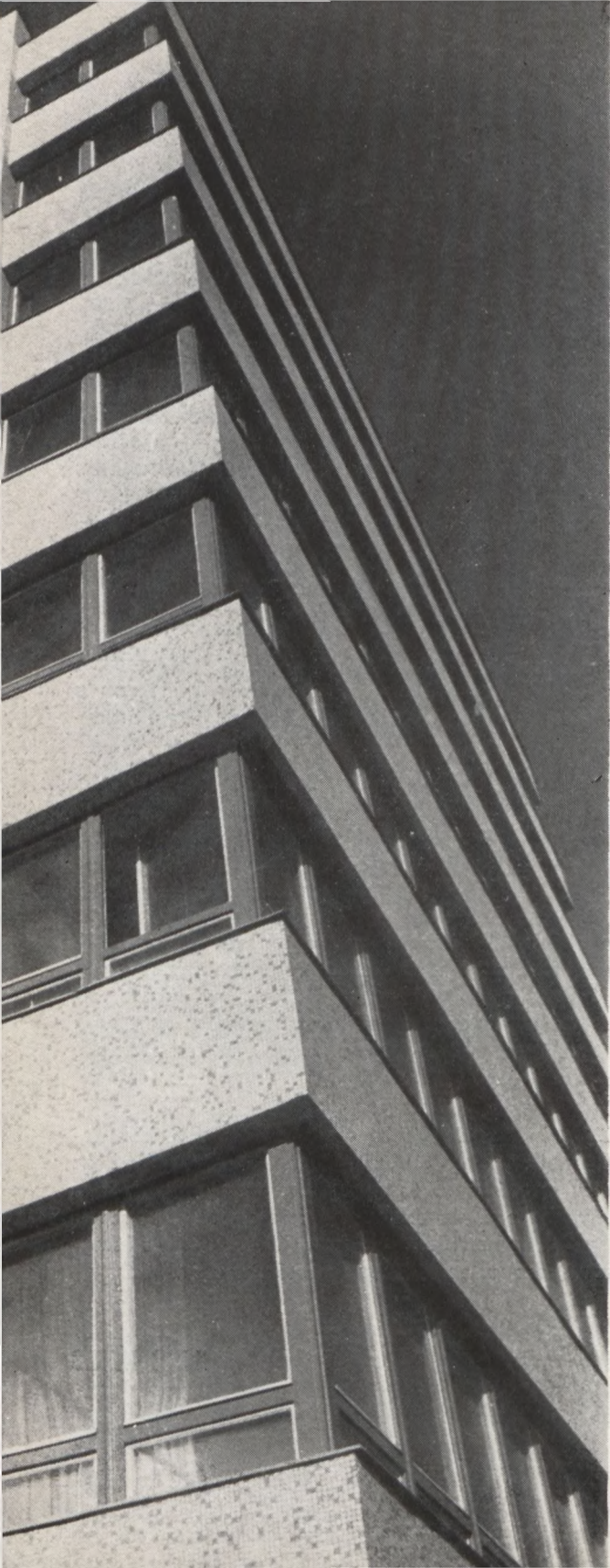
A kibontakozó keret befogadja, önmaga hatását sokszorozza, visszhangozva erősíti fel és ebben a környezetben hitele van a kimondott szónak – megvalósult realitás, beton és üveg aranyalapjáról röppen fel.

Madách neve így, itt, már nem utópia, de megújulás, valóság: s a gyötrő magány, a sztregovai sors tragikumai s a rettegés, talán egy pillanatra kilobban, a rend, az arányok együttesének örömet adó párbeszédnek oltalmában.

A tér, a három oldalról körülfogott szürke és kvadratikus rend, ahol egy optimista falanszter kórusa zeng hatalmas nemet a gonoszra, gyönyörű fényes csengő igent a szépre, jóra, igazra, alkotóra, szeretőre és szeretetre s az alkotásra magára, mert csak az alkotás lehet az igaz, a megváltó, a sárból, füstből kiemelő, az IGAZSÁG.

S a felvillanó látomás megidézője, a gyorsan változó felhők derékszögbe s mértani rendbe törő sürgésben, fel-felgyullad az őszi napsugárban, gyanútlanul és magabiztosan emelkedik ki a völgyből, nekikönyökölve a dombnak, otthonosan és nyugodtan ragyogtatva üveg átlátszó palástját, kitarva vérkeringését s lélegzését, magányosan, csoportosan ki-be lüktető ritmusát.

KASS JÁNOS

CIGÁNYTELEPEK SALGÓTARJÁNBAN

A salgótarjáni városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1967. október 2-án tartott ülésén rendkívül fontos napirendet tárgyalt: „A Pécskő úti és az Ujakrai cigánytelepek helyzete és felszámolásuk lehetőségei” címmel.

E napirend előkészítéseként már hónapokkal korábban széleskörű vizsgálatok kezdődtek a telepen élő családok helyzetének feltárására. Tömegszervezeti aktivisták, hivatalos államgazdasági dolgozók, szülői munkaközösségi tagok, óvónők és egészségügyi dolgozók vizsgálták és elemezték sokoldalúan a telepek helyzetét.

Az előkészítés során készült környezettanulmányok adatai, a családlátogatások során szerzett tapasztalatok lehetővé tették, hogy egy sokoldalú, elemző, szinte szociológiai tanulmány szintjén kapjanak a témáva: foglalkozó politikai és állami szervek képet a telepek helyzetéről.

Milyen kép fogadja a szemlélődőt a Pécskő úti telepen?

A városközpont bontakozó körvonalai, a szinte hónapról-hónapra változó városkép büszkeséggel tölti el valamennyi városát szerető tarjáni embert és egyre növekszik azoknak a száma, akik gondot és fáradságot vállalva munkálkodnak egyre szépülő városunk fejlesztésén.

A központból, szélel felé irányuló városrendezés egyre szembetűnőbb kontrasztokat hoz létre. Ezek közé tartozik a Pécskő úton kialakuló új lakótelep és a tözsomszédságában meghúzódó település. Kilencszintes, összkomfortos bérházak és kunyhók. Jólöltözött, jól táplált apróságok és felnőttek – maszatos, hiányos öltözetű gyermekek, szemében turkáló anyókák. Neonfény és petróleum lámpa. Egyszóval; az ellentmondások rettenetes valósága tárul a szemlélődő elé. Ez a Pécskő út végén meghúzódó cigánytelep. Cigánytelep? Igen, de nem a falu széli vertfalas viskókból, vagy földbevájt barlanglakásokból, sátoztáborból, vagy cirkszoskocsikból áll a telep. Kulturáltabbak a körülmények: másos fehér homokkő a házak alapja, vertfal, vagy vályog a tákolmány oldala, a teteje bitumenes hordók lemezeivel, kátránypapírral, poltári cseréppel és ki tudja még mivel van fedve és micsoda színorgia: püspöklilára, citromsárgára, ciklámenre és nehéz lenne számba venni még milyen színekre van pingálva a nyomortanyák látható oldala.

Aki tehetta már régen elmenekült innen. Elűzte a környezet és mindenek előtt emberi méltósága. De a távozók helyébe újak jöttek, helyből és messze vidékekről. Így a telep lakóinak száma szinte napról -napra emelkedik. Századunk urbanizálódási folyamata itt is, ilyen viszonyok között is materiálisan mérhető.

E szörnyű keretek feszítenek és egyre jobban, egyre sürgetőbben beavatkozást kívánnak. A városközpont eddig végbement átépítése során a városrendezés megoldotta a Pécskő utcai lakótelep átépítését. Nem akármilyen módon, nem valamiféle kompromisszumos megoldással, hanem nagyvonalúan, szinte mindent elsöpört ami régi, válogatás nélkül. Eltűnt a Gábor Aron út környéki lakótelep-rész (sokan talán már nem is emlékeznek erre az utcára): iskolástól, volt katolikus köröstől, rozoga lakóépületeivel. Nincs meg az alsó gyógyszer-tár környéki lakótelep. Eltűntek a régi sikátorok, a zsúfolt tömegudvarok onnan is. Nem sajnáltuk a még valemire való régi gyógyszer-tárat, hentesboltot, mert tudtuk és bizonyítottuk, hogy érdemes áldozatot hozni az újért. Ez történt a Pécskő út É-i oldalának egy részével is. De ez történt a Somlyó út lakóépületeivel és középületeivel is. Szalámi módjára szabdaltuk a régit, nagy szállást csináljunk az újnak és mindig hozzákanyarítottunk, hogy eltüntessük a nyomortanyákat, lefedtessük a múltat és tegyük szebbé, jobbá a márt és a holnapot.

Ebben a nagyméretű helycsinálásban volt aki jól járt, volt aki nagyon jól járt, de rosszul nem járt senki. Kártalanítottuk a tulajdonost és lakást adtunk, újat vagy viseltet, de egyáltalán jobbát, összehasonlíthatatlanul egészségesebbet, komfortosabbat, mint amiből kiköltöztettük. Ezt tettük a közületekkel is és mindenkivel, akit eddig érintett a városrendezés.

A megindult városfejlesztés következtében egyre több „magyar” család kapott a városközpontban lévő egészségtelen lakások helyett új otthon s az így felszabadult városközponti, bár egészségtelen, de a putrival szemben emberibb lakásokba több cigánycsalád került. Így a jelenlegi „Karancs” szálló, Főtéri központ, szűzszékház, Pécskő úti új városrész helyéről mintegy 60 cigánycsaládot helyezett egészséges viszonyok közé a városrendezés. Hasonló sorsra jutottak a Winter-udvari (Régiposta úti) családok is.

A végbeiment városfejlesztés bizonyos áttelepitési szisztémákat is kialakított. Míg 1937–59 években az egészségtelen, zárt cigánytelepek felszámolását akként képeztük el, hogy valahol a város külső részén, talán Károlyaknán, Idegerben, vagy Eperjes telepen egy modernbb, mégis zárt telepet hozunk létre – a városközpont átépítése során áttelepítésre került cigánycsaládok elhelyezésénél már a „szétszórás” – az asszimiláció bizonyos feltételei biztosításának elvét alkalmaztuk. Kialakult az „egy lépcsőház – egy cigánycsalád” gyakorlata. Igaz, hogy egy gyakorlat megvalósítása egyáltalán nem egyszerű és nem egyértelmű. Igaz, hogy az áttelepített cigánycsaládok csaknem fele az átköltözés után hosszabb minőségűre cserélte le a kapott bérházi lakást és e cserének az esetek nagy részében anyagi természetű okai voltak. Igaz az is, hogy jogos és jogtalan idegenkedés tapasztalható az áttelepítésre került cigányokkal szemben. Az általános jellemző mégis az, hogy az áttelepítettek jelentős része viszonylag gyorsan asszimilálódott, hogy az átköltözéssel együtt bútor és ruhacserét hajtottak végre, mintegy jelezve, ők is elindultak a fejlődés útján.

De most megállt a rendezés a Pécskő utcában. Egyfelől meg folyik, mégpedig a kavicsonyi részről, a Pécskő út K-i végétől, ahol kertesi családi házak emelkednek a korábbi szántóföldek és legelők helyén.

Körül van véve a Pécskő utcai cigánydomb. Be van kerítve. Nincs kiút? Nyugat felől a toronyházak néznek farkasszemtel a vályogvaskókkal, déltről: a hónapról-hónapra szaporodó kertesi családi házak, északról a kis Pécskődomb, délről: a rendezett József Attila utcai település.

Két okból állott meg a rendezés; egyfelől azért, mert a cigánytelep helyén több a lakás s főleg több a család, mint amennyi a helyére kerülhetne, és éppen ezért nem lehet vállalni a szanálási áldozatot a lakásépítési beruházás terhére, – másfelől azért, mert a cigánytelep topográfiai viszonyai miatt a beépítés még akkor is drága lenne, ha semmiféle épület nem lenne a helyén. De ez az utóbbi érv csak úgy és annyiban igaz, amennyiben „csak” a jelenlegi cigánytelep helyét vizsgáljuk és nem tesszük hozzá az egész kis-Pécskő dombot, mint komplex építési területet. Az is igaz, hogy a kis-Pécskő domb beépítése nem közelítő – vagyis 3-8 év – feladatai közé tartozik s éppen ezért külön kell választani e két témát.

Újknán sem különb a helyzet. Az amfiteatrumszerű völgykatlanba beszorult kalvija tömegét inkább hasonlít egy középkorban játszódó tragédia díszletére, mintsem az egészséges kertesi családi házas övezet szomszédságára. E telep felszámolását sem lehet városrendezési forrásokból megoldani. A nagyszerű környezetbe tervezett sporttelep építése többek között éppen a szanálási konzekvenciák miatt vált irreálissá. De ez a telep sem hagyható így és nemcsak esztétikai okok miatt nem maradhat így, hanem egyszerűen a végtelenül embertelen viszonyok miatt, amelyek a telepen uralkodnak.

NÉPESSÉG, CSALÁDNAGYSÁG, NÉPMOZGALOM

Statisztikai adatok szerint az ország területén élő cigányszármazású személyek száma meghaladja a negyedmilliót. Ez a lakosság több mint 2 %-a. Salgótarján város területén napjainkban közel 1200 főre tehető a cigányszármazású személyek száma, amely a mai 36.000 fős városi népesség 3,33 %-a. Az 1960. január 1-től (népszámlálástól 1966. december 31-ig) 4674 fővel szaporodott a város lakossága. E növekedésből 967 fő természetes szaporodásból, 3707 fő a bevándorlási különbözetből tevődik össze.

A cigánytelepek népességének fejlődése elsősorban természetes szaporodásból származik. A város területén élő 1200 cigányszármazású lakosból 636 fő, vagyis 53 %-a, több mint a fele összefüggő településeken; a Pécskő utca végén és az Újknán él. E 636 fő a két telepen összesen 149 szobában helyezkedik el. Vagyis a két telepen az egy szobára jutó lakosságsűrűség 4,27 fő/szoba, szemben az egész városra eső 2,96 fő/szoba lakosságsűrűséggel, és lényegesen magasabb, több mint az egyszerese a Pécskő utcai telepen lakó, nem cigány származású

lakosságra jellemző 2,03 fő szoba laksűrűségnek. Még súlyosabb a helyzet a részletek vizsgálatánál. Kiderül, hogy a **Pécskö úti telepen élő cigánycsaládok közel egyharmada egyetlen helyiségből álló „lakás”-ban él. 58 %-a az egyszoba-konyhás, és csupán 13 %-a kettő- háromszobás lakásban.**

A rendkívüli zsúfoltságot, a tömegszallas jelleget a legjobban bizonyítja, hogy a Pécskö úti lakótelepen lévő olyan 33 helyiségben, amelyhez semmiféle mellékhelyiség nem tartozik, ahol a főzést, mosást, pihenést, szórakozást, az iskoláskorú gyermekeknek a felkészülést kell elvégezniük – egyetlen helyiségben három család szorong, három helyiségben 2-2 család van összehúfolva és „csak” 29 olyan helyiség van, melyben egy-egy család él. Három olyan helyiség van, amelyben 10, illetve 10-nél több személy tartózkodik. Az egy helyiségre jutó laksűrűség: 4,9 fő.

Hasonló a helyzet Ujakkán is. Az ilyen körülmények között élő családoktól egyszerűen képtelenség elvárni a minimális hygiénát, a rendszeres tisztálkodást, a lakás rendben tartását. Elképzelhetetlen, hogy egy ilyen lakásban élő üzemi dolgozó pihenni tudjon, hogy egy ilyen lakásban élő iskolás gyermek egyszerűen kézbe tudja venni a tankönyvet és a füzetet. Ilyen körülmények között a szexuális élet majdnem őskori állapotok között zajlik. Tele van a város csavargó, szemtelenkedő, szurtos cigánygyerekekkel. De hát egyáltalán van ezeknek a gyermekeknek otthonuk? Mi tartja ezeket a gyermekeket otthon? Az anya örül, ha jön a tavasz és „kicsaphatja” őket az utcára, hogy ne zavarják otthoni munkájában. Es egyáltalán mit tanulnak, mit látnak otthon? Csoportokba, bandákba tömörülve járkák az utcát, az erdőt, a várost, az építkezéseket, megannyi bosszúságot okozva.

A serdülőknél, különösen a felnőtt fiataloknál már más a helyzet. Különösen azoknál, akik dolgoznak. Es igen kevés azoknak a száma, akik munkaképes korúak, mégsem vállalnak munkát. Ezek a fiatalok sem érzik magukat jól otthon, a telepen. A munka után hazatérnek, hogy letisztálkodjanak, átöltözzenek es utána irány a város, mármint a telepen kívüli város és megy ki-ki a saját érdeklődési körének megfelelő szórakozásra. Egy a lényeg: ne legyenek otthon. Aztán valamikor a késő éjjeli órákban hazatérnek „szállásnelycikre”. Ez a sajátos életfelfogás a párvalasztásban is kifejezésre jut. Rendkívül fia-

ta'lon (15–18 éves korban) kötnek házasságot, fiatalon válnak többgyermekes szülőkké. Az életritmus a fiatal, gyermekes pároknál alapvetően nem változik. A gyermekek gondozását, ha van, ellátja a nagyszülő és esténként – éjszakánként azután a fiatal pár együtt keresi fel a város szórakozó helyeit.

A telep állandó lakói az öregek. Ők nappal járják a várost, különösen a piacot, az erdőt. Ők a család anyagbeszerzői. Ez a családon belüli munkamegosztás rendje.

Különös, egzotikus élet? Valamiféle faji életritmus ez? Nem. Nem erről van szó. E telep lakói közül évről-évre többen kitörnek a »rezervátumból«, azok, akik megelégtették az ilyenfajta életet. Lakást építenek, vagy vásárolnak, vagy kikönyörögnek, messze a telep-től és csak nagyon ritkán járnak vissza vissza rokont látogatni.

Az ittmaradók javarésze sem érzi jól magát, csak még nem tud – egyrésztük önhibájából nem akar – elszakadni a teleptől. Egyrésztük saját erejéből nem is lesz képes a változtatásra, társadalmi segítségére van szükség.

A rohadózó-omladózó telep a társadalomban végbemenő biológiai fejlődéssel ellentétes állapotokat takar. Általános jelenség, hogy kitolódott az életkor határa. Magyarországon 1963. december 31-én a népesség 15%-a 60 éven felüli. Nógrád megyében az arány: 15%. Ezzel szemben a Pécskő úti telepen élő 560 cigány közül mindössze 43, vagyis a telep lakóinak csupán 7,6%-a 60 éven felüli. Ugyanakkor a telep lakóinak 52%-a 20 éven aluli, az országos 31,7%-kal és a megyei 31,9%-kal szemben. Egyfelől: egészséges szaporodás, másfelől: korai halál.

FOGLALKOZTATOTTSÁG — JÖVEDELEMMEGOSZLÁS

A Pécskő úti telepen élő cigánycsaládok közül 15 családfőnek nincs foglalkozása. Nyugdíjas 28 családfő, vagyis a 115 családfő 24,3%-a. E két szám egybevetése azt jelenti, hogy e telep családfőinek 37,3%-a nem végez termelő munkát.

Üzemekben dolgozik összesen 61 fő, vagyis a családfők 53%-a. Kevés az üzemekben dolgozó szakmunkások száma, mindössze 10 fő. Ők mindenekelőtt az alacsony iskolai végzettség, ami akadályozza a szakmunkás képzésnek.

Az Újakkai telepen még súlyosabb a helyzet. E telepen a családfők 33%-a, vagyis a 18 családfőből 6 személy foglalkozás nélküli. Ezek a személyek – családok – még ma is házalásból, kupeckodásból, esetleg alkalmi munkából élnek. Egyes családok még ma is járják az ország településeit, sok esetben több hónapon át távol vannak Salgótarjától. E telepről összesen 2 családfő végez üzemi munkát a salgótarjáni Öblösüveggyárban.

A cigány munkakeresők jórésze a munkaközvetítési lehetőséget csak alibi megszerzésére használja. A közvetítő irodában való megjelenés igazolását ugyanis a közveszélyes munkakerülés vádjának elhárítására használják fel. A Pécskő úti telepről 13 férfi és 36 nő kéri elhelyezését. A jelentkezők közül 7 nő és 3 férfi 16 éven aluli, vagyis túlkoros és emiatt nem tudja befejezni általános iskolai tanulmányait, így inkább munkát vállalna, vagy – és ez a kevesebb – befejezte az általános iskolai tanulmányait és munkát kér. Jellemző, hogy a 36 munkára jelentkezett nő közül egyetlen egynek sincs szakképzettsége. Hasonló a helyzet a 13 férfi munkavállalónál is.

Az ipar területén végbemenő technikai fejlődés következtében az ipari üzemek a betanított munkásoktól megkövetelik legalább az általános iskolai végzettséget, mert ennek hiánya akadályozza a munkavállalók szakképzését.

A Pécskő úti telepen egy négy tagú és egy tíz tagú családnak egyáltalán nincs jövedelme. Újakkán a helyzet még súlyosabb. E telepen egy 2 tagú, kettő 3 tagú és egy 4 tagú családnak nincs semmi jövedelme. Ezek a családok még mindig házalásból, esetenként ser-téstartásból, falopásból és alkalmi munkavállalásból nyert jövedelemmel tartják fenn magukat. A felmérések adatai szerint a Pécskő úti telepen 23, az újakkai telepen 12 családban az egy főre jutó havi jövedelem 300 Ft alatt van. A Pécskő úti telepen élő 115 cigánycsaládból 80 családnak a jövedelme alatta van az egy főre jutó 600 Ft jövedelemnek. Újakkán egy család kivételével minden családnak 600 Ft-on aluli az egy főre jutó havi jövedelme.

LAKÁSHELYZET — KÖZMŰELLÁTÁS

Az összeírás anyagából kiderül, hogy a Pécskő úti telep 115 lakásából mindössze 25-ben lakik az a család, amelyik azt építette. Egy család ajándékba kapta, 31 család örökölte és 3 család cserélte ezeket a lakásokat. A zöm, összesen 55 család megvette ezeket a lakásokat. Megvette? De hogyan? A vételárak általában 1000—8000 forint között mozogtak. Vagyis a telep lakóinak csaknem a fele úgy került erre a telepre, hogy néhány forintért megvásárolta a ki tudja milyen módon épített és kiürített lakást. Vannak olyan családok, akik háromszor-négyszer eladták a telepi lakásukat, elköltöztek onnan, majd néhány hónap, vagy év múlva újra nyíltott egy olcsó vásárlási lehetőség és újra visszaköltöztek.

A 25 db. épített lakásból alig néhánynak van építési engedélye. Lakásnak számoljuk azokat a mellékhelyiségeket is, amelyeket néhány forintért adtak el az arra rászoruló családoknak. Lakásnak, mert emberek élnek benne. Újaján sem különb a helyzet. Ott 18 db egy szobás lakást találunk. Ebből 17-et a mai lakó építette, 1 család ajándékba kapta.

Sok év, sőt évtized mulasztását tükrözik e telepek. Nagyobb szigorral és következeteséggel teljesen lehetett volna venni az engedély nélküli építkezéseknek. Sokszor aluminumból hűnytünk szemet és hagytuk az összetákoltt építményeket. Alumínumból, mert még tovább rontottuk az amúgyis tarthatatlan helyzetet. Nem akadályoztuk meg a lakásvásárlásokat és így ahelyett, hogy elejét vettük volna a telepek felduzzasztásának, módot adtunk arra, hogy spekulatív elemek nyereszkedjenek, hogy indokolatlanul szaporodjon e telepek lakóinak és vityilóinak száma.

A Pécskő úti telep lakásainak csaknem a fele (45 lakás) a századforduló előtt épült, vagyis ma már több mint 70 éve. 1900—1945 közötti 45 évben 50 lakás, vagyis a telep lakásainak a fele. A felszabadulástól napjainkig felépített lakások száma: 20. Az Újajánai telep szinte teljesen 1945 után jött létre. Az épületek fele (37 lakás) lett felújítva. E telepeken a felújítás fogalmán meszelést, tetőcserét — vagyis néhány cserép, vagy badoglemez kicserélését — kell általában érteni. Számos lakás tulajdonosa nemcsak, hogy nem gondolja az épületét, de igyekszik annak átlagát mesterszerűen is rontani. Teszik ezt olyan meggondolásból, hogy korábban jussanak állami lakáshoz.

A lakások közül mindössze 16 db jó és 40 db közepes állagú. Több mint a fele gyenge, 4 db életveszélyes, és mindössze 2 db közepes minőségű. A Pécskő telepi lakások csaknem egyharmadának egyáltalán nincs alapja, az épületek egyszerűen a földre vannak építve. Így nem is csoda, hogy az esős időszak alkalmával egymás után rendre dülnek össze ezek az alap nélküli tákolmányok. A Pécskő utcai épületek 67 %-ának az alapja kő. Tarjáni fehér homokkő, ami magába szívja a vizet és a falak hajszálcsövein felszívódik az épületekben olyan kárt okoz, mint az emberi szervezetbe bekerült kórokozók. Az épületek lábazatának fő építőanyaga a homokkő, vályog és a vertfal. Az épületek 30,4 %-ának lábazata téglából készült ugyan, de ezek a téglák korábban már valamilyen épületbe be volt építve. A felmenőfalazat építőanyaga is zömben (56 %) vályog és vertfal. A tetőszerkezet összetétele is vegyes képet mutat.

Nem mértük, mivel a zsúfoltságtól egyáltalán alig lehetne mérni ezeknek a „lakásoknak” a belső alapterületét. Ha valaki egyszer megkísérel ilyen felmerést végezni, valószínűleg olyan végeredményre jut, hogy egy személyre még egy m² alapterület sem jut.

A Pécskő úti telepen 24 család kivételével korábban is Salgótarján területén laktak a ma itt élő családok. Zömben ott a Pécskő utcában, de szép számban akadnak olyan családok is, akik a város más területéről költöztek oda. A 24 család a megye és más megyék területéről, még Csehszlovákiából is — vándorolt Salgótarjánba. Letelepedésükre módot adott az elhelyezkedési lehetőség reménye, a cigánytelepeken olcsón megvásárolható putri.

A bevándorlási tendencia ellen nem letelepedési tilalommal, a munkaközvetítés betiltásával, vagy megtagadásával kell védekezni. Altalában nem. Miért tagadnánk meg, hogy egy cigánycsalád Salgótarjánban lakást építsen, ha az építendő lakás egyezik a városrendezési koncepciókkal. Vagy miért tagadnánk meg, hogy egy cigánycsalád egy eladó házat a város területén megvásároljon. Nem, nincs is jogunk megtagadni, mivel felismertük azt az objektív folyamatot, amely a társadalom átrétegződésében, a városok felé áramlásban, az urbanizálódásban jelentkezik. De egy adott telep, a város fejlődésének útjában álló telep — legyen az bármilyen származásúak által lakott — konzerválása, folyamatos sorvasztása és megszüntetése azt követeli, hogy ha kell, márpedig kell, úgy adminisztrá-

tív eszközökkel is el kell érni e telepekre való beáramlás megakadályozását, módot kell találni e telepek tudatos, következetes felszámolására. Ez a feladat nemcsak jogunk, de kötelességünk is.

A cigánytelepek, de még pontosabban a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásának igénye már évtizedek óta felmerült. Ahogyan a századforduló éveiben társadalmi gondot jelentett a kóborló cigánycsapatok letelepítése, helyhez kötése, úgy a koncentráltan végrehajtott embertelen lakóhelyek céljára alkalmatlan telepek felszámolása, az asszimilációs folyamat tudatos megindítása és elősegítése korunk társadalmának jutott osztályrészül.

Hazánkban e folyamatot az MSZMP Politikai Bizottságának határozata és annak végrehajtására megjelent állami intézkedések indították meg. E telepek felszámolásának több csatornás módját a Kormányhatározat is felvázolja. **A határozat végrehajtását városunkban is megkezdők.** Az üzemek rendelkezésére bocsátott állami elosztású lakásokból cigánycsaládok is részesültek. **A megkezdett városrekonstrukció során mintegy 60 cigánycsalád részére biztosítottunk állami lakásokat.** Szövetkezeti lakásokból összesen 5 cigánycsalád részesült, nem több, mert nem volt több igénylő. A felszabaduló, tanácsi rendelkezés alatt álló bérlakások egy részét cigánycsaládoknak juttattuk. **Az elmúlt 5 év alatt több mint 20 cigánycsalád épített OTP kölcsönös családi házat.** A 2014. 1964. Korm. határozat alapján az elmúlt 3 évben 34 lakás épült a város területén. Megindult tehát az az egészséges fejlődési folyamat, amely e telepek felszámolásához vezet.

• A TELEPEK SORVASZTÁSÁNAK ÉS TELJES FELSZÁMOLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A Végrehajtó bizottság mindenekelőtt rendezett néhány alapkérdést. Az elsődleges annak egyértelmű elhatározása, **hogy sem a Pécskö úti, sem az újaknai telepeket nem szabad lenntartanunk.** E telepek lakóépületek célját szolgáló építményeinek állaga olyan értéket képvisel, hogy felújításukra műszakilag és gazdaságilag egyaránt nincs lehetőség. Ellenkező esetben a városi Tanács VB. Építési Osztálya élhetne azzal a jogaival, hogy az épületek kényszer felújítását elrendelhetné. De éppen fordított helyzetről van szó, ezért **ki kell terjeszteni az építési, felújítási és állagmegóvási tilalmat mindkét telep épületeire.** E tilalom kimondása és e tilalom következetes betartása lényegében e telepek konzerválását célozza. Ezzel az intézkedéssel azonban csupán azt érhetjük el, hogy;

– a meglévő épületek állaga tovább romlik,

– új épületek építésére nem lesz lehetőség, illetve új épületek nem építhetők.

Mindkét eredmény közelebb visz a célhoz: a telepek felszámolásának meggyorsításához.

Az ezt követő lépés, feltétlenül elejét venni e telepeken jelentkező belső mozgásnak: úgy mint az épületvásárlásoknak, cseréknek, ajándékozásoknak, eltartási szerződések kötésének.

A tulajdonváltozásban jelentkező mozgások mérsékelhetők, sőt adott ponton teljesen megszüntethetők. Ezek a mozgások azonban csak erőteljes hatósági intézkedéssel lokalizálhatók. A szükséges intézkedések a következőkben foglalhatók össze:

– a tanácsszerveknek fel kell kutatniok azokat a családokat, akikkel **egyezség köthető az állam elővásárlási jogának megszerzésére,**

– meg kell kísérelni az esetleges nagvaték tárgyát képező, **üres épületek megvásárlását az örökösöktől,**

– **felül kell vizsgálni az eltartási szerződéseket.** E szerződések mögött az esetek többségében lakásszerzési szándék húzódik meg. Ezekben az eltartási szerződésekben minimális ellenszolgáltatást (étkezés, gondozás) vállal az eltartó. Esetenként meg kell vizsgálni az eltartott megélhetéséhez szükséges szociális segély megadását, esetleg életjáradék biztosítását a lakás tulajdonjoga ellenében.

– **segíteni kell az OTP kölcsönös szabadonálló, vagy csoportos lakásépítésben részt venni óhajtó cigánytelepi családokat:** oly módon, hogy a tulajdonukat képező telepi építményeket a tanács kártalanítaná akár telekkel és az értékkülönbözettel, vagy vegyes formában s ily módon kerülne állami tulajdonba, vagyis lebontásra a telepi lakás,

– azokat a családokat, **akiktől szociális helyzetük miatt nem lehet elvárni, hogy lakást építsenek** – tanácsi rendelkezésű, vagy üzemi állami lakásokban **kell elhelyezni** olyan szorítással, hogy a telepi lakásukból teljesen kiköltöznek, s azt üresen, minden kártérítés nélkül lebontás céljára a tanács rendelkezésére bocsátják,

– a telepeken életveszélyesnek nyilvánított épületekben lakókat folyamatosan ki kell költöztetni s a kiürített épületek bontását minden kártérítés kizárásával végre kell hajtani.

A bevándorlásból eredő mozgás különféle eseteivel találkozunk. Ezek közül a legjellemzőbbek:

– városban lakók bevándorlása a telepre. Evente 3–4 esetben találkozunk ezzel a mozgásfajttával.

– városon kívüli lakók bevándorlása a telepekre. Számuk nem jelentős, de előfordul. Főként korábban Salgótarjában lakók visszatérésének eseteiről van szó. De találkozunk albérlők befogadásával is. A Pécskő úti és az Újajkai telepek felszámolásának folyamata a városon kívülről történő bevándorlást – mint Tatabánya, Miskolc és Ozd példája is bizonyítja – meg fogja gyorsítani. Ezért már most fel kell készülni néhány ellenintézkedés megtételére. Két dologra gondolunk:

1. mivel Salgótarján város területén kötelező munkaközvetítés van, így ki lehet mondani, hogy a Pécskő úti és az Újajkai telepekre bejelentkezőket a városi Tanács munkaügyi csoportja nem közvetíti ki,
2. a másik lehetőség agitatív jellegű. Arról kellene ugyanis meggyőznünk a telepek lakóit, hogy mindenfajta újabb bevándorlás a telepek felszámolásának folyamatát lassítja, ezért saját és a telep lakói érdekében senki ne fogadjon be magához családost, vagy idegen személyt. Az állami lakásba történő kiköltöztetés esetében szigorúan kell alkalmazni az „azonos” lakás elméletet, vagyis családtagokra való tekintet nélkül azonos lakást kell a kitelepített család részére biztosítani, aki magához idegen személyeket befogad.

A telepek felszámolásának egyik csatornája az új állami bérlekások felhasználásának lehetősége. **A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásának egyik módjaként az új bérházakba való telepítést jelöli meg a 2/1965. II. 18. EM-PM. rendelet.** A jogalkotó nyilvánvalóan abból indul ki, hogy az állami erőből épülő, állami elosztású bérlekások egy részét a telepek felszámolására kell felhasználni, vagyis a felszámolás egyik csatornája az állami lakások elosztásánál jelentkezik. Általában és elvileg ez az álláspont messzemenően helyes – s amint több város példájából meggyőződünk róla – ilyen úton is elő lehet segíteni a telepek felszámolását.

Salgótarján város sajátos lakásgazdálkodási helyzete azonban sem eddig, sem a jövőben nem sok reményt nyújt arra, hogy ezen az úton valamit is előre tudjunk haladni. Az elmúlt évek gyakorlata legalábbis nem jogosít fel semmi bizakodásra, mivel az 1964-66 évek során a Pécskő úti telepről állami lakáskiutalásban részesült 5 család után egyetlen viskót sem lehetett lebontani. Illetve egyet igen, de hogyan? Ugy, hogy az egyik családot azért vittük állami lakásba, mert viskoja életveszélyessé vált, azért, hogy vityilóját lebontassuk, 2000 forint kártérítést kellett fizetnie a tanácsnak.

Az üzemek vezetői az üzem rendelkezésére álló lakások elosztásánál nyilvánvalóan nem szociálpolitikai szempontokat, hanem mindenekelőtt üzemi érdekeket vesznek figyelembe: mint helytállás a munkában, régi dolgozó, társadalmi munka stb.

A harmadik 5 éves terv hátralevő éveiben minimálisra esőkken az állami elosztású olyan lakások száma, amelyekkel az üzemek fognak rendelkezni. Ezért még hatványozottabban kell jelentkeznie a körültekintő rendkívül sok szempontot figyelembe vevő üzemi lakáselosztásnak. Ezek közé a szempontok közé kell felvenni megítélésünk szerint a telepen élő üzemi dolgozók lakáshoz való segítségét is.

Az elmúlt évek során szinte minden üzem úgy oldotta meg a lakáselosztásokat, hogy egy-egy új bérházi lakással többszörös minőségi cserékkel több üzemi dolgozó lakásproblémáját megoldotta. Ezekbe a csereláncokba kell megítélésünk szerint beilleszteni az üzemekben dolgozó cigánytelepi lakosok egy része lakásproblémájának rendezését is. Az üzemi lakáselosztásoknál is érvényesíteni kell azt az alapvető célkitűzést, hogy csak olyan üzemi dolgozó cigány család részére kell és lehet lakást kiutalni, aki ugyanazt a családot magával viszi az új lakásba, akikkel jelenleg együtt lakik a telepen és kötelezettséget vállal arra, hogy kiköltözés után a telepi építményt kártérítési igény nélkül lebontja.

Az üzemek saját beruházásából épülő lakások elosztásánál is feltétlenül szükségesnek tartjuk az előbb említett szempontokat és azokon túl azt a gyakorlatot érvényesíteni, hogy a jól dolgozó cigányok is részesüljenek az ilyen módon épült lakásokból.

A következő csatorna: a szövetkezeti lakások biztosítása.

Az elmúlt években összesen 5 cigánycsalád vásárolt szövetkezeti lakást. Egyetlen vásárló után sem maradt olyan telepi lakóépület, amelyet bontani lehetett volna.

Salgótarján városban a harmadik 5 éves terv időszakában még 84 db szövetkezeti lakás kerül átadásra. Ez a szám meglehetősen kevés. A szövetkezeti lakások vásárlása iránti igény az utóbbi években rendkívüli módon megnövekedett. Jelenleg mintegy 250 igénylőt tart a városi Tanács nyilván, míg az üzemeknél nyilvántartott szövetkezeti lakásigénylők száma is meghaladja a 200 családot.

A szövetkezeti lakások elosztásánál a jövőben sokkal nagyobb körültekintéssel kell eljárni. **Mindenekelőtt a népgazdasági és ezen belül városi, üzemi érdekeket kell figyelembe venni.** Minden erővel meg kell, hogy akadályozzuk azokat a törekvéseket, hogy a saját tulajdonnal rendelkező személyek szövetkezeti lakáshoz jussanak. Ezeket az igénylőket — esetenként felülvizsgálva — a csoportos házépítés felé kell terelnünk.

A felépülő szövetkezeti lakásokból a jelentkező cigánycsaládok részére csak olyan fel-tételek mellett lehet lakást biztosítani, amennyiben kiköltözés után a telepi építményét lebontja. Ezekben az esetekben is alkalmazni kellene azt a megoldást, hogy a szövetke-zeti lakást vásárló cigánycsalád részére ki kellene fizetni a tulajdonát képező építmény kártalanítási összegét, hogy ezzel is növelni tudjuk a szövetkezeti lakasvásárlás iránti kedvet. Ki kell azonban kötnünk, hogy csak olyan telepi cigánycsaládok részesülhetnek szövetkezeti lakásvásárlási lehetőségekben, akik több év óta becsületes, szorgalmas dolgo-zók városunk valamelyik üzemében.

A már meglévő lakásszövetkezeteken belül megüresedő lakások vásárlási jogának oda-ítélésénél is alkalmaznunk kellene azt a gyakorlatot, hogy az előzőekben felvázolt meg-kötöttségekkel cigánycsaládok részére is biztosítsunk felszabaduló szövetkezeti lakásokat. A telepek fokozatos felszámolására **harmadik nagy lehetőség; a tanácsi rendelkezés alatt álló megüresedő, vagy minőségi cserék útján felszabaduló bérlakások felhasználása.** Az elmúlt években ilyen módon összesen mintegy 5 cigánycsalád áttelepítéséről tudtunk gon-doskodni, azonban a visszamaradó telepi lakások nem lettek lebontva. Ennek oka, hogy a kitelepítésre kerülő családok általában egy lakásban lakó két-három család közül lettek kiválasztva, így a visszamaradó családok miatt a telepi putrik lebontására nem volt lehe-tőség.

A vizsgálat anyagából kiderül, hogy a Pécskö telepi 115 családból 46 családnál az egy főre jutó jövedelem 400 Ft alatt van. Ezekből a családoktól nem lehet elvárni, hogy akar szövetkezeti lakás vásárlás útján, vagy a szociális lakásépítési akcióban való részvétellel, még kevésbé OTP kölcsönös saját ház építéssel tudjanak segíteni lakásgondjaikon. Ezeknek a családoknak a kitelepítése egyedüli egy módon; tanácsi rendelkezés alatt álló lakásokkal oldható meg.

Az 1970-ig hátralévő 3 év alatt a város területén lévő volt bányai kezelés alatt álló tele-pekről mintegy 530 család áttelepítésére lesz lehetőség. Ezek a volt bányai telepeken álta-lában — a telepek lakásainak mintegy 80–90 %-a favázás, salakkitöltéses, kátránytetős, vagy lemezfedésű. Ezeket az épületeket a lakók kiköltöztetése után azonnal le kell bon-tani. Vannak azonban ezeken a telepeken még viszonylag jó minőségű, téglából készült, cserép, vagy egyéb szilárd tetőfedésű épületek, amelyeket megítélésünk szerint felújítás után fel lehetne használni a cigánytelepek egy részének felszámolására. Nem arra gon-dolunk, hogy egy-egy bányatelepen 15-20 cigánycsaládot kellene letelepíteni, hanem arra, hogy egy-egy telepen maximálisan 5-6 cigánycsalád nyerne elhelyezést. Ezzel a megoldással véleményünk szerint 1970 végéig meg tudjuk oldani a Pécsköi tele-pen lévő mintegy 46 család és az újaknál cigánytelepen lévő mintegy 16 család elhelyé-zését. Az áttelepítés kritériuma ezekben az esetekben is az kell hogy legyen, hogy a ci-gánytelepi építményeket ezekkel az áttelepítésekkel teljesen kiürítve kell átadni, az illető cigánycsaládnak le kell mondania az épület kártérítéséről és kiköltözése után a telepi építményt azonnal le kell bontani.

A bányatelepeken felszabaduló lakásokon kívül a különféle minőségi cserék során meg-maradó alacsonyabb igénykef kielégítő lakások közül évenként legalább két-három la-kást szintén a cigánytelepek felszámolására kell fordítani.

A 2014. 1964. Kormányzámú rendelet, illetve annak végrehajtása tárgyában kiadott 2/1965/II. 18/ EM-PM. együttes rendelet a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek

Felszámolásának egyik útját az állami építési kölcsönnel támogatott lakóházépítési akcióban jelöli meg. A rendelet lehetővé teszi, hogy e telepek felszámolása érdekében a tanácsok házhelyekkel, a műszaki tervezéssel, építési anyag biztosításával, a kivitelezés műszaki irányításával és ellenőrzésével, építési kölcsönnel támogassák a zárt telepeken lévő építmények felszámolását.

Megjegyezzük, hogy a házépítési akcióba való bekapcsolódás lényegét az ingyenes telek-juttatásban látjuk. Az elmúlt évek gyakorlata azt is bebizonyította, hogy azokban az esetekben, amikor a városépítés során kikerülő bontási anyagot a szociális lakásépítésben résztvevők rendelkezésére bocsátottuk, megnövekedett az építési kedv és a csökkent alapterületű lakóépületek helyett a nagyobb családok elhelyezésére is alkalmas kétszobás lakás építését tudta vállalni az akcióban résztvevő cigánycsalád. Ezt az utat megítélésünk szerint a jövőben feltétlenül folytatnunk kell. A közeljövőben lebontásra kerülő Régi-posta úti épületek egy részét a szociális lakásépítésben résztvevők támogatására kell felhasználnunk.

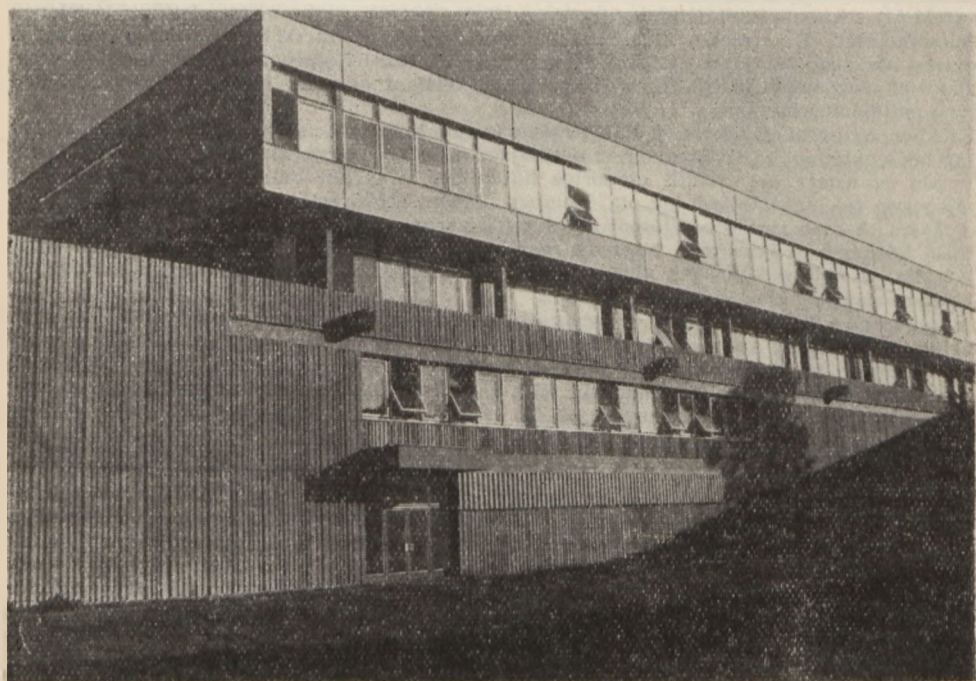
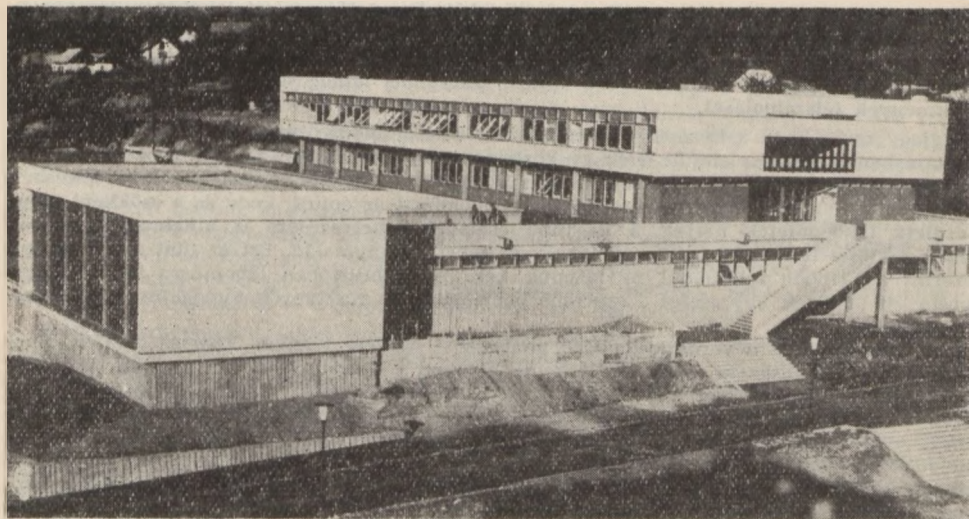
Az elmúlt években a város különböző pontjain – Művész telepen, Eperjes telepen, Baglyasalján – alakultak ki olyan területek, amelyeken a Kormányrendelet alapján lakásokat építettünk. Olyan helyzet alakult ki, hogy a csökkent értékű lakások szomszédságában lévő telkeket a saját ház építési akcióban résztvevő nem cigányok nem igen vásárolják meg. A Művész telepen pl. az elmúlt években egyszerűen nem tudunk értékesíteni házhelyeket az előbb említett okok miatt. Feladatunk, hogy a város több területén alakítsunk ki telepenként nem több, mint három-négy csökkent értékű lakás építésére alkalmas házhelyet, valamint, hogy felülvizsgáljuk iker, esetleg négyes-iker csökkent értékű lakás építésének lehetőségét. Ezekkel a megoldásokkal megítélésünk szerint városesztétikai szempontból is megfelelőbb építményeket tudnánk létrehozni, másrészt csökkenteni tudnánk az építési költségeket és sokkal jobban tudnánk gazdálkodni az egyébként is fennálló csekély telekgazdálkodási lehetőséggel.

A szociális lakásépítési akción túlmenően a telepek felszámolására lehetőséget nyújt az OTP kölcsönös saját ház építési akció is. Az elmúlt évek folyamán 3 év alatt mintegy 6 cigánycsalád vette igénybe az OTP kölcsönt saját ház építés céljára. Ezekben az esetekben az a sajátos, hogy a telepen lévő építményt a saját házat építő család eladta, az így kapott vételárat a házépítésnél felhasználta s így természetesen mit sem segítettünk a telepek felszámolásán. E területen előre tudunk lépni úgy, hogy az OTP saját, vagy társasház építési akcióban tulajdonát képező építmény kártérítési összegét, esetleg adás-vételi szerződéssel megvásároljuk az állam számára az ingatlant és ezzel a jogot nyerünk a telepen lévő építmény lebontására.

Ezekben az években üzemi és KISZ csoportos házépítési akció keretén belül több család fog lakóépülethez jutni. Ezekben az akciókban jelenleg cigánycsaládok nem vesznek részt. Eppen az üzemi és a KISZ csoportos házépítési előnyöket kell felhasználnunk a zárt telepeken élő, huzamosabb idő óta üzemben dolgozó cigánycsaládok lakásgondjainak megoldására. A csoportos házépítésből származó központi anyagbeszerzési lehetőségek, a szállítási költségek csökkentése, bizonyos részének üzemi átvállalása kedvező irányban befolyásolja az építési költségek alakulását. Eppen ezért ezekből az akciókból a jól dolgozó cigánycsaládokat nem szabad kihagyni.

A cigánytelep felszámolása az úgynevezett többszoros rendszerrel és nem egy-két éven belül oldható meg. Azok a rendkívüli belső feszültségek, amelyeket csupán főbb vonalakban eddig is felvázoltunk s amelyeket a részletes vizsgálatok feltártak, arra kotelneznék bennünket, hogy ezekkel a gondokkal mint rendkívül súlyosakkal és mint feltétlen sürgős megoldásra várókkal foglalkozunk.

A változás, a fejlődés korát éli a Pécskö hegyi cigánytelep is. Különösen az üzemekben huzamosabb ideig dolgozó fiatalok keresik helyzetük változásainak lehetőségeit, minde nélkülött lakásépités, vagy lakásvásárlás útján. Ezt bizonyították azok a megbeszélések is, amelyeket a városi Tanács illetékesei a telepen élő családokkal már eddig is folytattak. Egyszóval; biztató az a folyamat, amelynek napjainkban szemtanúi vagyunk. A történelem lomtarába kerül lassan az az idő, amikor a telepeken a vajdák voltak a törvényhozók és végrehajtók, amikor a teljes szellemi sötétség, a misztikum volt az ideológia. Hogy e folyamat meggyorsuljon, nekünk valamennyiünknek ki kell lépniünk a szemtanúk, a szemlélődők soraiból és aktív szereplőkké, cselekvőkké kell előlépnünk.

IFJÚSÁGVÉDELEM

Az utóbbi néhány év pedagógiai gyakorlatának és a társadalmi élet egyes területeinek egyre többet hangsúlyozott problémája a gyermek- és ifjúságvédelem.

Nem valami újkeletű divat ez, hanem a társadalmi és iskolai gyakorlatunkban végbe-ment fejlődés törvényszerű következménye: olyan körülmények jöttek létre, amelyek megkövetelik a probléma nyílt és őszinte felvetését és a hatékony megoldások gyors megkeresését.

Az iskolareform-törvény a szilárd ismereteken alapuló nevelésközpontú iskola megteremtését tűzi ki célul, s egyben megköveteli a nevelőktől a tanulókkal való differenciált bánásmódot, hogy képességeik maximumát kibontakoztathassák. Az egyéniség sokoldalú megismerése — mely a tanuló iskolán kívüli körülményeinek pontos ismeretét is magában foglalja — sok új elemmel gazdagította a pedagógiai elméletet és gyakorlatot. Nyilvánvalóvá vált, hogy sok fiatal iskolán kívüli körülményei miatt képtelen lépést tartani követelményekkel, a tanulók többségéhez képest hátrányos vagy — nem ritkán — veszélyeztetett helyzetbe kerül. Ebből következik, hogy a neveléstudatoknak mindent meg kell tenniük, hogy az iskolán kívüli körülmények negatív hatását a formálódó személyiség egészséges fejlődése érdekében minimálisra csökkentsék.

Az iskolareform megvalósítása ily módon elvezetett egy jelentősebb, iskolán kívüli társadalmi probléma érzékeléséhez.

Ugyanakkor társadalmunk érdeke is azt a helyes igényt támasztja az iskolákka! szemben, hogy a származási kategóriák eltörlése után is biztosítsák a továbbtanulóknak a társadalmi munkamegosztással adekvát arányát. Ez a kívülről jövő igény is a differenciált bánásmód tökéletesítését szorgalmazza. A fenti tényezők elősegítették, hogy a társadalom közvéleménye nagyobb és konkrétabb figyelmet fordítson az ifjúságra, annak jövőjére. Ez a megállapítás azonban a társadalom egy viszonylag szűknek látszó, de korántsem elhanyagolható rétegére nem vonatkozik. Ugyanis ez az érdeklődés azokban a rétegekben jelentkezik, amelyek valóban komoly felelősséggel építik gyermekeik jövőjét, s az ifjúságnak abban a széles körében, amely maga is normális körülmények között, egészséges célokkal készül társadalmi szerepére. Nem megfelelő azonban a társadalmi érdeklődés a hátrányos vagy veszélyeztetett fiatalok sorsa iránt, illetve kevés a tényleges társadalmi segítség problémáik megelőzése érdekében. Ennek okát alapvetően szemléleti tényezőkben kell keresnünk.

Nemcsak a szokások, erkölcsi normák stb. tartják magukat szívósan, hanem gyakran tapasztaljuk bizonyos régi fogalmak s a hozzájuk fűződő érzelmek továbbélését is, illetve az új körülmények között új módon jelentkező problémák régi szemléletről és gyakorlatból fakadó megoldásai szándékát.

A gyermek- és ifjúságvédelem a mi társadalmunknak hosszú évekig olyan kényes kérdése volt, amelyről nem beszéltünk. Nem beszéltünk azért, mert a népi demokratikus rendszer törvényei, berendezkedése megszüntették a gyermekek és a fiatalság nyomorának leglényegesebb, a kapitalista társadalomban gyökerező okát: a társadalmi nyomort. De a szubjektív tényezőket — nevezetesen azt, hogy a múlt lumpen elemei teljes egészében máról-holnapra nem válnak öntudatos, felelős állampolgárokká. sőt, bizonyos feltételek között ez a réteg újra is termelődik — nem vettük elég alaposan figyelembe. S éppen ezért a társadalom eljárás-rendszere, a megoldás lehetősége meglehetősen szűk határok között mozgott, sok területen szinte automatikusan átörökölte a régi társadalom eszközszerét. (Igaz, hogy ezt az eszközszerzet demokratikus tartalmakkal igyekeztünk megtölteni, de még így sem volt alkalmas a probléma megoldására, mert nem a szocialista társadalom lényegi vonásai alakították ki az új tartalomnak megfelelő új formákat.)

Igazgátalanok lennék, ha egyoldalúan csak a tömegeket marasztalnánk el a szemléletbeli konzervatizmusért. Meg kell mondanunk őszintén, nem tettünk meg minden lehetőt, hogy a tömegeket megismertessük a szocialista gyermek- és ifjúságvédelem céljával, tartalmával, igényeivel, eszközeivel, s ezért van az, hogy sokan még mindig a régi árvaházak, lelenc-gyerekek vagy javító-intézetek képét asszociálják a fogalomhoz, s megnyugtatóva érzik lelkiismeretüket, ha valami ajándékot juttatnak el »szegény szerencsétleneknek«.

Gyermekvédelemről kétféle, általános és speciális értelemben szoktunk beszélni. Általános gyermekvédelem minden társadalomban van — természetesen nem azonos színvonalon —, mert az új generáció felnevelése nélkül nem létezhet a társadalom. Tehát az általános gyermekvédelem fogalmába tartozik mindaz a cselekvés és intézményrendszer, amely az új generációt — születésétől — felkészíti a társadalmi gyakorlatra.

A speciális gyermekvédelemnek igen sok formája, módja, területe van, (igazgatási, egészségügyi, művelődési, igazságügyi stb.), amelyeket törvények, előírások, utasítások szabályoznak. Nem ezekről kívánok beszélni, hanem a morális vonatkozásokról: az egyén — esetünkben a legemberibb kötelességét, a gyermeknevelést elhanyagoló szülő — és a közösség morális viszonyáról a gyermek- és ifjúságvédelem szempontjából, illetve a társadalom, a közösség viszonyáról a közösségellenes személyel szemben.

Az alább felvetendő problémák a Salgótarján városban végzett felmérések és gyakorlati tapasztalatok értékeléséből, elemzéséből adódnak.

Az ifjúságvédelmi feladatok ellátásában — mint sok más területen is — a városok helyzete különbözik a járásokétól. Nem azért, mert a problémák ezen a téren mások, hiszen itt is, ott is a gyermek a szenvedő alany, hanem azért, mert a jelenségek más körülmények között, más módon jelentkeznek. A megoldásoknak is szélesebb skálájúaknak kell lenniük.

Az urbanizáció új viszonyokat teremt az emberek között. Megszűnik, vagy legalábbis jelentősen lazul az a belső kohézió, ami a falura jellemző, ahol mindenki ismer mindenkit, tudják, hogy ki kinek a gyermeke. Így a társadalmi ellenőrzés is erőteljesebben érvényesül mind a gyermek, mind a kötelességeiről megfelelő felnőtt irányában. A város lehetőséget teremt az ismeretlenség mögé rejtőzésre részben az emberek közötti kapcsolatok megváltozott jellege miatt, részben a településen belül nagyobb távolságok miatt, tehát a felismeréstől való félelem és szégyénérzet fékje itt pszichésen kevésbé jelentkezik.

Más jellegű a családok belső szervezete: általában mindkét szülő dolgozik. Ritkán fordul elő a nagyszülőkkel, vagy rokonokkal való együttlakás, sőt egyre több lesz az olyan családok száma, akiknek rokonai nem is a városban élnek. Az ismert okok miatt lazul a gyermek szülői ellenőrzése, jelentősen megváltozik a gyermek és ifjú helye a családban, sokkal nagyobb önállóságra tud szert tenni, mint a falusi fiatalok általában. Nem ritka az úgynevezett lakáskulcsos gyermek, vagy fiatal, aki a nap jelentős részét egyedül, felügyelet és ellenőrzés nélkül tölti a lakásban. Okos szülői irányítás esetén ez előnyös lehet a gyermek részére, de sok problémának a forrásává is válik. A város sokkal több lehetőséget nyújt a rendbontásra, lopásra, meg nem engedett szórakozásra stb.

Mivel Salgótarján fejlődő, a lakosság szempontjából is erősen növekvő város és a szükséges objektumok létesítése nem tud kellő mértékben lépést tartani az igényekkel, mert egyszerre kell a múlt maradványait felszámolni és a jövőt építeni, több lesz a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű gyermek. S mivel a fejlődő, duzzadó városok általában vonzzák a kétes egzisztenciákat, a lumpen elemeket, több lesz a veszélyeztetett fiatalok száma. A fentebb vázolt feltételek között a mennyiségi tényezők minőségi változásba csapnak, s a hátrányos és veszélyeztetett fiatalok koncentrációja szükségszerűen vezethet a galerik, a szervezett, nem egyszer bűnöző csoportok kialakulásához. Ezzel nem állítom azt, hogy kisebb településeken nem jöhetnek létre ilyen szervezett csoportok, csupán azt, hogy a városokban erre objektíve nagyobb a lehetőség, és gyakoribb az előfordulás.

A fent elmondottakon kívül nehezíti a munkát, hogy a Városi Ifjúságvédelmi Albizottságnak nemcsak irányító és ellenőrző feladatokat kell ellátnia, hanem operatív tevékenységet is.

A Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1964-ben és 1966-ban tárgyalta a város gyermek- és ifjúságvédelmi munkáját, és a hátrányos helyzetű tanulókkal való foglalkozás problémáit. Az előterjesztések elkészítésében minden esetben részt vett az Ifjúsági Albizottság is. Ab albizottság minden évben elkészíti munkatervét, és beszámol a végrehajtó bizottságnak a feladatok végrehajtásáról.

Az Ifjúságvédelmi Albizottság mai formájában 1961-ben alakult meg és azóta működik. Tagjai olyan személyek, akik beosztásuknál fogva konkrét segítséget tudnak nyújtani a gyermek- és ifjúságvédelmi munkában. (Művelődésügyi osztály képviselője, gyámügyi főelőadó, szociális előadó, Nótanács, Vöröskereszt, KISZ, nagyüzemek képviselői stb.)

Az Albizottság feladata: a város területén működő ifjúságvédelmi csoportok irányítása. Az Albizottság munkaterv szerint dolgozik. Az elmúlt év fő célkitűzése volt az ifjúságvédelmi munka további társadalmosítása, a helyes ifjúságvédelmi szemlélet általánossá tétele, a gyermekért és fiatalokért érzett felelősség fokozása a társadalom minden tagjában.

A munka társadalmosítása azt kívánja, hogy a veszélyeztetettség okainak megszüntetéseért az iskolákban, üzemekben, munkahelyeken, valamint a családokon belül is egyaránt küzdjenek. Olyan közvélemény kialakítására törekszünk, amely a gyermekkel való helytelen bánásmódot nem magánügyként, hanem közügyként értelmezi. A szülői hanyagság, a brutális magatartás, stb. — amely forrása lehet a veszélyeztetettségnek — a társadalom, a Közvélemény hatására csökkenjen, illetve szűnjön meg.

Az Albizottság úgy határozott, hogy a város területét kisebb körzetekre osztja, amelyeken belül létrehoz 10–12 tagból álló körzeti ifjúságvédelmi csoportokat. A körzetek kb. megegyeznek az iskolai körzetekkel. Jelenleg 10 ilyen körzeti ifjúságvédelmi csoport működik, a csoport vezetői pedagógusok. Széleskörű aktívahálózatot azonban nem sikerült kiépíteniük, elsősorban a pedagógusok és a szülői munkaközösségek tagjai dolgoznak. Ez az oka annak, hogy munkájuk az óvodás és iskoláskorú gyermekekre korlátozódik.

A veszélyeztetett fiatalokról ez évben újból felmérés készült, róluk az iskolai csoportok nyilvántartást vezetnek. Figyelemmel kísérik tanulásukat, munkájukat, családi problémáikat, szabadidejük célszerű felhasználását.

A felmérés alapján a város területén 336 olyan fiatalkorú tartanak jelenleg nyilván, akik egészséges fizikai, szellemi és erkölcsi fejlődésének feltételei nem biztosítottak, soruk, jövőjük veszélyeztetett.

Ebből: 0–6 éves korú 109 fő; 6–16 éves korú 199 fő; 16–18 éves korú 27 fő.

A veszélyeztetettség okai szerinti megoszlás:

Testhiba miatt 5 fő; egészségügyi okok miatt 46 fő; anyagi okok miatt 78 fő; erkölcsi okok miatt 164 fő; nevelési hiányosság miatt 43 fő.

A 16 éven felüli fiatalokkal való foglalkozás elősegítésére a város területén lévő 4 nagyüzemben — Acélárugyárban, ZIM-ben, Óblösüveggyárban és Siküveggyárban — létrehoztuk az üzemi ifjúságvédelmi csoportokat. A csoportok vezetői (a gyár személyzeti, ill. munkaügyi osztályának dolgozói), tagjai a városi Ifjúságvédelmi Albizottságának is. Megbeszélésein, értekezletein részt vesznek, segítik a fiatalokat problémáik megoldásában. Ez évben javasoltuk a város területén lévő középiskolák igazgatóinak, hogy a KISZ szervezeten belül bízzanak meg egy ifjúságvédelmi felelőst, aki felméri és nyilvántartja a veszélyeztetett fiatalokat, tartja a kapcsolatot az Albizottsággal és szükség esetén segít a veszélyeztetettség okának megszüntetésében. Ez a munka a középiskolákban egészségesen megindult, a legproblémásabb eseteket felderítették, nyilvántartásba vették ezeket a tanulókat és a nevelők rendszeresen figyelemmel kísérik helyzetük alakulását.

Az idézett statisztika önmagáért beszél, de néhány dologra szeretném felhívni a figyelmet. A 366 veszélyeztetett fiatalból a felmérés adatai szerint mindössze 27 a tanköteles koron felüli 16–18 éves. Azt jelenti-e ez vajon, hogy 16 éves koron túl a veszélyeztetettség — az esetek többségében — szinte automatikusan megszűnik? Előfordulhat — s van rá példa —, hogy néhányan — kitanulva egy-egy szakmát — önálló élethez kezdenek, kiszakadnak a züllött családból, de — véleményünk szerint — a feltűnő arányú csökkenés inkább a felmérés hiányosságából, mintsem a valóságból ered. Tudniillik az iskolából már eltávozott, sokszor még tanköteles korú, tehát 16 éven aluli fiatal is nehezen hozzáfér-

hető, nehezebb a veszélyeztetettség megállapítása. Mivel ezek a fiatalok valamilyen formában termelőmunkát végeznek, a társadalom közvéleménye másképpen ítéli meg őket, természetesen fogadva el olyan jelenségeket, amelyeket egy, még iskolába járó 16 éves tanuló esetében is tilt, vagy elítél (italozás, egészségtelen szórakozás stb.). Az esetek többségében így már nemcsak a szülők magatartása, vagy egyéb korábbi ok, hanem a fiatal saját életmódja is veszélyeztetettséget jelent.

A 16–18 éves korú évjáratokban feltétlenül erősíteni kell a felderítő tevékenységet, ki kell egészíteni, pontosabbá kell tenni a nyilvántartásba vételt.

Véleményünk szerint éppen ezek az évjáratok azok, ahol az üzemi és társadalmi szervezetek végezhetnek eredményes munkát mind a felkutatás, mind a megelőzés, vagy az esetleges utógondozás terén.

Ha a veszélyeztetettség okai szerinti megoszlás statisztikai adatait vizsgáljuk még égetőbb társadalmi jelenségre kell felhívni a figyelmet. Olyan tényezőre, amely már messze meghaladja a különféle bizottságokban önként, vagy hivatalból buzgólkodóknak nemcsak hatáskörét, hanem lehetőségeit is.

51 fiatal nem környezeti, nem külső okok miatt jutott veszélyeztetett helyzetbe, hanem egészségügyi és testi hiba miatt. A 336 fiatal közül 78 azoknak a száma, akik anyagi okok miatt lettek veszélyeztetettek. Ugyanakkor megdöbbentően magas, 164 fő, az összes veszélyeztetett 48,8%-a azoknak a száma, akik erkölcsi okok miatt, tehát a szülők magatartása miatt jutottak veszélyeztetett helyzetbe.

Az ok – véleményünk szerint – meghatározza a megoldás módját. Vannak olyan okok, amelyeknek megszüntetésére a társadalomnak lehetőségei, eszközei vannak, s amelyek megszüntetése a társadalom erkölcsi kötelessége, s egyre tervszerűbben és eredményesebben meg is szüntetheti (beteg gyermek gyógykezelése, anyagi lehetőségek javítása, munkábehelyezés stb.). De túlsúlyban vannak azok az okok, amelyek emberek felelőtlensége, gátlástalansága miatt állnak elő, s amelyek megszüntetése nem jelentene különösebb anyagi megterhelést az állam részére. Olyan szankciók alkalmazására gondolok, amelyeknek következetes végrehajtása kizárólag a fiatal, de a család érdekeit is szolgálják. A társadalomnak érvényesíteni kell ilyen esetben ezekkel az egyénnel szemben a társadalom érdekeit, a közösség érdekeit, s nem utolsó sorban a gyermek érdekeit.

Véleményem szerint ezen a területen egész tevékenységünk megáll a tüneti kezelésnél, pedig tudjuk az okot is. Úgy gondolom, hogy a probléma megoldását az ilyen esetek nagy többségében nem a fiatal, hanem a szülők oldaláról kell megközelíteni. A gyermek beleszületik egy ilyen családba, szenvedő alanya lesz annak a családi életnek, segíteni kell kell rajta, ki kell emelni környezetéből. De csak fél megoldáshoz jutunk el s hibázunk, ha pusztán a gyermek biztonságba helyezésével megoldottnak tekintjük a problémát. Az ok megmaradt és senki és semmi nem gátolja abban, hogy újabb okozatot idézzen elő, tovább veszélyeztesse környezetét. Azt szeretném ezzel hangsúlyozni; minden erővel biztosítani kell, hogy ebben az országban ne lehessen következmények nélkül veszélyeztetni a fiatalok fejlődését. Úgy gondoljuk, hogy meg lehetne találni azokat a szankcionális vagy más célravezető eszközöket, amelyek a fiatal és az egész társadalom azonos érdekét szolgálják a felelőtlen szülőkkel szemben.

Meg kell mondani őszintén, hogy ezek az akut problémák neveléssel, rábeszéléssel nem oldhatók meg. A gyakorlat igazolja: ilyen züllött családoknál az esetek többségében az Albizottság és az aktívák tehetetlenek, hatástalannak. Nem az ő hibájukból. A városi Albizottság tagjai és aktívái ezekben az esetekben általában nem értek el eredményt. Ott voltak eredményesek, ahol nevelési és ehhez hasonló okok hozták hátrányos helyzetbe a fiatalot és felvilágosító, megelőző munkával helyes mederbe tudták terelni a gyermek nevelését, mert a szülő nem felelőtlenségéből, hanem tudatlanságból követte el a hibákat.

Nincs ilyen felmérésünk, de a tények igazolják, hogy azok a felnőttek, akik ma veszélyeztetik gyermekeiket, többségükben maguk is veszélyeztetett gyermekek voltak.

Éppen ebből kiindulva határozta el az Albizottság az iskolai gyermekvédelmi munka erősítését, az aktívák körének szélesítését. A legsúlyosabb esetek azonnali megoldására létesült Baglyasajján az általános iskolások hetes napközi otthona, amelynek eredményes tevékenysége a gyermekek helyzetének, munkájának és eredményeinek állandó javulásával mérhető. Bármilyen erőfeszítéseket tesz is azonban az iskola, a maga keretei és lehetőségei között önmagában a gyermekvédelmi feladatokat nem tudja megoldani.

Lehet, hogy máshol nem tapasztalták, de mi elég sokszor, hogy a társadalom, de még konkrétan azok a társadalmi szervek, amelyeknek feladatuk a gyermek- és ifjúságvédelmi munkában való részvétel, az elvárás álláspontjára, tudniillik a pedagógusoktól való elvárás álláspontjára helyezkednek. Mint szervezettől, mint jelentős társadalmi tényezőktől, sem a KISZ-től, sem a Nőtanácstól, sem a szakszervezeti bizottságtól nem kapja meg az Albizottság a kívánt segítséget (ez nem vonatkozik az iskolai gyermekvédelmi munkára, mert ott a szülői munkaközösségekben dolgozó nőtanácsosok és vöröskeresztesek aktívan és szépen dolgoznak). Nem az Albizottság tagjaként dolgozó, a felsorolt szerveket képviselő személyekre gondolok. Ők ott vannak a megbeszéléseken, javasolnak, jelzik a problémákat, de ők nem kapják meg megbízó testületeiktől a megfelelő támogatást az aktívahálózat bővítésére, a szemlélet alakítására, a fiatalokkal való foglalkozás rendszeressé, állandóvá tételére. S itt az állandóságon, rendszerességen van a hangsúly.

A gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység nem tűri a látványosságot, a rossz emléket keltő, évenként egyszeri ajándékosztogatás megalázó parádéját. A gyermekért végzett szerény aprómunkára lenne szükség, a megcélzó munka, a rendszeres gondoskodás, tördős társadalmi megszervezésére.

A társadalmi passzivitásnak részben tájékozatlanságból, részben szemléleti korszerűtlenségéből fakadó okain túl egyik forrása, hogy a tisztességes dolgozó, segítőkész emberek nem teszik ki magukat azoknak a kellemetlenségeknek, brutalitásnak, amelyeket egy-egy esetben el kell szenvedniük. Lehet a passzivitásnak szervezési oka is: még mindig általános egyes szerveknél, hogy azt az áldozatkész elvtársat bízzák meg ezzel a feladattal is, akinek ez már a tízedik megtisztelő megbízatása, ahelyett, hogy másokat is bevonnának a társadalmi tevékenységbe. Amikor társadalmasításról beszélünk, gondolom, nemcsak azt kell értenünk, hogy egyre több és több olyan feladatot látnak el a társadalom aktívái, amelyeket eddig államilag fenntartott és dotált szervek, intézmények végeztek, hanem azt is, hogy ezeket a feladatokat mindig többen végzik, hogy egyre többen kapcsolódnak be önként a társadalom problémáinak folyamatosan történő megoldásába.

Az elmondottak csak egy részét érintették a gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatos problémáknak. Tudomásul kell vennünk, hogy ilyen probléma van, és hogy eredményes megoldása csak a társadalom összefogása, aktivitása, közösségi felelősségérzetének erősödése útján történhet.

Korszerűsíteniünk kell szemléletünket, jobban kell igazítanunk társadalmunk igényeihez és érdekeihez gyakorlatunkat. Meg kell szabadulnunk a múltban gyökerező retrográd szemléleti eleinktől, s tudomásul kell vennünk, hogy a gyermek- és ifjúságvédelem nem szentimentalizmus kérdése, hanem társadalmi feladat, amely a mi éveinkben — sok összetevő okán — egyre bonyolultabbá válik, és sokáig kell vele számolnunk. Súlyának megfelelően kell vele foglalkozni azokon a fórumokon is, ahol a törvények megfogalmazódnak. Nem elégedhetünk meg a tüneti kezeléssel, a bajok okát kell megszüntetnünk a meglévő törvények jó felhasználásával és — ha szükséges — új törvények alkalmazásával. A teljes megoldást ma még nem lehet az Albizottságokra, társadalmi szervekre bízni. Ma még az szükséges, hogy a szocialista állam a rendelkezésére álló eszközökkel támogassa a dolgozók aktivitását, védje meg őket a gyakran tapasztalt brutalitásoktól. Szükség van a társadalmi összefogáson túl a megfelelő fórumok határozott és hatékony állásfoglalására és intézkedésére, a dolgozók állandó és rendszeres tájékoztatására, a közvélemény, a szemlélet gyors és eredményes fejlesztésére, alakítására.

A NŐI FOGLALKOZTATOTSÁG ALAKULÁSA NÓGRÁD MEGYÉBEN

A felszabadulás óta tapasztalható társadalmi-gazdasági fejlődésünk egyik forrása a népesség aktivizálódásának növekedése volt. Az elmúlt 20 évben foglalkoztatás-politikánk egyik legfontosabb eredménye a női munkaerő társadalmi termelésbe történő bevonása volt. Míg az ötvenes évekig a munkaerőszükségletet nagyrészt a férfiak biztosították, később — a könnyűipari, valamint a szolgáltatás jellegű ágazatok ütemes fejlődése a női munkaerőtartalék felhasználását tette szükségessé. Erre az időszakra jellemző a nők aktivizálódása, melynek következtében a munkaerőbőség — területenként differenciált mértékben csökkent.

Nógrád megyében hasonló jelenség ugyancsak megfigyelhető, a Salgótarjáni-medencére koncentrált ipari fejlődés, a megye székhely sajátosan kiemelkedő szerepe és a munkaerőgazdálkodás lehetőségei a női munkaerőtartalék felhasználásának ütemét, méreteit eleve meghatározták. Következésképpen alacsonyabb fejlettségi szint Nógrád megyében az országos átlagtól eltérő foglalkozási struktúrával párosul, s egyben szabályozza a női munka társadalmisításának további lehetőségeit, súlyosbítja az egyébként sem problémamentes munkaerőgazdálkodásunk helyzetét.

A NŐI MUNKAERŐTARTALÉK ALAKULÁSA ÉS FELHASZNÁLÁSA

1967. január 1-én megyénkben 121 500 nő élt, számuk a felszabadulást követő időszakban mintegy 13 ezer fővel növekedett. A növekedés alig másfél százalékkal magasabb a népesség hasonló irányú változásánál. A férfi-nő arány is ennek megfelelően alakult, az ezer férfire jutó nők száma 1053-ra emelkedett. A megye sajátos demográfiai mozgásjelenségei — a születések számának kritikus határig történő csökkenése, a nemenként és korcsoportonként különböző mértékű, de egyaránt kedvezőtlen irányú elvándorlási többlet stb. — a női népesség korösszetételét is előnytelenül változtatta. A gyermekkorúak, és az úgynevezett fiatalabb produktív korúak aránya 4-5 százalékkal, a 15-39 éveseké közel azonos mértékben csökkent, ugyanakkor az 55 éves és idősebb nők aránya jelentős mértékben emelkedett. Az országszerte is megfigyelhető elöregedési folyamat határozza meg részben a munkába vonható női népesség számának változását is.

1966. január 1-én megyénkben 68,7 ezer munkaképes korú nő élt, számuk az elmúlt 16 év folyamán mintegy 4 százalékkal emelkedett. Az emelkedés koránt sem ilyen egyértelmű, ha a változást kisebb időszakokban vizsgáljuk. A növekedés 1949-1960. január 1-e között volt erősebb ütemű, a hasonló korú népesség száma a legutóbbi népszámlálás időpontjában meghaladta a 39 ezer főt, míg ezt követően — 1966. január 1-ig közel 500 fővel csökkent. A munkaerőforrásba nem tartozó két nagy korcsoport — a már említett elöregedési folyamatnak megfelelően — egymáshoz viszonyítva merőben ellentétes tendenciát mutat. A munkaképes kornál fiatalabb nők száma az 1960. évi 28 ezerről 25,9 ezerre csökkent, ugyanakkor a munkaképes kornál idősebbek száma hasonló mértékben emelkedett.

A NŐI MUNKAERŐFELHASZNÁLÁS ALAKULÁSA

Korcsoport	A korcsoporthoz tartozó nők megoszlása (%)		
	1949	1960	1966
		január 1-én	
Munkaképes kornál fiatalabb	23,9	23,2	21,4
Munkaképes korú	59,9	57,3	56,6
Munkaképes kornál idősebb	16,2	19,5	23,0
Munkaerőforrásként figyelembevehető nők száma (ezer fő)	66,8	71,9	67,9

A munkaképes kornál fiatalabb női népesség számának csökkenése munkaerőgazdálkodási problémáinkat csökkenteni látszik. A »demográfiai hullám«-ot magában foglaló, meg-

növekedett létszámú korosztályok kivételével a következő években kevesebb nő elhelyezésével kell számolni. A női népesség demográfiai egyensúlyának felbomlása azonban a következő generációra nem lehet hatás nélkül. A jövő évek kifejezetten népesedési problémáival párhuzamosan foglalkoztatási gondok is előfordulhatnak.

Említésremélto a munkaképes korhoz tartozó nők belső arányváltozása is. Az 1949. január 1-én készített munkaerőmérés alig ezer munkaképes korú tanulót tartott nyilván, számuk 16 évvel később több mint háromszorosára (4330 főre) emelkedett. A szakmunkás-tanuló leányok száma ugyan még mindig a népgazdaság szükséglete alatt van, de a könnyűipari — és szolgáltatási ágak szakmunkásszükséglete a jelenlegi ezer fős létszámot tovább növelheti.

Általában megállapítható, hogy a munkaerőkínálat — jelen esetben a munkaképes korú aktív kereső tevékenységet nem folytató női népesség — és a munkaerőkereslet mérlege ma még mintegy 30 ezer főre tehető női munkaerőtartalék létre enged következtetni.

A nők munkavállalását a gazdasági fejlődés által biztosított új munkahelyeken kívül számos tényező befolyásolhatja. Közülük csupán a nők biológiai sajátosságait, a családban betöltött szerepüket, a férfiakhoz viszonyított alacsonyabb iskolai végzettséget, szakképzettségi színvonalat említem meg. Figyelemre méltó a nők nagyobb korcsoportonként is tapasztalható, különböző munkavállalási szándéka is. A világháborús években általánossá vált a katonának bevonult férfiak helyettesítése. Később, a gazdasági válságok időszakában — ha kisebb mértékben is — az olcsóbb női munkaerő alkalmazása. Napjainkban — és ez jellemző a közelmúlt évekre is — a munkavállalási szándék kettős jellegű. Az idősebb korosztályokhoz tartozó, általában családost nők esetében a gazdasági kényszer a meghatározó. Elsődleges szempont a család jövedelmének kiegészítése, a magasabb élet-színvonal biztosításához szükséges anyagi előfeltételek megteremtése. Ez a gazdasági szempont a fiatalokra már kevésbé jellemző. Általában a magasabb szintű iskolai végzettség, az emberöltőkön át érvényes társadalmi szokások feloldódása után egyre nő azoknak a nőknek a száma, akik nem elsődlegesen gazdasági okok miatt, hanem hivatásszerűen vállalnak munkát.

Az elmúlt 70 év alatt a kereső foglalkozású nők száma, foglalkozási strukturája a társadalom szempontjából alapvetően változott. A századforduló évében a női keresők száma még csak 14,4 ezer fő volt, száz kereső nőre átlagosan 450 eltartott nő jutott. 1910–1920 között — elsősorban a már említett háborús konjunktúra következtében — számuk csaknem kétszeresére emelkedett. A felszabadulás előtt négy évvel — közel az utolsó békeévekhez — a női keresők száma ugyanannyi, mint 20 évvel korábban volt, míg az ütemesebb volumenében és az alkalmazás minőségében is alapvető változások 1940–60–1966. évek között figyelhetők meg, s ez a folyamat a II. ötéves terv időszakában továbbra is emelkedő tendenciát mutat.

A NŐI MUNKERŐFORRÁS ALAKULÁSA

Időpont	Kereső nők száma (1000 fő)	Kereső nők	
		a nők	az össz. keresők százalékában
1900. január 1.	14 441	18,0	22,2
1910. január 1.	12 605	14,3	18,8
1920. január 1.	21 767	22,8	27,2
1930. január 1.	19 653	19,3	23,2
1947. január 1.	21 717	20,2	23,3
1949. január 1.	22 838	20,7	24,2
1960. január 1.	40 158	33,3	32,8
1966. január 1.*	46 500	38,6	34,6

Egy-egy terület — jelen esetben Nógrád megye — foglalkoztatási viszonyait a helyi állapotok, eredmények csak részben mutatják. A viszonylagos fejlettség, az ország, vagy országrész foglalkoztatási szintjével történő összehasonlítás már a foglalkoztatás terén el-

* Becsült adatok

ért, az átlagosnál jobb eredményeket, illetve problémákat is mutatja. A századforduló éveiben a népesség 2,4 százaléka, a kereső nők csupán 1,9 százaléka élt a mai Nógrád megye területén, ez az arány — a népesség részarányának csökkenése mellett — csak 2,1 százalékra emelkedett. Az 1960. évi népszámlálás időpontjában Nógrád megyében egyharmada rendelkezett rendszeres jövedelemmel, arányuk öt és fél százalékkal volt alacsonyabb, mint az országos átlag. Megyénkben a legutóbbi népszámlálás időpontjában 100 kereső nőre 200 eltartott nő jutott, közel 20 százalékkal több, mint az országos átlag. Az eltérő — nógrádi kedvezőtlenebb — foglalkoztatási szint okait elsősorban a gazdasági alapon kell keresni. Nógrád megyében a hagyományosan nőket foglalkoztató iparágak — gondolok itt elsősorban a textil, élelmiszer iparokra — hosszú ideig teljesen hiányoztak, de az ágazatok jelenlegi reprezentásai a megyében foglalkoztatott nők számához viszonyítva csupán helyi jelentőségűek.

A kereső nők számának emelkedésével párhuzamosan változott a foglalkozási struktúra is. A gazdaságilag fejlett országokban — Magyarországon az iparilag fejlettebb megyékben — már a századforduló táján megkezdődött a mezőgazdaságilag aktív keresők számának és arányának csökkenése, mely sajátos velejárója az általános gazdasági fejlődésnek. Hazánkban — gazdasági jelentőségétől függően Nógrádban is — az említett gazdasági fejlődés egyik előfeltétele, hogy a rendelkezésre álló női munkaerőt minél nagyobb számban bevonjuk a társadalmi termelésbe, illetve hogy a női munka hatékonyabb, termelékenyebb legyen.

A korábban mezőgazdaságban foglalkoztatott női munkaerő ágazatok közötti áramlása szorosan kapcsolódik az 1950-es években megindult nagyarányú iparfejlesztéshez, illetve az ezzel párhuzamos építőipari tevékenységhez. Az egyéni gazdaságok női munkaerőtartalmát az ipar, az építőipar és szolgáltatási ágak különböző mértékben szívták fel.

A KERESŐ NŐK MEGOSZLÁSA NÉPGAZDASÁGI ÁGAK SZERINT

E v	A kereső nők száma össz. (1000 fő)	E b b ő l		
		a mezőgazdaságban	a nem mezőgazd. ág.-ban foglalkoztatott nők száma (%)	az ipar, építőiparban
1941. január 1.	21,7	66,5	33,5	7,6
1949. január 1.*	20,1	71,1	28,9	7,0
1960. január 1.*	35,7	61,0	39,0	14,3
1966. január 1.*	38,6	46,8	53,2	21,5

Tekintettel arra, hogy a nemzeti jövedelem termelésben döntő mértékben az aktív keresők vesznek részt, és a munkaerőgazdálkodás tervezésénél elsősorban a munkaképes korú nőkkel számolnak, tovább az aktív keresők számának változását kísérvük figyelemmel.

1949–1966. évek között az aktív kereső tevékenységet folytató nők száma mintegy 18 ezer fővel, csaknem kétszeresére emelkedett. Nógrád megyében is érvényesültek — sajátos módon — a gazdasági élet fejlődésének törvényszerűségei. A mezőgazdasági ágazatokban ugyan a kívánt mértékben csökkent az aktív kereső karánya, ugyanakkor az összes aktív női keresők számának emelkedését részben a mezőgazdaságban aktívan foglalkozó nők számának emelkedése okozta. Az országban, valamint az ágazati jelleg szerint ipari megyéknek minősített megyékben egyaránt megfigyelhető a mezőgazdaságban aktív kereső nők számának csökkenése. Ugyanakkor Nógrád megyében — lévén szintén ipari jellegű megye — 1966-ban a mezőgazdaságban közel 4 ezerrel több aktív női kereső foglalkozott, mint 16 évvel korábban. Az időközben hozott gazdaságpolitikai intézkedések ezt a folyamatot természetesen zavarták. (Földosztás kedvezően, az 1950-es évek begyűjtési jogszabályai kedvezőtlenül alakították a mezőgazdaságban dolgozók termelési kedvét, közvetve az itt foglalkozó női népesség létszámát is).

1966. január 1-én az aktív keresők száma meghaladta a 38 ezer főt, az elmúlt 16 évben 92 százalékkal emelkedett. Az emelkedés területenként differenciálként mértékben zajlott le, a Salgótarjáni-iparmedencében az átlagosnál jóval erősebb, míg a Szécsényi járást is magában foglaló nyugati-megyerészben — éppen a nők biológiai adottságainak megfelelő munkahelyek hiánya miatt — rendkívül mérsékelt volt. 1960. január 1-én a megyében még

* Az aktív kereső tevékenységet folytató nők száma, illetve aránya

közel 22 ezer – a mezőgazdaságban dolgozó – aktív kereső nőt írtak össze, számuk részben a hatvanas évek elején kibontakozott újabb átrétegződési folyamat részben a közel-múltban végrehajtott nyugdíjazások következtében 18 ezer főre csökkent.

Az elmúlt évek helyes és szükséges gazdaságpolitikai intézkedései nyomán alakult ki a megye első könnyűipari bázisa Balassagyarmat. Az itt települt üzemek létszámszükséglete a város és közvetlen környékének női munkaerőgazdálkodási problémáit jelentős mértékben enyhítette.

AZ AKTÍV NŐI KERESŐK SZÁMA ÉS VÁLTOZÁS GAZDASÁGI ÁGANKÉNT

Gazdasági ág	Aktív keresők száma össz. (1000 fő) 1960. január 1.	1966. január 1. az	
		1949. január 1.	1960. január 1. százalékában
Aktív keresők összesen	38,6	192,0	108,1
Ebből:			
mezőgazdaság	18,1	126,5	83,0
nem mezőgazd. ágak együtt	20,5	353,0	148,4
ipari, építőipar	9,2	657,1	158,6
nem termelő ágak együtt	6,6	183,3	137,5

A női keresők ágazati megoszlása már jelentősebb – a terület gazdasági fejlettségétől függő – aránytalanságokat mutat. 1960. január 1-én az ipari ágazathoz tartozó női keresők kétharmada Salgótarjánban, illetve a Salgótarjáni-medencét magában foglaló Salgótarjáni járásban lakott és dolgozott. A többi négy járás és Balassagyarmat részesedése – melyekhez egyébként a női keresők mintegy kétharmada tartozott – nem érte el a 25 százalékot sem. Míg 1960-ban a nőket foglalkoztató munkahelyek Salgótarjánban koncentráálódtak (az összes kereső nők 44 százaléka, az ipar kereső nőinek 85 százaléka a megyeszékhelyen lakott) addig a II. ötéves terv időszakára a két város foglalkoztatási különbségei lényegesen kisebbek lettek. 1949. január 1-én száz kereső nőre Balassagyarmaton 412, Salgótarjánban 444 eltartott nő jutott, 1966-ra 179-re, illetve 140-re csökkent.

A nők foglalkoztatási színvonalának további emelése, – melyre különösen a községekben lenne szükség – több probléma nagyrészt egyidejű megoldását veti fel. Az ipartelepítési szándék mellett meghatározó tényező a munkaerőtartalék területi megoszlása, a képzettségi színvonal és a szükséglet összhangja is. Továbbszámított adatok szerint a munkaképes korú eltartott nők száma Nógrád megyében meghaladja a 30 ezer főt. Tekintve, hogy a megfelelő körülmények között munkát is vállaló nők csaknem egyharmada a salgótarjáni járás területén él, itt a már ma is élő problémák a szénbányászat tervezett létszámcsonkításának végrehajtása után fokozott mértékben jelentkeznek. A női munkaerő felhasználását mutató számok és viszonyszámok itt a legkedvezőtlenebbek.

MUNKAERŐHELYZET TERÜLETI RÉSZLETEZÉSBN*

Járás, város	Munkaképes korú eltartott nők száma	%-os megoszlása	100 kereső nőre jutó eltartott munkaképes korú nő
Balassagyarmati	4 100	13,6	64
Pásztói	4 750	15,8	60
Rétsági	3 700	12,3	58
Salgótarjáni	9 250	30,8	100
Szécsényi	3 500	11,6	51
Községek együtt	25 300	84,1	69
Balassagyarmat	1 250	4,1	39
Salgótarján	3 550	11,8	39
Városok együtt	4 800	15,9	39
Megye összesen	30 100	100,0	61

* A továbbvezetett népességszámok, illetve az 1966. január 1-i munkaerőmérleg alapján becslés adatok

A női munkaerőtartalék befolyásoló tényezők között lehet megemlíteni az objektív feltételeket, és a foglalkozási szint javítását célzó állami intézkedéseket. A női munkaerőtartalék életkor, szakképzettség, családi állás és a munkavállalással kapcsolatos szempontok szerint rendkívül heterogén összetételű. A munkát kereső nők kisrésze (kb. 1%) egyedülálló, mintegy 30 százalékának családja eltartásáról kell gondoskodnia. Rendkívül alacsony — 5 százalék alatti — a szakképzettséggel rendelkező nők aránya. Ezek egyrésze lakhelyéhez közel szakmájában vagy nem tud, vagy nem is kíván elhelyezkedni. Döntő többségük könnyű fizikai munkát vállalna, a bármilyen nehéz fizikai munkát „többműszakos munkarendet is elfogadók aránya 15 százalék alatt van.

Az MSZMP. IX. Kongresszusa foglalkozott a családtervezés és a gyermeknevelés néhány problémájával. A kongresszusi javaslat szerint, — melyet az országgyűlés következő ülése törvényerőre emelt — valamennyi arra jogosult nőnek állami segítséget lehet nyújtani, melyet a nők gyermekük két éves koráig vehetnek igénybe. A gyermeknevelési segély jellege közismert, a munkaerőgazdálkodást Nógrád megyében is kedvezően befolyásoló állami intézkedés természetesen enyhíti a nők elhelyezkedésével kapcsolatos gondjainkat. A Salgótarjánban végrehajtott felmérések azt bizonyítják, hogy az igényjogosult nők közel 80 százaléka él a rendelt biztosította lehetőségekkel. Becslések alapján megállapítható, hogy a megyeszékhelyen évente átlagosan 350–400, Balassagyarmaton 250–300, a megyében összesen 1000–1300 nő helyettesítéséről kell hosszabb-rövidebb ideig gondoskodni.

VÁLTOZÁSOK A NŐK HELYZETÉBEN

A nők társadalmi helyzetében — a munkavállalás méreteinek bővülésével párhuzamosan — alapvető változások történtek. Változott a nők helyzete a munkahelyen, a munkahelyen kívül. Ennél jelentősebb azonban a családban betöltött szerep változása. Az úgynevezett második műszak megnövekedett jelentősége a nők tényleges munkában eltöltött idejét — a család nagyságától, ill. a családtagok aktivitásától függően — kisebb-nagyobb mértékben megnövelte.

A Központi Statisztikai Hivatal legutóbbi — a nők helyzetére vonatkozó — adatfelvétele alapján külön vizsgálhatjuk a háztartásvezető (aktív kereső tevékenységet nem folytató) és külön dolgozó nők helyzetét. A népesebb háztartások esetében ellentéteket tapasztalhatunk. A gyermekgondozás megfelelő ellátása azt igényli, hogy egy-egy több nő lássa el a háztartási munkát. Ugyanakkor a megfelelő jövedelmi színvonal biztosítása minél több családtag — az esetek többségében a munkaképes korú női családtagok — munkába-állását követelné meg. A nagylétszámú családoknál következésképpen alacsonyabb a munkavállalási arány, mint az összes nőknél. Az egy, általában első gyermek még nem jelent különösebb nehézséget a munkavállalás szempontjából, hiszen egy gyermeket — bölcsődei, vagy óvodai gondozás mellett különösen — általában még könnyen el tud látni a dolgozó nő is. A további gyermekek, esetleg magaskorú gondozásra szoruló öregek számával párhuzamosan csökken a munkavállalás aránya is.

A munkavállalás mértékének emelkedésével lépnek előtérbe azok a kérdések, melyek a munkahelyi körülményekre, a munkahelyi viszonyok visszahatására adnak választ. A kereső nők aránya munkahelyenként, beosztás és jövedelem szerint igen eltérő. A vezetőállású alkalmazottak között a nők aránya az országban átlagosan 25 százalék alatt van. A megyei átlag ennél még alacsonyabb. Az 1960. évi népszámlálás időpontjában Nógrád megyében az államigazgatási, gazdasági vezetőknek csupán 10 százaléka volt nő. A női keresők aránya a megyében 35 százalék körül mozog, de a fizikai szakképzettséggel is rendelkező munkásoknak csupán 5 százalékát képviselték. (Az idevonatkozó országos átlag 1960-ban 15 százalék volt)

A nők foglalkoztatásánál még ma is érvényesülő örökölt szokás, hogy a kereső nők zöme még ma is a hagyományos munkahelyeken, a mezőgazdaságban, ezen kívül az oktatási és egészségügyi ágazatokban dolgozik. A női munka még tapasztalható diszkriminációja, a nők hiányos előképzettsége és a már említett tényezők a női munka bérezését erősen differenciálták. A nők általában kevesebbet keresnek mint a hasonló beosztásban dolgozó, vagy hasonló szakképzettséget kívánó munkakörben dolgozó férfiaknál. 1959. óta ugyan több ízben hajtottak végre bérrendezést, szakmai bércorrekciót, de a két nem közötti

béaránytalanságok csupán enyhültek, sok esetben a 10 év előtti aránytalanságok ma is jellemzők.

AZONOS BEOSZTÁSBAN DOLGOZÓ NŐK HAVI ÁTLAGOS KERESETE* 1959. ÉV

Gazdasági csoport	Férfiak havi átlagos keresete Ft	Nők	A nők keresete a
			férfiak keresetének százalékában
Alkalmazottak	2249	1398	62,2
Szakmunkások	1923	1314	68,3
Segéd munkások	1619	1088	64,3

A nők munkavállalását befolyásoló tényezőket már említettem. A kizárólag anyagi okok miatt munkát vállalt nőknél is tapasztalható a munka iránti érdeklődés, a szakma szeretetének kibontakozása. Ez az életszemlélet változásával terjedő hivatásválasztás, mely természetesen függ a jelenlegi foglalkozás nyújtotta anyagi és erkölcsi előnyöktől is. Az adatgyűjtés alkalmával megkérdezett, akkor alkalmazotti foglalkozású nők közel négyötöde a jelenlegi foglalkozását kívánta folytatni. Ez az arány a szakmunkás foglalkozásúaknál hasonló mértékű, míg a kevésbé kvalifikált munkahelyeken dolgozók – betanított- és segéd munkások – mintegy fele más munkaterületen, a jelenleginél magasabb követelményeket támasztó, és előnyösebb feltételeket biztosító munkaterületen vállalt volna munkát.

A kereső foglalkozású nők számának történelmileg ily rövid időn belüli nagymérvű növekedése természetesen visszahat a nők társadalmi, és kulturális helyzetére is. A rendszeres jövedelmet biztosító állás vállalása befolyásolja a helyhez és időhöz kötött, illetve a helytől és időtől független kulturális igényeket. A rendszeresen olvasó és moziba járó nők aránya a nem kereső foglalkozásúaknál magasabb, meghaladja a 28 százalékot. (A keresőknel ez az arány csak 21 százalék). Ugyanakkor általában a munkahely követelményeinek megfelelően – lényegesen magasabb a dolgozó, tanuló és emellett szórakozó nők aránya. A vizsgálat adatai szerint 4 százaléka tanul, míg a nem kereső nőknél ez az arány 0,3 százalék alatt van. Az arányokat a nők különböző társadalmi-gazdasági csoportjai, a különböző iskolai végzettség tovább differenciálja. A magasabb iskolai végzettséggel párhuzamosan emelkedik a kulturális létesítményeket látogató nők aránya is.

A nők rendelkezésére álló szabadidő felhasználását a társadalmi-gazdasági helyzet meghatározó módon szabályozza. A munkaviszonyban álló nők többsége szabadidejét olvasással, tanulással tölti, addig a háztartásvezetők nagyrészenél dominál a kézimunka, mely a kifejezetten háztartási munka után kikapcsolódást jelent. Hasonlóképpen eltér a dolgozó és nemdolgozó nők igénye az esetleges rendelkezésre álló több szabadidő felhasználását illetően is.

A NŐK MEGOSZLÁSA A LEGKEDVELTEBB ELFOGLALTSÁG SZERINT**

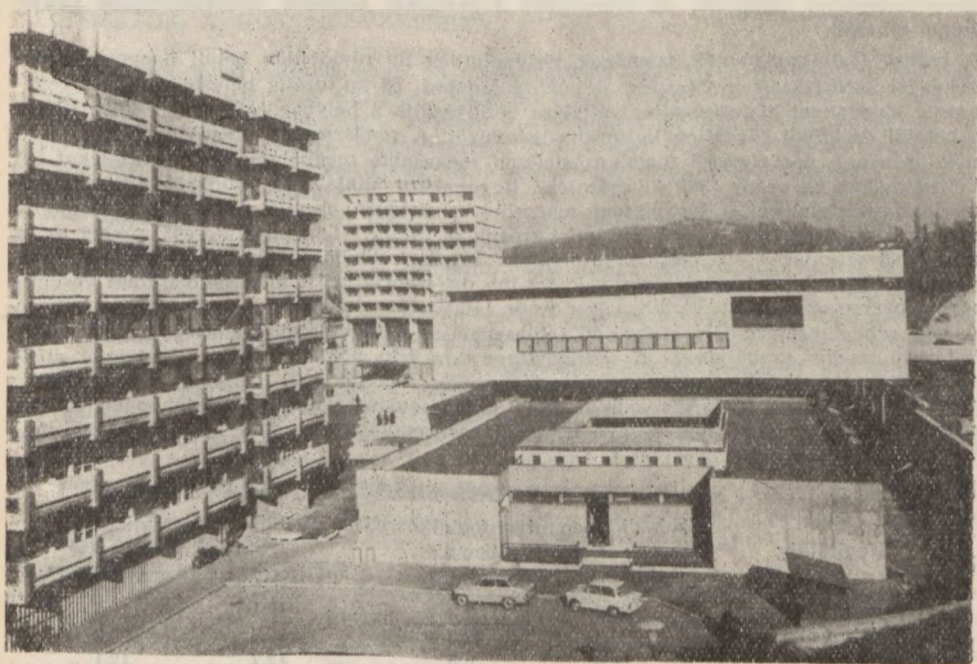
Elfoglaltság	Szabadidőben mivel foglalkoznak legszívesebben a		Ha több szabadidejük lenne, mivel töltenék el a	
	keresők	nem keresők	keresők	nem keresők
Olvasás	28,6	2,3	19,1	19,7
Kézimunka	28,5	43,0	12,7	20,3
Pihenés	11,3	6,5	12,7	12,1
Házimunka	8,1	9,7	4,1	4,9
Színház, mozi	2,5	1,1	18,5	16,2
Séta, sport	1,8	1,7	12,1	7,8
Tanulás	1,0	0,2	6,7	3,8
Nincs szabadideje	2,6	0,9	—	—

A női munka – korábbiakban vázolt nagyfokú társadalmisítása után az esetek többségében megnövekedett szerepe van a második műszak kihasználásának is. A reprezentatív adatfelvétel eredményei szerint a kereső nők közel fele teljesen egyedül végzi – termé-

*Az adatok tájékoztató jellegűek

**A táblázat nem tartalmaz teljes felsorolást

szetesen a 8 órai munka után – a háztartási, a család gondozásával járó munkát is. További 30 százalékra tehető azok aránya, akik nagyobbrészt segítséggel látják el a házimunkát. A nem keresőknel az arányok a foglalkozás jellegének megfelelően tolnódnak el, a családgondozás feladatait a nők háromnegyede kizárólag egyedül, mintegy 20 százalék a nagyrészt egyedül végzi. A háztartási munka elvégzésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a háztartási munka gépesítésének széleskörű lehetőségeit. Becslések szerint a kereső nők 70 százalékának, a háztartásvezetők felének közepesen gépesített háztartása volt. Ismerve a közeljövő iparfejlesztési politikáját, megállapítható, hogy megyénkben a foglalkoztatási szint tovább emelkedik. A mindennapi életben tapasztalhatjuk, hogy a társadalmasított és háztartási munka közötti eddigi éles határok mindinkább elmosódnak, a nők valóságos egyenjogúsítása érdekében kitűzött célok egyre inkább megvalósulnak.

A FALUN ÉLŐ ÉRTELMSÉGRŐL

Alig múlik el olyan hét, hogy a sajtóban ne olvassánk, a rádióban, a televízióban ne hallanánk a végzős egyetemi, főiskolai hallgatók falusi tevékenységével szemben táplált nézetéről, vagy más oldalról a falvak orvos, agrármérnök, tanár hiányáról. Ezek a vélemények ösztönöztek néhány községünk értelmisége helyzetének megvizsgálására. Választ igyekeztem keresni, hogy vajon indokolt-e a pályájukat kezdő fiatal szakemberek idegenkedése és tartózkodása a falusi élettől, munkától.

A vizsgálat során kizárólag az értelmiségiek kérdésekre adott írásos válaszára, tájékoztatására támaszkodtam. Nem vettem igénybe kontroll eszközöket. Ezt megtehettem már csak azért is, mert a kérdések nagyobb része olyan volt, hogy a kérdezetteknek egyáltalán nem állt érdekükben helyzetüket szépíteni, legfeljebb néhány vonatkozásban a valóságosnál negatívabb képet adtak. Gondolok itt olyan lényeges kérdésre, mint az anyagi helyzet, amelynél a pedagógusok közül szinte senki sem jelezte a túlórákból és más forrásokból eredő jövedelmét. Mivel ezek az apró eltérések — a vizsgálat célját tekintve — lényegileg nem befolyásolták a következtetések levonását, nem tartottam szükségesnek az elhanyagolható részletek feltárását. A valóságostól negatív irányba eltérő kép korrigálása legfeljebb további előnyöket tartogathat az érdeklődők számára.

Jelenlegi írásomban csupán egy helységben, É. községben élő értelmiség helyzetét kívánom bemutatni. É. község lakóinak száma 4100, a legközelebbi kisvárostól 15 km-re van. A legnagyobb gazdasági egysége a jól gazdálkodó termelészövetkezet, amelynek 833 tagja van. A 160 személyt foglalkoztató Gépjavító Állomáson szalagszerelés folyik és bizonyos alkatrészeket gyártanak az ország más helyén működő üzemeknek. A KTSz-nek öt ágazata — építő, cipész, fodrász, szabó, fényképész — működik a faluban. Az üzlethálózat kielégíti az igényeket.

Kulturális ellátottsága alig éri el a hasonló községek szintjét. Az óvodája zsúfolt, nem elég korszerű. Az iskolai tanítás négy, egymástól elég távol eső helyiségben folvik. A kulturotthon központi fekvésű, de helyiségeit és felszereltségét tekintve egyáltalán nem elégíti ki a kor igényeit. Az 5456 kötetes könyvtár a párhelyiséggel együtt jól felhasználható irodalmi és könyvtári rendezvényekre. A televízió-vevőkészülékek száma 198.

A községben 51 értelmiségi dolgozik. Tőlük kértem választ az elmúlt év májusában az életüket, körülményeiket érintő legfontosabb kérdésekre. A megkérdezettek (44-en) — 20 férfi és 24 nő — gondosan kitöltötték a kérdőíveket, a tágabb válaszadási lehetőségeket biztosító részeknél leírták hasznos javaslataikat, elgondolásaikat, amiért ezúton is köszönetet mondok.

A 44 fő életkori megoszlása az alábbiak szerint alakul:

25 éven aluli	12 fő	50—60 év közötti	24 fő
25—40 év közötti	4 fő	60 éven felüli	1 fő
40—50 év közötti	3 fő		(orvos)

Többségük fiatal, a felszabadulás után kezdte pályáit, iskolai jelentős részét már a szocialista társadalomban végezte. Az életkori megoszlás egy kicsit azt is jelzi, hogy az elmúlt 23 évben milyen jelentősen megnövekedett a falvakban az értelmiség száma.

A 44 főből hat értelmiségi házaspár van (itt csak azokat említem, ahol mindkét házastárs a faluban dolgozik), heten pedig még hajadonok, vagy nőtlének. Ezek 21—23 évesek. Ma már nyoma sincs az irodalomban, a drámákban megformált falun élő értelmiségi nőnek, aki vénlányként éli napjait, mert nem találja a rangjához méltó férfit, azon alul pedig nem házasodhat. Ha pedig ezt a »könnyelmű« lépést mégis meg merte tenni, vállalnia kellett a kiközösítést, megalázást, az egyenlő rangúak lenézését, megvetését.

Az életmód alakulásának fontos feltétele az emberek jövedelmének alakulása. Praktikusán így is fel szokták tenni a kérdést: »megéri-e a feladatot elvállalni.« A kapott válaszok szerint a havi fizetések az alábbiak szerint alakulnak:

1300 Ft-on alul	3 fő (képesítés nélküli óvónő, tanítónő)
1300–1500 Ft	11 fő (óvónő, fiatal tanítónő)
1500–2000 Ft	12 fő
2000–2500 Ft	7 fő
2500–3000 Ft	5 fő
3000 Ft-on felül	6 fő

Ezek az összegek — néhány esettől eltekintve — az alapfizetéseket tartalmazzák, nem foglalják magukban az egyéb jövedelmeket (túlóra, prémium, természetbeni juttatás stb.).

Ha a férj és a feleség közös jövedelmét nézzük (itt is főleg az alapfizetés szerepel) 18 főnek van a családi jövedelme 4000 Ft felett.

A bemutatott helyzetet kiegészíti az eltartottak számának alakulása: 12 főnél nincs eltartott; 21 főnél egy eltartott van; 8 főnél két eltartott van; 2 főnél három eltartott van; 1 főnél négy eltartott van.

Nagyon jól tudjuk, hogy az anyagi helyzetet a fizetésen és az eltartottak számán túl még sok összetevő befolyásolja. A valóságosabb képet inkább az nyújtja, milyen az ember tényleges anyagi és ezzel szorosan összefüggő kulturális ellátottsága.

Rendkívül fontos tényező a lakásviszony, amely elengedhetetlen feltétele a nyugodt élet- és munkakörülményeknek. Saját lakásban lakik 8 fő; Állami főberleti lakásban lakik 18 fő; Szüleinél lakik 17 fő; Albérletben lakik 1 fő.

Kiegészítésül csupán annyit, hogy a saját lakások korszerűek, napjaink igényeit teljes mértékben kielégítik.

Az állami főbérletek — néhány kivételtől eltekintve — megfelelőek, kényelmesek, egy részük előnyösebb mint a városi bérház (tágas udvar, gyümölcsös is tartozik hozzá). A szüleikkel lakók közül heten egyedülállóak, a többiek között is találunk olvanokat, akikkel a tágas lakásban egy szülő él, így a kényelmes otthont mintegy sajátjuknak tekinthetik. Nehéz helyzetben az a 6 fő van, aki más helységről jár a munkahelyére. Sajnos ezek között találunk családanyákat is.

Az anyagi helyzetnél említettem mintegy átmenetként a kulturális körülményeket. A megkerdezett 44 értelmiségi közül — a házastársakat is figyelembe véve — kilencnek van gépkocsija (összesen 6 gépkocsi), nyolcnak van motorkerékpárja. Nincsenek lényeges adataim, de tapasztalataim szerint alig hiszem, hogy van olyan város, ahol minden ötdik értelmiségi munkakörben dolgozónak van gépkocsija. Persze ez természetes is, hiszen a kulturális igények kielégítéséhez a városban élőknek nem olyan mértékben szükséges a gépkocsi, mint a faluban lakóknak.

De éppen itt jutunk el ahhoz a fontos problémához, amit a végzős egyetemi, főiskolai hallgatók a munkahely megválasztásánál hangoztatnak: »Nem akarok vidékre (nem is falura) menni, mert nincs biztosítva a szellemi fejlődésem, félek az elparlagiasodástól.« Biztos van ilyen is — a felmérés során találkoztam ezzel a jelenséggel is —, de a tények azt mutatják, ezekben az esetekben nem a falura kerüléssel kezdődött a baj, hanem 4–5 évvel előbb, mikor ezek az emberek a felsőfokú intézmény ajtaján illetéktelenül besurrantak.

Nézzünk néhány tényre, hogy a faluban élő pedagógus, orvos, agrármérnök hogyan él a kulturálódás lehetőségeivel. Televízióval huszonkilencen rendelkeznek. A fontosabb szakkönyvek és szakfolyóiratok megtalálhatók az intézményeknél, de saját anyagi eszközeikből is sokat fordítanak erre a célra. A ritkább szakkönyveket a főhivatású könyvtáros — kérésre — könyvtári kölcsönzésben meghoztatja.

Ismét egy kis statisztika:

50 kötet könyve van	6 főnek	300 kötet könyve van	2 főnek
100 kötet könyve van	12 főnek	400 kötet könyve van	2 főnek
200 kötet könyve van	12 főnek	400 kötetnél több könyve van	4 főnek

A 6 értelmiségi házaspárnál a férj feleség együtt szerepel.

Tudom, hogy a könyvolvasásnál a kötettség elég keveset mutat, ezért nem is kívánom fetisizálni, de bizonyos kulturális igényre mégis enged következtetni. Különösen akkor állíthatjuk ezt, ha figyelembe vesszük, hogy az értelmiségiek csupán ebben az egy községben 53 féle napilapot és folyóiratot fizetnek elő és a közületi lehetőségeket is kihasználva, 64 fajta sajtóterméket olvasnak. Igaz, komolyabb szaklapok egy részét ma még kevesen forgatják, hogy csak néhányat említek: egyetlen pedagógus sem jelezte a Magyar Pedagógia, a Pedagógiai Szemle, vagy a Pszichológiai Szemle olvasását. Úgy gondolom, ebben egy kicsit ludasak egyes felsőfokú intézmények is, amelyek az ott töltött évek alatt nem ösztönöznek kellően a szaklapok olvasására.

A művelődés egyik lehetősége — egyben az életmód mutatója is — a külföldi utazás. Az ilyen utazások szélesítik az emberek látókörét, szilárdítják vagy módosítják nézeteiket. Ebben a kérdésben sem kell szégyenkezniök azoknak, akik a falut választották működési területüknek.

A 44 főből az elmúlt években 33-an jártak külföldön: 14 fő egy alkalommal, 10 fő két alkalommal, 2 fő három alkalommal, 7 fő háromnál több alkalommal.

A falun élő értelmiség egy részének művelődési igényét érzékelteti az a tény is, hogy Salgótarjában a TIT megyei szervezetéhez meghívott neves kutatók, országos hírű szakemberek előadásain, konzultációin nem ritkán több falusi értelmiségi jelenik meg, mint városban élő. A pedagógiai szabadegyetemre a községekből ugyanannyian jelentkeztek, mint Salgótarján városából.

Hasonló példák özönét tudnám felhozni a főváros és vidék viszonylatában is — hisz néhány évig Budapesten éltem, ahol találkoztam a »nagyobb lehetőségekhez« górcsően ragaszkodó, de a szellemi alkotó munkában nagyon is igénytelen emberekkel. A tények és tapasztalatok sokasága bizonyítja, hogy az adottságok csak az egyik oldalt jelentik, a másik oldal a lehetőségek felismerése, felhasználása.

A korszerű iskolai nevelés és oktatás megvalósítása, az ifjúság formálása, a község lakói egészségének óvása, a termelés magasszintű irányítása olyan feladatok, amelyekben nagy alkotási lehetőségek rejlenek. Ismerünk olyan értelmiségieket — ezt a kérdőíven nem lehetett megragadni —, akiknek nagy hozzáértéssel és kitartóan végzett munkája nagyban hozzájárult a község élet- és munkakörülményeinek pozitív alakulásához. Munkájuk hatása tükröződik a község körülményeinek változásában is, de ebben a teremtő munkában önmaguk is gyarapodtak, szellemileg gazdagodtak.

Az ideológiaiilag, szakmailag jól felkészült értelmiségiek hivatásuk teljesítésével párhuzamosan, kapcsolatot teremtve a tudományos kutatóintézetekkel, egyre reálisabban tűzhetik maguk elé a kutatói tevékenységbe, tudományos munkába történő bekapcsolódást.

A kutatások, tapasztalatgyűjtések kollektívává válása, a tudományos kutatás és a gyakorlati élet közelebb kerülése szükségszerűen követeli a kiváló felkészültséget, gyakorlatban dolgozó szakemberek bekapcsolódását. Az egyes tudományágak — néprajz, történelem, szociológia, pedagógia stb. — káros kihatások nélkül aligha nélkülözhetik hosszabb ideig a falvakban élő tehetséges szakemberek közreműködését. A tudományos alkotóműhelyek és a gyakorlat mind közelebb kerülése folyamatának a ma még helyenként megtalálható szűk egzisztenciális érdekek, szempontok sem állíthatják tartosán útját.

Másik oldalról viszont az is igaz, hogy a hivatás gyakorlásának ez a magasab szintje próbára teszi a képességet és a tehetséget. Nem lehet bizonyos hamis látszatokat megőrizni, mások árnyékában megbujni, vagy éppen érdemtelen előnyökhöz jutni.

Újabb kérdés tolokodik elő. A faluban élő kiváló képességű értelmiségieknek van-e elég idejük a tevékenységi területükkel közvetlen összefüggő alkotó munkára? Már csak azért is, mert a faluban a társadalmi, kulturális élet alakításában számítanak a részvételére. A kapott válaszok szerint 29 főnek van rendszeres társadalmi elfoglaltsága, amelynek mértéke a következő:

Heti 2 óránál kevesebb elfoglaltsága van 5 főnek

2–4 óra elfoglaltsága van 12 főnek

4–6 óra elfoglaltsága van 6 főnek

6–8 óra elfoglaltsága van 1 főnek

8–10 óra elfoglaltsága van 5 főnek

A társadalmi tevékenységük időben és minőségben nagyon aránytalan. Néhányan több területen is tevékenykednek, mások nem végeznek társadalmi munkát. Tevékenységi körük így is nagyon széles, szinte átfogja a község társadalmi életét. Az MSzMP megyei,

községi vezető testületeiben, a tanácsban, az Országos TSz Tanácsban, a szakszervezet, a KISZ és úttörő szervezet, a Hazafias Népfrent, a Nótanács, a sport, a földművelésszövetkezet vezető szerveiben egyaránt megtaláljuk őket.

Hivatásuk gyakorlásának oldaláról megközelítve mégis milyen problémákkal küzdenek E. község értelmiségi dolgozói?

A válaszok legtöbbje a munkahely körülményeivel összefüggő. Az óvoda korszerűtlen, zsúfolt, nem elégíti ki az igényeket. Az iskolai tanítás négy, egymástól távol eső helyen folyik. Magas az egy tanteremre jutó tanulói létszám. Nincs elég korszerű szemléltető eszköz. A korszerű eszközöket hiányolják a kulturothton és a könyvtár vezetői is. Gondjaikat növeli az önállóság hiánya. Munkájukat nehezíti a középszervek aprólékos utasításai, indokolatlan beeszlásai. A termelést irányítóknál ezeken túl rendkívül idegőrlő az anyagellátásnál esetenként jelentkező bürokratizmus.

Egyéni oldalról megközelítve néhányan a munkahelyre utazás nehézségeire panaszkodnak. Másoknak a szakmai felkészültségükkel összefüggő tanulás még nagyon leköti az idejét. Egy-két anya a gyermeknevelés nehézségeire panaszkodik. Ez valóban nagy gond. Hiányoznak azok a lehetőségek, amelyek elősegítik a gyermekek hajlamainak kibontakoztatását, képességeinek működtetését (nyelvtanulás, zenei, képzőművészeti, sport foglalkozás). Bár ez hasonlóan hiányzik a legtöbb falun élő gyermek számára, ezen a téren intézményesen is elő kell segíteni a jó képességű, falun nevelkedő gyermekek hátrányos helyzetének a megszüntetését.

Végül — a válaszok alapján — hogyan összegezzük az E. községben élő értelmiségiek körülményeit?

Mindent összevetve: szívesen vállalják ezen a helyen az életet, a munkát. A megkérdezettek közül 38-an hosszabb ideig szándékoznak ebben a községben élni, dolgozni, viszont csak bizonyos feltételek (lakás stb.) megvalósulása esetén maradnak ezen a helyen. Két főnek nincs szándékában E. községben letelepedni.

A felsorolt tények érzékeltetik, hogy a falusi helyzettel, az ott élő értelmiség körülményeivel kapcsolatos, régebben kialakult, ma is élő elképzelések milyen jelentős korrigálásra szorulnak. A valóság helyes visszaadása eloszthatja a régi viszonyok kritikátlan átültetésével, az erősen szubjektív, egyoldalú, negatív szemlélettel kialakított nézeteket. A helyes tájékoztatás, az előítéletek eloszlatása sok pályáján induló fiatal menthetne meg a felesleges tépelődéstől.

LEBONTJÁK A PUSZTÁT

— Még na előbb jön, csak egy pár héttel is, én nem kellettem volna — mondja az öreg, és hihetetlenül kifakult vadászkalapját feljebb tolja a homlokán. — Volt egy lovunk... mert sáros időben ezen az úton se kocszi, se autó... és ha olyankor kitelefonáltak az állomásról, hogy valaki érkezett, csak felnyergeltük, rácsaptunk a farára, ő meg szépen leügetett a hídig, illően fogadta a vendéget, aztán kifuvarozta a pusztára.

— Nem félték, hogy illetéktelen ül föl rá, és többet nem látják?

— Mundért?!... Az nem olyan ló volt! A hídnál, igaz, bárki felülhetett a hátára, de aztán ő parancsolt: csakis a kijelölt úton jött, ezen a csapáson, és egyenesen be a pusztába. Útközben, ha az illetőnek félre dolga volt, vagy mi, akkor megállt, de leszállni már nem lehetett! Csak úgy, a nyeregből, mert Mundér, az biztos, hogy elkapta a frakkját! — Bal tenyerét szórakozottan megcsapkodta a gyeplőszárral: — De most, ez a hideg, szeles tavasz... megfázott. Az öreg ló csak olyan, mint az öreg ember: ha nyílik az idő, az neki a legveszélyesebb.

— Talán már régebben ismerte?

— Én segítettem a világra... Nagyon okos jószág volt: féléves korában már két lábon táncolt, — de csak nekem! Nekem ingyen. Másnak cukorért... — Megtörölte az arcát, legyintett: — A, manapság már nincs is ilyen okos jószág, tán a világon se!... Mert itt sokat ért. Tetszik látni, egy lovat meg egy embert megtakarított az okosságával...

Egyre lassabban mondta, nemakarom formán, és közben minduntalan a hegyoldalát nézte, talán, hogy ne lássam az arcát.

— Jól kiesik ez a Basa pusztá — jegyeztem meg illő szünet után.

— Ki, kérem! — élénkült föl. — Ez úgy kiesik a világból, hogy az uraság is csak egyszer fordult meg itt évente. Szarvasbögéskor. Mondta is mindig: „Ha te nem volnál, István, ez a völgy kiesne a világ fenekén!” Ezt minden évben elmondta. — Kiegyenesedett a nyeregben, és jobb öklével nagyot kanyarított, mint a kártyás, mikor a csendes utlit kivágja: — Nem volt itt szántóföld, kéremszépen, egy deka sem! Erdő volt mindenfelé: szikla, hegy, erdő — annak is a hitványabbja... Ez a völgy, a Basa völgy, északra nyílik. Tetszik látni? Keletről, nyugatról, délről hegygerinc. Eszokról: bejárnak a szelek. A szeltől van, hogy itt az orgona, meg az akác, meg minden virág vagy tíz nappal később nyit, mint pár kilométerrel odább, a hegyeken túl... Mert itt van, éppen délnyugatnak, a Basa hegy. Ez mindig megakasztja a felhőt, és elfolyik a víz, amarra. Ide csak akkor jön egy kis csapadék, ha netán eszokról, mint az éjjel is.

— Ertem.

— Csak azért mondom, kérem. Ettől van, hogy itt aztán vethetnek búzát vagy kukoricát, répát vagy kutyafarkát, itt nemigen lesz abból semmi!

— Akkor minek vágják ki az erdőt?

— Hát... jöttek, oszt kivágták...

— Nem szólt senki, hogy itt úgysem lesz termés?

— Éppen az az izé, hogy szólunk... Mert az úgy volt, hogy ezerkilencszáznegyvenhatban állami erdőgazdaság lett a Basa völgy. Negyvennyolcban meg az egészet megkaptuk az állami gazdaság, mint fásított legelőt. Hogy itt majd juh, tehén, mifene jól elfüvel... Hát nem mondom, arra még megfelelt volna. Ritkásan álltak a fák, vad meg nem volt. Kevés volt. A háború alatt meg utána, kipusztították az orvvadászok. Aztán meg, az igazgató azt mondta, hogy a vadászat úri passzió, nem kell se dámvad, se őz. Jó, mondom, akkor hát legyenek birkák meg marhák...

Hát voltak... Karámot építettünk, és őriztettem őket. De két évig se voltak, egyszerűen csak jön az igazgató, hogy nocsak, kiirtják az egész völgyet, és itt szántóföld lesz, mert búzára van szüksége a népgazdaságnak. De már jöttek is a baltások.

Akkor egy kicsit hangos lettem, hogy: az a veresszakállú atyáuristen!... Hát vadőr voltam, marhapásztor lettem, most meg talán ürgét öntsek?!... Ha az ember mérges,

akkor sokmindent mond, amit nem kellene... — Lehajtja a fejét, utánabólogat a szavainak: — De csak kivágták... Engem meg be a bőrtönbe... Volt egy puskám. Szép kis vadászfegyver: titokban.

— Hogy tudta azt az igazgató?

— Hogyne tudta volna, mikor a fele vadat mindig átadtam neki, becsülettel!

Előrehajlunk a nyeregben, mert az út egyre emelkedik. A keskeny völgy négyen arasznyi sarat dagasztott az eső. A lovak óvatosan tiblábolnak benne, mert alul alattomos kövek várnak, hogy csúdjüket törjék. Az öreg ügyes váll- és derekmozgással ellensúlyozza a himbálózást:

— Mire visszajöttem, itt már fegyencelep volt.

— Fegyencelep?

— Már úgy kell érteni, hogy aki valamiért fekete lett a gazdaságban, azt ide tettek. Ha valaki kapott fél év javító-nevelő munkát, vagy ha valaki kijött a megőrzőből, hát azt ráadásul még ide is helyezték. Hogy itt majd alkalma lesz bebizonyítani... — Csapott a kezével. — Kijöttem, jelentkeztem az igazgatónál. Nem az volt már, hanem egy másik. Azt elhelyezték.

— Miért?

— Hát az úgy volt kérem, hogy Magyarországon ezerkilencszázhuszonhat óta csak akkor lehet erdőt irtani, ha mindjárt telepítünk is a helyébe. Mert kevés a fa. Ezert aztán az igazgató csak úgy, a saját szakállára... Lett egy csomó fája, amivel azt csinált, amit akart, még akkor meg, ami itt természet — mert ha kevés is, valamennyi mindig termett, — azzal pótolhatta a többi földek átlagát, és kapta a prémiumokat, meg az okleveleket... Hát persze, mikor volt neki háromezer holdja bejelentve, és a valóságban négyszázzal több! A Basa völgygel. Illetve, akkor már Basa pusztá, mert építetek ide lakásokat, gazdasági épületeket, mindent.

— Ezért a csulásért váltották le?

— Kit?

— Hát azt az igazgatót.

— Ja, nem! Dehogyan, kérem... Mondott valamit, amit nem kellett volna.

— Aha.

— Hát! Így volt ez, kérem. Egyszer erre jártak a földmérők, fölnyalták az egész vidéket, és akkor kiszagolták, hogy itt négyszáz holdon művelési ágváltozás történt. Bevezeték, és minden rendben volt. Utána vagy másfél évvel, részes fejjel, mondott valami reakciósat, és akkor leváltották... — Rámnézett: — Csak azért mondom el, hogy a szőja miatt váltották le, de a tette miatt érdemelte meg!

Felértünk a horhó tetejébe. A lovak megálltak, remegő inaikat kicsit megeresztek, mert ezután jön még a neheze: leereszkeszteni a lejtőn.

A völgy kitárult előttünk: négyszáz hold meredek hegyoldal, köves lapály. Szemben, az északnyugati oldalban vagy tizenöt lakóház, istállók, karámok, szén. Fölöttük, egy nagy sziklán régi szabású, beépített fenyőgerendákkal díszített épület. A régi vadászház. A Nap nyoma már előcsillant a foszladozó felhők mögül, s alaktalan, változó, eltűnő pizsokfoltokat rajzolt a tájra. Utitársam nem nézett föl. Emlékeivel bibelődött:

— Bementem az új igazgatóhoz. Azt mondta: Maga ott született a Basa pusztán? ...

Ott, mondom, igazgató úr, nekem már az apám is ott született... Nohát, azt mondja, én szeretem a helyi kádereket. Maga lesz ott a tanyagazda!... De igazgató elvtárs, mondom, én még sohasem voltam tanyagazda. Erdész voltam, vadőr... Nem baj, azt mondja, én se voltam még soha igazgató; meg lehet szokni... Így voltam én itt vezető, négy álló évig. Jöttek, mentek az emberek. Néha hozták, vitték őket. Volt, aki nem akart ide kiköltözni: karhatalommal hozták. Más meg egy éjjel megszökött családotól. Ami kis holmijuk volt, elbírták gyalog. Ugyanúgy kísérték őket vissza, hátukon a batyu, rajta a festett tábla: „Dolgozók! Tanítsatok meg a helyes életre!”

— Valami osztályidegen volt?

— Volt olyan is. De ezeknek véletlenül még a védőszentjük is földhözragadt volt tán...

A lovak maguktól indítottak lefelé. A nagy sár mihamar elmaradt, könnyebben lépkedtek.

— ... Aztán megszűnt a fegyencelep. Ötvenhétben vagy ötvennyolcban megszűnt. Akkor egy kicsit kiürült a pusztá. Volt úgy, hogy negyedmagammal laktam kint.

— Es akkor miért nem telepítették be erdővel?

– Nem tudom, kérem. Egy időben úgy volt, hogy betelepítik, de aztán mégse... Maja a gépek, meg a vegyszerek! – akkor azt mondták. Dehát itt a gépek nem mindenütt tudnak dolgozni. Es ahol aratni tud, ott szántani nem, meg ilyenek... Es ötvenkilencetől kezdve mindent itt termeltek, amit muszáj volt. Kírtak a gazdaságra száz hold napraforgót vagy lencsét?... Nosza, elvetették a Basa völgyben... Így aztán újra megtelt a pusztta... Lassan kihúzódtak ide a családok... hogy kik? Hát, ilyenek is, olyanok is. Akiknek még ez is jobb, mint a semmi...

– Van itt minden, kérem! Még nylonzacsó is!... Mondtam az üzletigazgató kartársnak: Tessék nekem nylonzacskót adni, mert növekszenek ám a szocialista igények Basapusztán is!

A térde alatt féltényérnyi seb. Mindig nyitott, gennyezik. Csont-tébécé. Fölvágtá magának, hogy így majd kimegy belőle a gonosz... Minden reggel meg este kamillás vízben mosogatja – az jót tesz neki... A bizonytalan színű levét a butik téglapadlójára locsintja: meleg lesz ma, hadd hűsítse bent a levegőt.

– Mivel szolgálhatok? – kérdi nagyvilágiasan, és kezét megtörli a köpenye elejében. Az élesztő, szekfűszeg és romlott kolbász szagát a pálinka párolja be.

– Innék valamit – mondom.

A szemét kicsire húzza, de a szája mosolyog:

– Honnan tetszett jönni a kartársnak?

– Kiküldtek – mondom egyforma képpel. – Majd lesz itt egy kis javítás...

A mosoly szétterül az arcán, mozdulatai eleresztetten szívélyesek lesznek:

– Azért! Már azt hittem, hogy valami... olyan. – A kecskelábú asztal alá nyúl, kivész egy hasas korsót. – Mert tiltják... az okosok megtiltották.

A poháron nem látok át. Behúnyom a szemem, nyelek, utána elismerően csavargatom a fejem:

– Ez igen! Erre biztos van vevő!

Csipőre teszi a kezét, szerényen, félrebillentett fejjel:

– Hát van... Nem mondom, mert van. Énnálam napjában kétszer megfordul a pusztta. Velem kezdik a napot, de itt is végzik.

– Van dolga ennek a pohárnak.

– Nehogy azt higgye! Itt minden rendnek külön pohár dukál. A csírásoknak ott az a pikkoló. Egyik megvárja a másikat, de mind csak abból iszik... A gyalogosok emebből. Az öregasszonyok a festett pohárból, a fiatalabbak meg a nylonból... Nekik az tetszik, a modern...

– Es amelvikből én is ittam?

– Az az István úré! Ebből kap a fiatalúr is, az agronómus. Meg ha jobb emberek jönnek – tette hozzá cinkosan.

Nyugtázom a besorolásomat, aztán felmutatok a polcra:

– Es az ott, az a talpas pohár?

Ismét szelíden félrebillenti a fejét, s a gombokat számolja a kótyénén:

– Hát az... abból én, meg Mártuska, a tanárnő szoktunk, ha kedvünk szottyán. Egy kis édeset. úgye...

Az iskola ugyanabban az épületben van, csak be kell fordulni a sarkon. Nyolcszor nyolc méteres szoba, az ajtó mellett kockásra pingált tábla, a padló viasszal beeresztve. A falakon Magyarország térképe, az állam címere, Kossuth Lajos, II. Rákóczi Ferenc. Schönherz Zoltán képe, és egy plakát, amelyken a robogó vonatból kibukó utas utolsó sikolyával még a balesetbiztosítás mérhetetlen előnyei re oktat bennüket. A sarokban virág, házi szőttes. A berendezés új, rongálatlan. A gyerekek egy kupacban zsenyegnek, az abiaknál. Valami száraz növényeket válogatnak.

A tanítónéni hozzámlép és halkán mondja:

– Ne tessék elrontani. István bácsi már jelezte, hogy érkezni tetszik. Legalább tartunk egy kis felettétést. – Megfordul, tapsol: – Mindenki a helyére!

Alsótagozatos iskola. Másodikosok éppen nincsenek, mert a tavalyi négy elsős megbukott, és most ismételnék... A kislányok tisztábbak, rendezettebbek, a fiúk borzasak, némelyiknek retkes a nyaka és gumicsizmájukon még a múltkori eső sara is rajtaszárad. Foltos ruha akad, szakadt egyetlenegy sem.

A sovány, szárazmellű tanítónő a kályhánál eloltja a cigarettáját és kiköhögi magából a rekedtséget:

– Gyógyfüveket válogattunk, tetszik tudni. Tavasszal szedtük, majd most eladjuk a felvásárlóknak, és vakáció előtt ebből megyünk kirándulni. De addig sokmindent meg kell tanulni, ügye gyerekek?

Az egyik elsős fiú hirtelen csuklani kezd. A tanítónő gyorsan odalép és felrántja:

– Szégyeld magad, fiam! Menj ki azonnal!

Az ajtó mellett ülök. A fiú támolyogva, csukladozva jön felém, szeme fehérje kicsit kifordul. Megfogom, rárogyan a térdemre.

A tanítónő a katedrára húzódik:

– Disznót vágtak, és ilyenkor... elkerülhetetlen.

Szürkén egykedvűen mosolyog, keze ösztönösen cigaretta után matat az asztalon.

Intek a két legnagyobb fiúnak, hogy vigyék ki a gyereket.

– Ok is disznót vágtak – rebben a tanítónő szeme. aztán lassan mozdul, kiviszi a kicsit.

Felálltom a gyereket, és az arcukhoz közelhajolva végigkérdezem a nevüket. Néhányról nem jön pálinkaszag, és pontosan azokról, akik jobban öltözöttek, tisztábbak, fésültek.

Az ablakon át látom, hogy a tanítónő ledugja a tüű torkán az ujját.

– Hol szoktatok inni?

Nézek rám. A kicsik apró rettenettel, a nagyobbak dacosan sunyi fényekkel a szemükben.

– Otthon adja édesapátok?

Valamelyik csoszogni kezd.

– Vagy itt isztok, a boltban?

A csoszogást mind átveszi. Egy szőszke kislány, akiről italszag nem jött, lassan pityeregni kezd.

Kifordulok az ajtón. A gyerek egy platánfa tövében kornyadoz, a tanítónőt nem látom. Megkerülöm az épület sarkát. A butikból kiszól a nő:

– Elvtárs!

Bemegyek. A tanítónő ül, cigarettázik, előtte a talpas pohár, valami rózsaszín likőrrel, érintetlenül. Barátnője elibém biceg, kezét tördeli, félrefordított fejjel, alulról fölfelé néz:

– Nehogy azt tessék hinni!... Csak bolondoztam itt az előbb. Mert itt egyáltalán!...

Csak mondom, jár egy kicsit a szám, elmegy az idő.

Leülök a másik székre. A tanítónő rámnéz.

– Mióta tanít itt?

– Mióta megnyílt itt az iskola: ötvenkilencben jöttem.

– Férje?

– Elváltunk.

– Nehéz itt?

Megrázza magát, kiegyenesedik ültében:

– Nem... Nekem nincsenek igényeim – csak a három gyerek... ők az életem.

– Meddig marad még itt?

– Ha... ha hagynak?... Nyugdíjig. Kétszobás lakást kaptam, jó fizetést, illetmény-földet, kertet... Innen szeretnék nyugdíjba menni.

Mosollyal palástolta sírhatnékját.

Felálltam. A boltosnő újra elibém biccent:

– Elvtárs, a jóistenre kérem!... Mindenki mérné! Szét is vernék ezt a vacakot, ha csak egy reggel nem volna pálinkájuk!...

Fogatlan szája, ráncosan, mereven remegett.

A föld csendesen páráll, az épületek déli oldalán a tyúkok már porban fürdenek. Az egyik lakás előtt vagy öt asszony ül a gallyon. A legfiatalabb ülében mocorgó pólyás gyerek már kékre fáradt az orditástól. Nedves kis száján fekete légy tollászkodik.

– Mi baja lehet a kicsinek?

– Hát én már nem tudom! – mosolyog dühös-kényszeredetten az anyja. – Evett, kipecsenkáltam, ávizst is adtam neki, minden!... Itt fogom az ölemben, de így is sir.

Egy behorpadt szájú nene hunyorogva fölnéz:

— Ki tudja azt, lelkem, miért sirhat egy ilyen apróság? Azt se tudni, hogy máskor meg miért nevet. Azt mondják, az angyalát látja olyankor... hát lehet, hogy most meg az ördög incselkedik vele.

Ebben mind megnyugszanak.

— Meleg van — mondom.

— Hát meleg, az van! — erednek beszélgetésbe. — De kell is már! Itt, Basavölgyben még semmi tavasz nem volt, csak a szél, meg a szél!...

— Talán melege van a gyerekeknek — makacskodom. — Be van szorítva a toll közé, és melege van.

— Az lehet, Rozi — ad igazat egy néni. — Mert lásd, rólam is lekvánkozik már a szvetter.

Mind helyeselnek. Udvariasságból. Hogy nekem is legyen valami igazam, ha már ennyire töröm a csordajárást... Hívás nélkül benyomulok a fiatalasszony után. A többiek is Fogalmuk sincs, mit akarhatok, de mindenesetre: történik valami.

Az ötvenes évek közepén épült egyszobás típuslakás. A szobaaitó nvitva. Bent csővázás bútorok, nem egy garnitúrából. A padlón rongyszőnyeg, itt-ott felgyűrődve, megszakadva, sohasem mosottan. A konyhában vizeslőca, leterítetlen asztal hokedlikkel, és a hátsó sarokban egy utólag beépített falitűzhely. Előtte nagy halom piszkos pelenka savanyodik.

A falon egyetlen nagy szentkép, széles, megfeketedett kerettel, üveg nélkül. Hogy a nyomott papiros valaha kiről szólt, azt az asszonyok sem tudják. Hosszas szemlélődés után a szvetteres néni annyit állapít meg:

— Szent, az biztos, mert ott a glória a feje körül...

Mikor a fiatalasszonyék ide költöztek a pusztára, itt találták a falon. Hát hadd legyen.

Az ágyon a kibontott kicsi megnyugodva levegőzik.

— Az iskolában a gyerekek — mondom — bepálíngáztak.

Teljes csend. Még a pillájuk se rebben. Én azonban nem folytatom. Erre egy kerek-képű, pirosposzsgás asszony illően fölhördül:

— Bepálíngáztak?! Ne tessék mondani!

— Az — mondom, mintha belemennék a játékba. — Legalább a fele ivott.

— Ivott?! Te kegyelmes Úrjézus! — Mind egyszerre kezd mozogni, kezüket tárogtatják, sopánkodnak. Aztán egycsapásra unják el, csak a pirosposzsgás harsog még:

— De hát hogyan jutottak hozzá?!

A szájából dől a pálíngaszag.

Megnéztem még pár lakást. Mindenütt ugyanaz a hanyagsággal elegyes, kedélyes nem-törődömség fogadott. Az utolsó házba már nem akartam bemenni, de egy alacsony, akkurát félrefésült hajú ember kibicegett elém. A lába gipszben. Négy hete dobta föl a bika.

A szobában, konyhában rend, tisztaság, az ablakon függöny, az asztalok leterítve. A megvetett ágyon díspárna. Szabadkozott, hogy nincs rend, mert az asszony kiment az illetményföldre, a kukoricát utánavetni. Most, hogy végre esett ez a kis eső, a száznapos talán még beérik.

— Én kérem, soha nem gondoltam volna, hogy ide jutok — mondja, és mosolya mögött ott bújk a sértődöttség, hogy a lekicsinylés első jelére előugorjon. — Negyvenkilencben Pestre mentem, hidásznak. Megszereztem a szakmát. Aztán a földalattihoz, keszonmesternek. Itt történt a baj. Lent voltunk, nyomás alatt és valaki fönt elnézte a fesszémrőt. Négyen voltunk lent, de csak én jöttem föl élve. Engem is úgy hoztak. Négy hónapig feküdtem a kórházban, utána szanatóriumban. Aztán azt mondták, kerüljem a várost: levegő kell, napsütés — és nyugalom, meg nyugalom... Majdnem szétszaggatta az idegeimet az a nyomás. Akkor kommandálták a feleségemet. Lakást meg csak itt kaptunk.

Hát abból az okból jó, hogy itt igazán van nyugalom. Meg levegő is, meg csend is. Úgy számítottuk, hogy öt év alatt megszerezük magunkat, és akkor vissza tudunk menni a faluba... Manapság könnyen lehet falun házat venni: a fiatalok elmennek a városba al-bérleteskedni, az öregek meg kipusztulnak.

— Hány éve laknak itt?

— Tíz lesz... Az az igazság, kérem, hogy tíz lesz. Mert közben tönkretettek a kizsámitásomat. Alig voltunk itt egy éve, levelet kaptam, hogy mert dolgozni tudok, leveszik a rokkantságát. Először felére, aztán negyedére. Mikor másodszor is lecsíptek belőle, föl-

utaztam Pestre. De ártatlan kézzel jöttem vissza... csak én fizetnék rá. Nem?... Meg nem az ember hibás kérem, hanem a rendelet. Mindig a rossz rendelet szaggatja szét az ember torkát, nem a másik ember, én csak azt mondom!

– Es így már nem is lesz ház?

– De lesz! – Gondosan pótolta fogsorát összecsapta: – Lesz, kérem! Még tizenkilenc hónap, és együtt lesz a pénz!

– Ugy látszik, lehet itt keresni.

– Azt lehet. – Nevetett. – Azt igazán lehet. Csak találni nehezen... Kilenc évi átalányban ezerháromszázötvenhét forint, ötvenhét fillér a keresetem. Mikor hogy. Változó. Most éppen ezerhat, ezerhét.

– Ebből tesznek félre?

– Nem. Ez a kiadásunk, kérem. A fejadag megváltása, só, paprika, néha egy-egy ruha... Eleinte még bútor is kellett. Meg csipke. Az asszony azt mondta, öljem meg, de neki akkor is kell az ablakra függöny. Hát jól van... rendes asszony, azért. Rendbentartja nekem a lakást, főz, mos – meg az illetményföldet, azt is megkapálja. Mert abból van a pénz, kérem! Hatszáz négyszögöl illetmény...

– Gyerek nincs?

– Ide?!... Aztán vállal még az illetményhez két-három holdat. Ezeket! – intett ki megvetően az ablakon.

– Nekik miért nem kell?

– Azt ők tudják. Van olyan, amelyik ki se veszi az illetményföldet. – Csapott a kezével. – Tíz koci kukorica, három koci krumpli, két koci tök -- ez az évi átlag! Ezen eltartok két kocát, minden szaporulatával, meg még veszek is süldőt, ha a terv úgy kívánja. Evi húsz hizott süldő, szerződésre! Ez a kvóta, kérem!

Hátrádott a széken. gipszbeöntött lábát lassan rezegtetni kezdte:

– A tavalyi naptári évben huszonnégy mázsa hetvenhat kiló előhúst adtam le, átlag tizennyolc forint, negyvenkilenc fillérével... – Hirtelen eltorzult az arca, és előredolt:

– Nem hiszi?!

– Dehogynem!

– ... Mert ha nem hiszi, itt a könyv!

Agresszíven nyomta az orrom alá: kis híján négyszázezer forint volt beírva a takarékkönyvébe.

– Milyen házat akar venni?

Ujra benyúlt az asztalfiókba, hosszú szivart vett elő, gondosan leharapta az egyik végét, megnyálazta a másikat, és az égő gyufa lángja mögött hunyorított rám:

– Félmilliót áldozok rá, kérem!

– Az ántivilágban a juhászság volt a legizesebb foglalkozás a pusztán. Mert ahhoz érteni kell: farkalni, nyírni, elletni, kicsiket gondozni – meg aztán a sokféle betegség. Annak mindnek tudni kell a nyitját... Ezért becsültek meg a juhászt. De ha már két-három évben elrontja a renomé, mert nincs meg a szaporulat, vagy nyáron mindig beüt a kóllka, akkor azt mondja a főntéző: Na kend meg... hát kend meg elmehe kocsisnak! És ha nincs neki saját nyája, hogy lábra álljon, akkor bizony el is megy.

Mert a kocsisnak is rangja van. Két jó ló, a szűkösebb világban négy hold ára! Arra vigyázni kell, azt kímélni kell, ápolni tudni... De ha az illető, mondjuk, ott sem felel meg, akkor azt mondja neki az intéző: Na, kend, hát menjen csak be az istállóba, csúrsnak!... Es hogyha nem gyűjtött valamicskét, hogy a falu szélén házat vegyen, akkor bizony... be megy.

Mert az még mindig rendes munka. A teheneket fejni, a vemheseket gondozni, körmit, száját rendben tartani – az még mindig tudomány... De ha, teszem azt, ott is kitélik az esztendeje, akkor azt mondja neki az ispán: Hallja, maga Szentgyörgykor kihajtja a csordát! Es ha nincs neki lánya, aki szerencsét nyerált, mert elvette valami állami ember, vasutas vagy útkaparó, akkor bizony megteszi azt is.

Mert ott még figyelni kell tudni: melyik jószág mikor vette föl a bikát, fel ne fúvódjanak, meleg tüdejüket le ne forrázzák a jószágok... De ha ott is alkalmatlannak találják, akkor egyszerűen azt mondja neki a csász: Hé! Holnap jössz ki a mezőre! Jó leszel te még gyalogosnak!

Felállt, hátat mutatott, de aztán csak visszafordult. Ősz haja kétoldalt rálógott a fü-
lére, mosolya kicsit keservesre sikerült:

– Mert olyat én még nem hallottam, kérem, hogy valaki gyalogmunkásnak meg ne
felelt volna. Hát még itt! Basapusztát a jóisten egyenesen a gyalogmunkásoknak terem-
tette!...

Nem néztünk egymás szemébe. Az ajtóitól, ablakaitól megfosztott vadászház süketen,
vakon bámult ránk. Fölötte gólyapár keringett izgatottan. Tavaly még itt volt a fészük,
a télen azonban ledől a kémény. Társam valami kaján elégedettséggel dörzsölgette egy-
hetes borostáját:

– Menjetez innen, gólyák! Menjetez csak!...

Hirtelen megkérdeztem:

– Bátyám miért jött ide?

Egy pillanatilag zavart volt az arca, de aztán mosolyt ragasztott rá, és felcsattant a
hangja:

– En, kérem?... Nekem, kérem, a kutya se mondta!... Negyvenöt után lehettem
volna kocsis, vagy csirás... még tán traktoros is! Két fiam az lett. Házat építenek! De en
megmaradtam magamnak. Es mikor, vagy nyolc éve, ide ki lehetett húzódni, akkor ki-
húzódtam.

– De miért?

A kappan csontjait lassan birtokukba veszik a legyek. A savanyúborka maradványait
visszacsomagolja, aztán leüti a sörösüveg kupakját, iszik. Utána rámnéz, megvonja a vál-
lát, és lába közt a fűvet kezdi szemléltetni.

Oldalt, a bokrokon túl hirtelen zaj támad, aztán elnémulnak, csak lihegés és dulakodás
hallatszik. Odárohannak. Három gyalogmunkás hempereg a fűvön, tépik egymáson az in-
get, csomókban repül a haj. Mozdulni akarok, de az öreg megmarkolja a karomat. A
szeme lázasan csillog, maradék pudvás fogát összecsikoritja. Érzem: még egyet mozdulok,
és mi is lent hempergünk a fűvön.

Egy tagbaszakadt, szeplős arcú ember egyszerre csak fölül és nevetni kezd. Orravére
összekeveredik a nyálával, de ő csak előre-hátra hailong, és nem kap levegőt a kacagástól.

A másik kettő föláll, ruhájukat igazgatják, és kivörösödő arccal vigyorognak.

– Na! – jut végre szóhoz a szeplős. – Hát megmondtam, hogy nekem kell ez a fa,
oszt kivágom! Hát kivágtam!

A fiatal, sudár juharfa lefelé dől a lejtőn. Az öreg végig ment mellette, kétszer is,
azután megállt a hegyinél, és kiköpött a szeplős felé:

– Te mocskos! Hogy vesztél volna meg az anyóddal együtt! Hát nem tudtál vörni,
míg ezek a gerlék felnevelik a kicsiket?!... Nem érdemli az ilyen még a levegőt se!

Négy pelyhes kismadár nyúlt el a felső ágak között.

Az öreg még átkozódott, a szeplős hetykén, fölényeskedni akarón vigyorgott, aztán las-
san összeszedelőzködtek és indultak vissza a munkába. A tornácoszlophoz támaszkodva
még sokáig hallottam egymás szavába vágó, hisztériás kiabálásukat.

– Hülye barmok! – acsargott valaki a hátam mögött.

Alacsony, kövér ember állt ott, vállán csak vendéggént billegett a kasza.

– Ezeknek mindegy, csak fészek legyen a fán, nyúl a bokorban, akkor eljászanak!...

Pélpoklot az ilyen hasába, nem szocializmust!

Lépett vagy hártam, és úgy csinált, mintha akkor venne észre:

– Bocsánat! – Letette a kaszát és szertartásosan nyújtotta a kezét: Somogyi Tóth
János, okleveles fejdelyás a nevem... örvendek.

– Kiballagott etetés előtt egy kis takarmányt vágni? – szívélyeskedtem vissza.

– A, kérem! – Szürke zsebkezdőt vett elő, és arcát, nyakát törölgette. – Nem fejek én
már! Nem hívnak már engem senkinek se!

Vértelen megbotránkozással húztam fel a szemöldököm. Erre várt:

– Ugy a'!... Nincs két hónapja, hogy az agronómus elvtárs letette velem a villát.
Ugyan, nem tettem, hanem dobtam. Kivágtam a placéra, és azt mondtam: Jól van, én ki-
mehetek gyalogmunkásnak, de ha valaki is azt hiszi, hogy akkor megszűnnek a lopások,
hát nagyon téved!... Így mondtam neki, kérem, pedig hát ő, szegevény, nem is hibás. Négy-
szemközt megmondtam nekem, hogy ismeri az értékemet, dehát a többi! A többi csirás szallt
rám, de leginkább az a platinafogú gazember!

Az, kérem!... Mert az a földkerekséget is ellopná, ha az atyaisten egy percre félre- nézne! — Ellágyult a hangja, szinte zsirosan kéjes lett: — De most rávitte isten igazságra!

— Hát... elég jól meggyomroztá a bika.

— Nem az kérem! — Legyintett. — Az már régen kijárt neki. — Közelebb hajolt diadalmasan: — Hanem most, hogy nem tud járni, most nem fogy éjjel az abrak!... Hm?...

Leült a korhadt lépcsőre, és szemét rámfüggesztve bólogatott.

— Erdekes — mondtam.

— Az! — Felállt, egészen közel húzódott hozzám: — Ezért jött az elvtárs? — Diadalmasan kacagott. — Tudtam én, kérem, hogy nem veszhet el az igazság! — Szerényen le- sütötte a szemét. — En, kérem nem szoktam árulkodni, de úgy éreztem, hogy ezt köte- lességem megírni a központnak... Mert azt mondta nekem az agronómus elvtárs: menjek más tehéntelepre a gazdaságban. De én neem akarok innen elmenni!... És az nem igaz- ság, hogy én elmenjek, a többi meg ittmaradjon büntetlenül!

Ejjel odakint, a völgyön kívül megint esett az eső, de azért háromnegyed nyolcra, nyakig sárosan, befutott a Zetor. A felsőtagozatos gyerekek zsbongva helyezkedtek el a pótkocsin.

A gerincen túl szemerkélni kezdett. A motor hangja el-elmélyült, ahogy az egyre na- gvobb dágványokon cuppogtak át a kerekek. Aztán lejutottunk a norhosba. A traktor har- sogva vágott neki a híg sárnak. Pár száz méter után nagyot bakkantunk, a motor hár- dult még néhányat, aztán már csak a vezető átkozódása hallatszott.

Lemásztunk. A traktoros kiegyenesedett a motor mellől és olajos kezét törölgette:

— Semmi baj nem lenne, ha ez a masina repülni tudna, mint a madár. De így...

Körülbelül fele úton voltunk. A gyerekek lassan szivárogni kezdtek kétfelé. A kis- sebb rész vissza a pusztába, a többség pedig le a faluba.

Egy kerekfejű, piszeorrú kiskölyök mellém szegődött, ahogy felkapaszkodtam a bokrok között húzódó ösvényre. Egy darabig csendben csúszkáltunk a szivacsos sárban, majd fel- kiáltott:

— Pesten tévé is van?

— Az is.

— Hm... — morfondírozott. — Meg rádió is, meg mozi is... — Mellém loholt: — Hány mozi van Pesten?

— Az ördög tudja. Sok.

— Az jó... — mélázott el újból. — És a bácsi abba megy, amelyikbe akar... Nálunk még villany sincs.

Le-lemaradozott, elnézegette a fákat, és az eső elől bokrok közé húzódott madarakat kuthászta. Egyszer csak megint ott trappolt a nyomomban:

— Bácsi?... Maga szereti a lakóhelyét? — A hangja felnöttes volt, kicsit kenetteljes; sehogyan sem illett hozzá.

— Nem nagyon. — Igyekeztem közömbös maradni.

— Akkor a bácsi nem jó hazafi — állapította meg diadallal.

— Honnan veszel ilyeneket?

Oldalt billentette a fejét, mint a kiskutya, ha madarat lát a fán:

— Mert fogalmazást írtunk, és akkor mi pusztiaiak azt írtuk, hogy nem is szeretünk a Basa völgyben lakni, és akkor javításkor azt mondta a tanár bácsi, hogy mi nem is leszünk jó hazafiak, mert a jó hazafinak szeretni kell a lakóhelyét! — vágta ki egyszerűen, aztán csak nézett rám, mint a hitetlen bűnös a penitenciát osztó papra.

Felértünk az utolsó kapaszkodóra, megálltunk fujtatni. A szemetelő eső már korábban elállt, s most vettük észre, hogy odalent a nap süt. Csak néhány kőzsa felhő pizokfoltja ragadt még a melegnek kitérülő tájra. A szárítóköző vetések között apró katicaboga-

A gyerek egyre komoly maradt:

— ... Ha fával betelepítik a Basa völgyet... akkor ott erdő lesz?

— Akkor az lesz.

A száját elkerekítette, fekete szeme felcsillant:

— ... A pusztát meg lebontják?

— Remélem — mondtam a felnöttek hülye óvatosságával.

Hirtelen felkacagott, és futni kezdett lefelé, a többiek után:

— Lebontják a pusztát! Lebontják a pusztát!

AZ ÉLŐ MADÁCH

IRADÓ GYÖRGY

MADÁCH-ÉLMÉNYEIM

Az ember tragédiájának ismerete és szeretete hozzátartozik a magyar műveltséghez (némiképp a műveltséghez már más országokban is). Tanultam az iskolában, láttam színpadon, hallottam a rádióban többször is, idéztem — néha már meg is feledkezve a forrásról —, mindebben semmi egyéni nincs: kívülem százezrek, milliók elmondhatják ugyanezt a hazában. S hogy amikor a sors véletlenül összehozott 1959-ben egy ukrán műfordítóval, aki épp befejezte a *Faust* átültetését és magyarul is megtanult, akkor kötelességemnek éreztem Madách *Tragédiájára* terelni a figyelmét — ezt is százezer, millió honfitársam megtette volna, ha véletlenül ő kerül hasonló helyzetbe.

Különösképpen azonban nem foglalkoztam a művel vagy írójával, legfeljebb az ejtett gondolkozóba, hogy miért vitáznak annyit optimista vagy pesszimista voltán. S a magam számára kész voltam a felelettel: egy műalkotás pesszimista vagy optimista voltát nem az ítések döntenek el, hanem a közönség: az olvasók, nézők, hallgatók. Ha egy könyvtől vagy előadástól levett hangulattal búcsúzunk, akkor az pesszimista — ha viszont felemel, akár a tragikum megtisztító erejével, akkor optimista: így gondoltam. Madách *Tragédiájának* hatása alatt úgy érezzük, mintha a világot, az életetmozgató nagy törvényeknek váltunk volna részeseivé s a mű hőisével immár együtt haladnánk, a magunk útján is küzdve, bízva — tehát ugyan hol lehet itt szó pesszimizmusról? Így gondoltam.

Ennyi volt minden Madách-élményem.

S jött 1964, Madách halálának centenáriuma.

Cikkek készítették elő. Majdnem mindegyikben szó esett a *Tragédia* külföldi népszerűségéről. „Csaknem húsz nyelvre fordították le” — olvastam itt; „húsznál is több nyelvre fordították le” — állt amott; „húsz idegen nyelven is megszólalt” — közölte egy harmadik cikkíró, s ezek az ellentmondások elárulták, hogy a mű külföldi pályafutásának felmérése még nem történt meg. Utoljára 1942-ben Halász Gábor adott az eddig legteljesebb Madách-kiadás jegyzetében kiegészítést Voinovich Géza 1914 évi bibliográfiájához...

A filológust izgatja az ilyen „fehér folt” — hozzáfogtam a *Tragédia*-fordítások adatainak és szövegeinek, valamint az idegen nyelvű *Tragédia*-előadások adatanyagá-

nak összegyűjtéséhez. Ez levelezéssel járt. Először Sivirsky Antallal, az első világháború után neveltyermekként Hollandiába került, ott maradt s ma ottani egyetemen előadó *Tragédia*-fordítóval kerültem korrespondenciába s ma már jónéhány fordítót személyesen ismerek, másokkal pedig — Tokiótól az amerikai Portlandig — levelezésbe kerültem.

A fordításkritika régóta kenyerem, megpróbáltam kidolgozni olyan módszerét is, melynek segítségével nem szonettnyi terjedelmű versnek, hanem egész eposznak vagy hatalmas regénynek a fordítását lehet a tárgyi bírálat serpenyőjére tenni (ki is próbáltam Mickiewicz *Pan Tadeusz*ának és Tolsztoj *Háború és békéjének* magyar fordításán); és csábított az a gondolat, hogy végre a teljesség igényével történjék meg egy magyar mű idegen szövegeinek értékelő ismertetése.

És megindult a Filológiai Közönyben *Az ember tragédiája a világ nyelvein* című cikksorozatam. Első három közleménye már megjelent. A téma, az összegyűjtött anyag azonban népszerűbb és fürgébb közlést is igényelt, mint egy akadémiai folyóiraté, ezért a Magyar Nemzet, a Látóhatár és a külföldi magyaroknak szánt Magyar Hírek hasábjain is beszámoltam — az egyes orgánumok jellegének megfelelő formában — gyűjtésem eredményéről. Már elkötelezettje, szerelmese voltam a Madách-témának.

A *Tragédián* túlmenően is. Mert nem lehet egy művel csak egy bizonyos aspektusban s az író életművéből kiragadva, behatóan foglalkozni. Legalábbis a műre és írójára vonatkozó legújabb kutatásokkal kell megismerkednie annak, aki témájával lépést akar tartani. Waldapfel József *Madách igazáért*, Sötér István *Alom a történelemtől*, Baranyi Imre *A fiatal Madách gondolatvilága* és L. Kiss Ibolya *Az asszony tragédiája* című művei — hogy csak néhányat említsek — ismereteimet is gaz-

ÚJ UTAKON A MADÁCH-KÖTATÁS

Irodalmi emlékünnepeinkhez gyakran kapcsolódik az alkalomszerűség rosszízű utóhatása. Az alkotót, akinek évfordulóját üljük éppen, hajlamosak vagynak gyorsan hervadó koszorúkkal ünnepelni, szóvirágokkal nagyra méltatni, hogy azután mihamar ismét feledésbe menjen, sőt néha valós értékeit is visszauntaljuk a múltba. Ez a megismétlődő, előlegezett félelem szerencsére megalapozatlannak tűnik, ha Madách Imre minden eddigig felülmúló nemzetközi sikerének fényében tekintünk vissza a centenáriumát követő, azóta eltelt három esztendőre.

Az érdeklődés áramával ösztönzött kutatás és tolmácsolás valamennyi sikerét felvonnatni szinte lehetetlen, számontartani is nehéz. Így a teljesség igényének mellőzésével csupán arra vállalkozhatunk, hogy a legújabb eredmények, törekvések közül villantsunk fel néhányat, tételünket bizonyítandó: a Madách-évforduló jelentőségét nem az UNESCO-dátum adta, hanem maga az izgalmasan modern, egyetemességében is hazai kulturánk szerves részét alkotó életmű.

Dr. Kozocsa Sándorhoz, a neves bibliográfushoz a hír vezetett el, hogy Madách-bibliográfián dolgozik, olyan művön, amely régen várt eredménye lesz a kutatásnak.

Mióta foglalkoztatja Professzor Urat a Madách-bibliográfia kérdése és hogyan került sor a munka megkezdésére?

Bármily jól is hangzana, nem mondhatom azt, hogy a centenárium hatása alatt láttam

dagították és új gondolatsorokat is megindítottak bennem. Már kényszerítő szükségét éreztem, hogy ezeket a gondolatokat az érdeklődőknek — s ki nem érdeklődik hazánkban Madách iránt! — továbbadjam.

Ezt a beszámolót mintegy számadásnak tekintem a Palócföldnek, de a lapnévvel kifejezett fogalomnak, a Madách Imre szűkebb hazáját jelentő *palócföldnek* olvasó népe előtt is. S beszámolóm során most oda érkezem, hogy elmondjam: színészno feleségemmel évek óta dolgozunk az irodalmi témák modern, szemléltető közreadásán. Audiovizuális módszereket dolgoztunk ki: magnetofon, vetítés, szavalt, zene, zörejek, színek felhasználásával és a TIT, népfrent-klubok, szakszervezetek, művelődési otthonok stb. rendezésében évek óta találkozunk a közönséggel. Lermontov és Jevtusenko, az ezeréves lengyel irodalom, a lengyel humor vagy a bolgár ballada témái mellett legkedvesebbként Madáchról beszéltünk és beszélgettünk. Alaptémámról, a *Tragédia* külföldi népszerűségéről szoltam, s a magnetofonról megszólalt (Mohácsi Jenő tolmácsolásában) Kepler németül, majd „Ich hör's ich hör das Lied der Zukunft” szavai után a Marseilaise csendült fel az előadótermekben s utána Danton mennydörögte franciául (Roger Richard szövegével): „Liberté! Égalité! Fraternité!...” De szemléltető formát próbáltunk adni az életrajzkutatás eredményeinek is. Botorkáló költőből hogyan lesz egy világdráma szerzője? A fiatalkori verspróbálkozás hogyan forr ki a *Tragédiában*? — Az előadó minél kevesebbet beszéljen és minél többet az illusztráció: fiatalkori vers részlete „élőből”, majd ugyanaz a gondolat, olykor néhány azonos szó is a magnóra vett színpadi részletből... Vagy Székely Júlia *A két Madáchné* című drámájának nagyjelenete: idősb Madách Imréné született Majthényi Anna magnóból, ifjabb Madách Imréné született Fráter Erzsli ugyanaz a hang „élőből”... És még más illusztrációk is, a technika szolgálatba állításával... A Madách-év alkalmából sokfelé beszéltünk és beszélgettünk így az or-

munkához. A téma azóta foglalkoztat, mióta bibliográfus vagyok. Vörösmartyn kívül senkivel sem foglalkozom oly régóta, mint éppen a *Tragédia* szerzőjével. Közben — 1952-ben — megjelent Móricz-bibliográfiám, de az anyaggyűjtést Madáchról folyamatosan végeztem. Fiatal korom óta halmozom a róla szóló irodalmat, cédulákon és kötetekben, sőt őrzöm Madách Imre egy korai, Lónyay Menyhérthez írott, már kiadott levelét is. A törzsanyag azonban negyven éve folyamatosan megjelenő Magyar Bibliográfiámban van lefektetve. Az eddigi összegezett adatok máris több ezer tételre mennek, tartalmazzák Madách műveit, a róluk készült recenziókat és az irodalmat.

Milyen problémákkal kell megküzdenie a Madách-bibliográfia összeállítójának? Legnehezebb feladatom kétségkívül a fordítások és a színházi bemutatók kritikáinak minél teljesebb összegezése. Ez a munka sohasem nevezhető befejezettnek, és a magam részéről minden emberileg lehetségest megteszek a teljességért. Sok buzdításban volt részem Szabó József balassagyarmati barátom részéről, akinek rendkívül értékes gyűjteményét körülbelül 80%-osnak tekinthetjük. Segítségét állandóan érzem, most is felajánlotta.

Milyen fejezeteket találhat majd a kutató a készülő műben? Előő helyen az életrajzi vonatkozásokat említeném. Az adatok ezrein keresztül egy szöveg nélküli életrajzot akarok így összeállítani. Természetesen külön nagy fejezetet alkot a *Tragédia* és irodalom: a hazai és külföldi kiadások, kritikák gyűjteménye. A rendezés szempontja itt nem a földrajzi elv lesz — tehát Madách és főműve az egyes országokban —, hanem az időbeli egymásután, ahogyan a *Tragédia* külföldön megjelent és tért hódított. Így sikerülhet majd az egy-egy korra vonatkozó visszhangot rekonstruálni. Külön rendszerezem a szépirodalmi és képzőművészeti feldolgozásokat. E témához is bőséges anyaggal rendelkezem már. Madáchról többszáz lírai verset írtak, de alakját, életét regény-

szágban, ámde a *Tragédia* nem kampánytéma, s azóta is van alkalmunk hol itt, hol ott a közönség elé lépünk vele.

Az *ember tragédiájának* külföldi pályafutása, és akkor már vele együtt a szerző életének, alkotásának kérdése külföldön is talál közönséget. Kezdtém a témáról cikkezni, előadni más országokban is. Természetesen, mindenütt kiemelve a színhelyül szolgáló ország vonatkozásait. 1964-ben a moszkvai művészettörténeti intézetben az 1904—1905-ös három orosz fordítás és a cári cenzura által megsemmisített negyedik (időrendben legelső) fordítás történetét emeltem ki (akkor Martinov új, kitűnő szövege még nem jelent meg). 1965-ben a nyugatnémetországi Konstanzban, a fordító és a színház viszonyának szentelt konferencián Dóczy Lajos és Mohácsi Jenő szövegének példájával bizonyítottam, hogy a fordítás jellege befolyásolja egy mű színpadi sorsát. 1966-ban a kassai szlovák nyelvű bemutató előtt Királyhelmeccen, majd a budapesti Csehszlovák Kultúrában Éva három monológja (az egyiptomi rabnőé, Kepler feleségéé és a londoni szín záró monológja) szólalt meg az „élő” magyar szöveg után magnóról — több fordító kitűnő tolmácsolásában, ugyanabban az évben a hamburgi és a göttingai finnugor tanszékeken a *Tragédia* német nyelvű pályafutásáról adtunk illusztrált beszámolót, Lahtiban pedig a finn rádióknak Manninen és Lyy fordításáról beszéltünk. 1967 májusában, amikor a Nemzeti Színház Varsóban a *Tragédiával* vendégszerepelt, mi az ottani Magyar Intézetben adtunk elő Madáchról és művéről, a lengyel vonatkozások kiemelésével...

Szeretjük ilyenfajta előadásainkat: érdeklődési körünkéből megválasztott témáink iránt örömmel adjuk tovább az érdeklődést, a forma is egyre újabb lehetőségeket tartogat, megismerjük országunkat és sokféle emberrel kerülünk kapcsolatba — külföldön pedig a magyar műveltség örök értékeit propagáljuk.

Már eddig két nagyszerű színházi élményt is kaptunk előadó útjainkról. 1966

ben és drámában is sokszor feldolgozták. Szeretnék képet adni a képzőművészet területéről is, felvonultatva a neves művészek sorát Zichy Mihálytól Buday Györgyön át Kass Jánosig.

A gyűlő anyag rendszerezése közben milyen kép alakult ki Professzor Úrban a Madách életmű fogadtatásáról?

Sajnos, nem a legkedvezőbb. Idehaza a múltban nem értékelték annyira, mint kellett volna és fogadtatása még ma sem olyan, ahogyan a mi korrunktól elvárható volna. A *Tragédia* világméretű felfedezése számomra nem meglepetés, hiszen az egyetemes emberiséghez szól. Hogy saját fiatalkori megállapításomat idézzem: a Faust, melyhez annyiszor hasonlították Madách művét, az egyén tragédiáját ábrázolja, addig Madách az egész emberiség sorsát vizsgálja. Időszzerűsége időtlen, és meggyőződésemet, hogy ma még beláthatatlan hatását a világirodalomra kifejtve végül is bekerül annak vérkeringésébe, és elfoglalja méltó helyét a Faust és a *Divina Comedia* mellett. Ennek a térhódításnak fontos eszköze lehet egy jó bibliográfia. Munkám végső céljának ezt vallom.

Az elmúlt években számos újabb interpretálási kísérletet láthattunk. Ezekről szeretnék valamit hallani.

A valóság mutatja meg napról-napra, hogy a könyvdrámának tartott *Tragédia* élő dráma, amelyért a közönség egyre jobban lelkesedik, szeretettel csügg nyelvén, s mindenki csodálja, mennyire korszerű. Véleményem szerint létjogosultsága minden rendezésnek van, mert közelebb hozza a művet, az olvasóból nézőt formál. Természetesen más kérdés, ha a rendező erőszakot tesz az irodalmi anyagon; gondolok itt a legutóbbi bécsi musical-változatra. Az ilyen interpretálási kísérleteknek Madách szövege ellenáll.

Mit tart a Madách-kutatás legfontosabb feladatának?

Egy tüzetes nagy életrajz megírását. Az utolsó órákat éljük a részletes biográfia elké-

áprilisában a kassai szlovák nyelvű bemutató során Tibor Rakovský rendező Ctibor Štítnický remek fordításának felhasználásával megmutatta, hogy a mű teljes megértése, mondanivalójának elmélyült felfogása mennyire összeegyeztethető a korszerű színpadi eszközökkel; erről a kiváló előadásról a Látóhatárban adtam részletes elemzést. Varsóban a budapesti Nemzeti Színház már ismert előadásának bemutatásakor arra kellett gondolnunk, hogy a magyar—lengyel barátságunk korábban csak romantikus elemei napjainkban miként telítődnek politikai, gazdasági és kulturális realitásokkal; felejthetetlen élmény volt, amint magyar szó — s éppen Madách szava — csendült meg Lengyelország vezető színházában, majd a közönség, mely a számára ismeretlen nyelven elhangzó szöveg részleteit ugyan nem érthette meg, csak a történelmi vezérfonalat követhette nyomon, milyen spontán s értő tapssal kísérte ennek az előadásnak pompás, nyelvismeret nélkül is teljesen érthető és átélt zárójelenetét, amint Ádám az izgalmas álmom, az ébredés, az Úr szavai után, Éva vállát átkarolva, elindul vele a szín háttére — a jövő, a valóságos történelem — felé...

Legfőképpen azonban azért szeretünk egy-egy ismeretterjesztő előadásunk keretében kapcsolatban kerülni sokféle emberrel, mert ennek során rendszerint tovább sarjadjanak saját gondolataink.

A Madách-kutatás legújabb eredményeinek és a *Tragédia* külföldi pályafutásának audovizuális eszközökkel történő, népszerű ismertetései s az ezekhez fűződő beszélgetések során a képekből, hangokból, megjegyzésekből a korábbinál plasztikusabban bontakozott ki előttem Madách élete. Amikor L. Kiss Ibolya könyvét ismertetem, mely dokumentumok egész seregével bizonyítja, hogy Fráter Erzsébet a válás után az anyagi és erkölcsi nyomorúságon kívül pszichikailag is milyen válságba került, akkor bennem és hallgatóimban a köztünk támadt dialektikus kapcsolat során felmerül a gondolat: ezt Madách Imre is tudta vagy legalább érezte; s ha eddig a

szítésére. Az előzményeket készen találjuk: lényegileg már mindent felkutattak hozzá, Barta János és Balogh Károly műveiben pedig kísérleteket láthattunk. Utóbbiról annak idején recenziót is írtam a *Literatúrában*, »Madách papucsban« címen. A feladat nem könnyű, önmagában is életmű nagyságú. Jelentősége a hazai kutatáson túl is nagy lenne; mert amíg a nagyvilág Madáchot csak a *Tragédia* többé-kevésbé sikerült fordításaiból ismeri, nem következhet be az a frontáttörés, amelyről az imént beszéltem.

Befejezésül a mindnyájunkat érdeklő kérdés: mikorra várhatjuk a Madách-bibliográfia elkészültét?

A munka befejezését az évtized végére tervezem, a művet magát pedig két kötetre, 600–800 oldal terjedelműre. Mához egy évre már közelebbit is mondhatok talán róla, esetleg a nagyközönség elé is léphetek egy előadás keretében, ahol a feladatról, módszereimről, a problémákról szólnék, és bemutatnék néhány érdekességet is. Erre talán éppen Balassagyarmaton kerül majd sor...

Az előző dr. Kozocsa Sándorral készült interjúban többször is elhangzott Szabó József balassagyarmati Madách-kutató neve és utalás történet gyűjteményére.

Mi vezette Önt — nem hivatásos irodalmár létére — Madáchhoz?

Kiskorom óta humán érdeklődésű voltam, érettségi tételelem pedig konkrétan a Madách-műre irányította figyelmemet. Érdeklődésem fokozódásához nyilván az is hozzájárult, hogy meditatív-kontemplatív habitusomnak a *Tragédia* igen megfelelt. Mikor aztán Nórdaiba kerültem, még inkább meglendített az itteni Madách-kultusz sodrása.

Tudomásunk szerint Ön az ország egyik legjobb Madách-gyűjteménye, amelyet Kozocsa Sándor 80%-osnak nevezett.

Tragédia Éva-rajzát általában katharizsának fogtuk fel, ha a Madách-házaspár saját viszonyának irodalmi katharizsát láttuk benne, akkor talán alaposan tévedtünk — Éva rajzában a szerzőnek inkább lelkiismeretfurdalását, önvádját kereshetjük tán: erre gondolunk. Először a kassai bemutatóval kapcsolatos beszélgetés során merült fel ez a gondolat, amikor Štírnický elgondolkozva, így szólt: „Egy szegény asszonynak így kellett elpusztulnia, hogy a világirodalomnak egy olyan gyöngyszeme megszülessék, mint Éva monológja: Mit állsz tátongó mélység, lábaimnál...”

A mű külföldi pályafutásáról beszélgetve, hallgatóim többször is különösen az idegen nyelvű színpadi bemutatók részletei iránt érdeklődtek, s így kialakult egy kis önálló téma: mikor mit hagytak ki a *Tragédiából*? Melyik kor melyik politikai rendszerében sérelmezték a konstantinápolyi, a londoni, a falanszter-, az űr-színét, nem is szólva a technikai vagy takarékosági célú kupűrökről... S így kerekedett ki erről a témáról a pécsi Jelenkorban megjelent cikkem.

Sőt ez az utóbbi téma még jobban összeszűkítve — egyedül a falanszter szín sorsára összpontosítva — külön érdekes módon világítja meg a *Tragédia* „utóéletét”. 1937-ben a hamburgi náci gauleiter saját rendszerére vélt ismerni e szín néhány mozzanatában és betiltotta az előadást; ekkor a színház vezetői azt kezdték bizonygatni a kiskirály előtt, hogy Madách e jelenet megírásánál a kommunizmusra gondolt, s ennek „alátámasztásául” a díszleteket cirillbetűs feliratokkal látták el, így sikerült is visszavonatniuk a tilalmat... Ugyanez a szín egy évtizeddel később idehaza vált botránykővé: a Rákosi-féle kultúrpolitika idején hosszú ideig emiatt a szín miatt nem játszották a *Tragédiát*... 1967-ben pedig a bécsi Burgtheater előadásában a falanszter Marx-jelmezes tudósa Henz új fordítása szerint azt mondja: *elvtárs*...

„A vád a szocializmust nézi, mintha én azt gúny tárgyául akarnám tenni”

Széleskörű bel- és külföldi levelezés nyomán sok érdekes adatot sikerült összegyűjtenem a *Tragédia* hazai és fordítási kiadásaira, a kutatásra, értékelésre és a költő baráti körére vonatkozóan. Könyvtáram Madách-részlege, a kisebb értekezéseket is számítva, ez idő szerint 500 darabra tehető, ebből a *Tragédia* magyar kiadás 105. a fordítások 47 kötet. Megemlíteném az eredeti kézirat teljes fotokópiáját és jelentősnek tartom, hogy Madách barátjának, a szakali Szentiványi Bogomérnak Nagy Iván által is emlegetett híres könyvtárából hozzám került a *Tragédia* 1881-es, első kiadású, szerző dedikálta példánya. Ennek a kötetnek az útja könyvtártörténetileg is nagyon érdekes. A fordítások terén a francia, az angol, a szlovák, az eszperantó sorozat teljes. Majdnem az az olasz, a német is. A centenárium óta megvan a Madách-műre vonatkozó minden jelentős sajtó-publikáció is.

Az évforduló óta milyen újabb fordításokról van hírünk?

A centenárium óta a következő új *Tragédia*-fordítások készültek el: orosz, eszperantó, két német, szlovák, angol, ukrán. Új kiadásban jelent meg a Mohácsi-féle német, a Horne készíttette angol, a Roger-féle francia fordítás. Megjelent Goga Octavian román fordításának második kiadása is. Elolvastam a legújabb osztrák-német munkát, dr. Rudolf Henzét, amelynek szövegét a bécsi előadás használta fel. Ez már nem is adaptáció, hanem utánköltés — maga is Nachdichtungnak nevezi — sőt annál is több... Annál jobbnak tartom viszont az új amerikai-angol fordítást, Grosz munkáját. Továbbá készül az új bolgár, angol és örmény fordítás, hamarosan megindul az észt és az új finn, de vannak híreink a tervezett arab és az új lengyel fordításról is.

Mit válaszolna Ön a Madách-kutatás »hogyan tovább« kérdésére?

Nem tudok olyan új adatokról, amelyek a Madách-életrajzot jelentősen kiegészítheték. De ott van maga a madáchi mű! A történeti situációs kutatás — véleményem szerint — el-

— ezzel az Erdélyi Jánoshoz írt mondatával maga Madách mintha egy évszázadnál is több időre előre válaszolna félremagyarázóinak, s így folytatja: „...midőn a szocializmus gúnyolásával vádolsz, akkor szabadság, keresztyénség, tudomány, szabad verseny s mindazon eszmék gúnyolásával is vádolhatsz, mik a munka egyes részeinek tárgyai, miket éppen azért választottam tárgyaiul, mert az emberiség fejlődésének főmomentumaiul érzem.” A „vád” tehát majdnem olyan régi, mint maga a mű, de különösen érdemes mai ismereteinkkel vizsgálat tárgyává tenni a falanszter-szín és a szocializmus viszonyát, elvégre ötven évvel az Októberi Forradalom után más tapasztalatokkal nyúlhatunk ehhez a témához, mint 1862-ben Erdélyi János. Hogy Madách mit ismert, mit és hogyan vett át Fourier műveiből, arról dokumentált formában tudomásom szerint első ízben Waldapfel József akadémikus szólt 1964 októberében, a salgótarjáni Madách-ünnepen. A modern „vádlok” azonban már nem is a fourérizmussal, hanem éppenséggel a marxizmussal állítják szembe a *Tragédiát*, s az ő balgaságuk bizonyításakor — megint csak a Madáchról folytatott dialógusok során — támadt az a gondolatom, hogy hiszen *Madách a marxista fogalmakról, tételekről nem is a falanszter-színben, hanem már a londoni színben szól*, ahol is a két gyáros beszélgetése, Lovel története, a munkások kiáltásai mintha marxi illusztrációk volnának. A marxista szocializmust tehát Madách a szabad verseny XIX. századi modelljének részeként fogta fel — a falanszter-színben pedig a marxizmustól teljesen idegen, fourérista-utópista posztzocialisztikus technokráciát bírál: „Minőt a tudomány [vagyis a természettudomány] eszmél magának...” Ez a gondolat sor ma még csak ötlet, adatok, idézetek bizonyítására szorul, s ennek során még könnyen módosulhat is.

S ha már „felfedem” embrionális állapotban leledző egyik tervemet, hadd fűzem hozzá a másikat is, melyről az 1967 évi salgótarjáni Madách-ünnepség, az em-

végezte a maga kutatási feladatát, legalább is egyelőre. Kétségtelen, hogy a remekmű sem születik légüres térben, de levezetni sem lehet kizárólag a történeti-politikai és társadalmi viszonyokból. Erre érzett rá Jobbágy Károly, mikor centenáriumi Madách-versében azt írja:

Papírra dőlt — maga sem tudta mit tesz —
leírt mindent, mit élünk, s újraélünk,
egy szállni vágyó nemzet vízióját.

Az ember tragédiájába annyi mindent belemagyaráztak már, hogy ideje volna elsősorban a művet és alkotóját megvallatni. Mély alázattal, nagy nyíltsággal. Érdekes és szükséges volna felmutatni: miért hat a *Tragédia* zordon nyelvezete és egyáltalán az egész mű ma is, sőt egyre inkább az eleven irodalom erejével. Ezért nagyon tudnék bízni a *Tragédia* nyelvi-költői elemzésére.

Az egész életmű szempontjából milyen feladatokat tart elsődlegesnek? A kutatást ki kellene szélesíteni. Ma már tudjuk, nem igaz, hogy Madách „homo unis libri”. Nagy ámulatunkra bontakozik elénk a Mózes megrendítő szépsége. Ahogyan erről Keresztury Dezső le tudta fújni a port, hasonló szemmel érdemes volna a többi madáchi dráma között is szétnézni. Magam is vallom, hogy Madách korábbi költészetének minden darabja kőfaragás a nagy piramis építéséhez s köztudott, hogy főműve érdekében kizsákmányolta a korábbiakat, mégis állítom, hogy megérné a fáradságot néhány évre leszállni Madách fiatalkori tárnáiba. Értő kéz további adaptációra is vállalkozhatna. Elsősorban a Civillizátorra gondolok.

Sokáig úgy tűnt, hogy Madáchról, a politikusról jószerével mindent tudunk. A centenáriumi alkalmával folytatott levéltári vizsgálatok azonban sok új dokumentumot hoztak

lékérem átadása" alkalmával már említést tettem: Madách életrajzi krónikájának összeállítását.

Az életrajzi krónika nálunk sajnálatosan elhanyagolt műfaj — hirtelenében nem is tudnék mást említeni, mint Endrődi Sándor *Petőfi napjai a magyar irodalomban* című művét, mely Petőfi életének eseményeit napról napra adatszerűen követi nyomon. A Szovjetunióban igen népszerűek az ilyen könyvek, — hogy csak kettőt említsek: Tolsztojról két, Gorkijról négy vastkos kötetben jelentek meg azok az adatok, amelyek kommentár nélküli tényközlésekkel a maximális dokumentációt nyújtják. Az ilyen kiadványok rendkívüli módon elősegítik az író életrajzának pontos, a valósághoz hű megismerését, s nem is öncélúak, hanem az életrajzon keresztül a művek jobb, alaposabb, igazabb megismerését segítik elő. Minthogy pedig nekem magamnak sincs irodalmi-kiadói tervező hatásköröm, e fontos igény kielégítésének elősegítésére nem tehetek egyebet, mint azt, hogy minden megbízatás és támogatás nélkül, merő lelkesedésből elvégzem az életrajzi adatok dátum szerinti összegyűjtését, csupán remélve azt, hogy az elkészült kéziratra akad majd kiadó. Madách Imre saját műveiből, levelezéséből, a műveihez írt kommentárokból, a megjelent életrajzokból, a hozzá és róla írt levelekből cédulázom ki egy-egy napjának eseményeit, s ennek a munkának az elvégzése után még a levéltári anyagoktól várok értékes kiegészítéseket.

Közben folytatom a *Tragédia* fordítóival megkezdett levelezésemet. Az Amerikai Egyesült Államokban irodalmunknak két magyar származású népszerűsítője dolgozik olyan fordításon, amely az angol nyelvű olvasóközönséggel megkedveltetheti Madách művét, mert az eddig megjelent angol fordítások erre bizony nem voltak alkalmasak. Portland városában Grosz József, aki a nemrég elhunyt W. Arthur Boggs-szal együtt kitűnő magyar verses antológiát adott már ki két kiadásban angolul — Co-

felszínre, amelyek száma ez év nyarán négy, eddig ismeretlen Madách-levél előkerülésével gyarapodott. Mindez erősen kérdésessé tette, ha ugyan meg nem döntötte a politikának csak másodlagos fontosságot tulajdonító, a közéleti szereplés elől sztrégovai »Oroszlánbarlangjába« visszahúzódkó költőről uralkodó téves felfogást. Az ilyen irányban folyó kutatások iránt érdeklődünk Spáczay Hedvignél, a Hadtörténeti Levéltár és Múzeum tudományos főmunkatársánál.

Mióta foglalkozik Madách-kutatással?

Az egyetemen másik szakom az irodalom volt. Amikor 1952-ben ide kerültem, egy ízben felkeresett Waldapfel József professzor, akinek tanítványa voltam. Ő erősítette meg bennem a hitet, hogy igenis össze lehet kapcsolni az irodalmi és a levéltári kutatást. Fievel-memet azokra a nemzeti nagy íróinkra fordította, akiknek élete levéltárilag még nem felkutatott. Elsősorban a testőrírókra célozott, később említette Madáchot is. Az én oldalamat is fúrta a nagy per, a költő hadbíróisági anyagának sorsa, noha tudtam, hogy már sokan kutatták, s ráadásul eredménytelenül. Előbb azonban kis kitérő következett: Losonczy Anna néhány levelére bukkantam a törökkori anyagban és Balassi sorsa is foglalkoztatni kezdett. Ebből már publikáció is készült, de azóta is sikerült újabb adatot találnom Losonczy Anna és az egri vitézek viszályáról, Eckhardt Sándor művét kiegészítendő.

Hogyan, milyen meggondolások alapján kezdte meg kutatásait?

Magáról a perről — legalább is egyelőre — le kell mondanunk. Azonban más adatok, közvetettek előkerülhetnek, ez az elv vezetett és vezet ma is. A Kriegsggericht anyagába vettem be magamat, és referense, Böhm Jakab segítségével kezdtem tájékozódni. Amit sikerült már megtalálnom, az két mutatókönyvi bejegyzés volt Madách nevével 1849-ből és 1852-ből — sajnos mindkettő iratok nélkül —, valamint a költő rendőrségi nyilvántartó lapja, amelyet a feljegyzések tanúsága szerint még szabadobocsátása után is folyamatosan

lorado államban pedig Thomas Mark (Márk Tamás) professzor egész részleteket küldtek meg címemre készülő fordításaikból. A német nyelvterületről két Madách-fordítóval levelezek: a hamburgi Hans Thürnal és a bécsi Claude d'Acyval. Vencéből Fogolyán András mehtarista szerzetes örmény fordításának megjelent részletét, Tokióból pedig Imaoka Gyuicsiro teljes fordításának második kiadását küldte meg címemre. A bolgár Krumovval is váltottam levelet, a portugál nyelven eddig megjelent rövid *Tragédia*-töredékek fordítója pedig, a brazíliai Rónai Pál professzor, fordításelméleti művével gazdagította gyűjteményemet. A *Tragédia* idegen nyelvű színbemutatóiról elkészült kéziratos tanulmányom anyaga is folyton bővül. Németh Antaltól megkaptam az 1967 évi októberi Madách-évforduló alkalmával Balassagyarmaton tartott előadásának kibővített szövegét, birtokomban van az 1967 évi Burgtheater-bemutató kevéssé vigasztaló sajtóanyaga... Levelezek a nagyszerű Madách-gyűjtővel, a balassagyarmati Szabó Józseffel is.

Az élő Madách: ilyen címszó alatt foglalnám össze mindazt, amit tettem és még szeretnék elvégezni a Madách-kutatás és népszerűsítés területén. Dolgozni, küzdeni a nagy drámaíróról alkotott kép adatszerű teljességéért, a *Tragédia* értelmezésének tisztaságáért, népszerűségének bel- és külföldi fokozásáért, belföldön főként az új kutatási eredmények szemléltető terjesztésével, külföldön az új fordítások és színpadi bemutatók elősegítésével szerény lehetőségeim mértékében.

Mind ezt — ismétlem beszámolóim elejét — százezer, millió honfitársam megtette volna, ha véletlenül ő kerül hasonló helyzetbe: hiszen e hazában mindnyájan, úgy hiszem, személyes ügyünknek érezzük Madách ügyét. Ezért megtisztelt, sőt meghatott Nógrád megye tanácsának az a teljesen váratlanul érkezett értesítése, hogy munkásságomért kitüntet az 1967 évi Madách-émlékéremmel. S amikor én, kit

vezettek az 50-es években. Itt ért az első meglepetés. Eddig úgy tudtuk, hogy Madáchot Rákóczy János rejtgetése miatt vonták felelősségre. Nos, személyi lapján szerepel még egy Stark-, alias Eröss-ügy is. Kézenfekvő volt a lehetőség: Madách elítélése után ezen a közvetett nyomon elindulni.

Milyen eredményekről adhatunk hírt?

A napokban a pesti Kriegsgericht 1855-ös anyagában 1/75. szám alatt egy vaskos aktacsomóra bukkantam. A peranyag első részében sem Madách, sem a Stark-Eröss név nem került elő, a vádlottakat ebben a perben a szabadságharc alatti szabadsapatban való részvételükért vonták felelősségre. Ám az iratokhoz, ugyanezen szám alatt csatolták egy másik ügy iratjegyzékét, és ez pedig Michael Stark, alias Csongrády Eröss Mihály ügyéről készült. A vádlottak sorában Madách ezúttal sem szerepel, de a lajstromban neve öt alkalommal is előfordul, többnyire egy bizonyos Johannes Hinko (H. János) társaságában. A aktacsomó, mint említettem, az 1855-ös anyagban fekszik, de az előiratok szerint már 1852-ben elkezdődött. Ez pedig megegyezik Madách letartóztatásának dátumával. Megerősíti feltevésemet a Bory név előfordulása is, aki — mint ez köztudott — a költő intézője és meghurcoltatásában társa volt. Hogy a két ügyet miért csatolták össze, arra nézve az egyik, mindkét ügyben szereplő vádlott személye ad választ. Az illető lengyel nemzeti-ségű és Kazimir Skrezetulszynnak hívták.

Hogyan végződött a két per?

Erre a kérdésre ma még nem tudok választ adni, mert az iratokat 1855-ben áttették a Polgári és Katonai Magyarországi Kormányzósághoz.

Hogyan értékeli az eddig fellelt adatokat?

A kutatásnak még csak a kezdetén vagyok, és nem szabad, hogy elragadjon minket a me-

Nógrád megyéhez csupán Madách és műve fűz, Salgótarjában jelen lehettem az átadás bensőséges és nagyon kulturált ünnepségén, Goethének az a két sora jutott eszembe, melyet a *Nyugat-keleti divánból* Mickiewicz idéz *Krimi szonettjeinek* mottójaként: „Wer den Dichter will verstehen, / Muss in Dichter's Lande gehen” — s mint Madách jobb megértésének fanatikusa, a költő szűkebb hazájában ezért éreztem úgy, mintha haza érkeztem volna.

Számadás ez a cikk, de nemcsak az — tervek, célok megfogalmazása is. E tervek, célok, bármennyit tűztem is ki magam elé a Madách-kutatás terén, nem lehetnek egyéniek. Tudományos és közéletünk mai szervezetségi fokán az ilyen célok szervezetséget igényelnek. Madách Imre élete annyi tanulságot foglal — mondhatnám: rejt — magában, *Az ember tragédiája*, de Madách egyéb alkotása is oly becses nemzeti kincsünk — ha úgy tetszik: szellemi exportcikkünk —, hogy kutatásának és népszerűsítésének előmozdítása mindenképpen megérdemelné a szervezett formát. Kimondom kereken: egy Madách Imre Társaságra gondolok.

Társaságra, amely tagjai közé sorolhatná a költő életének és műveinek kutatóit, e művek ismert képzőművészeti és színpadi megjelenítőit, a Madách-gyűjtőket, általában mindazokat, akik a Madách-kultuszon munkálkodnak, tiszteleti tagokként a külföldieket is, elsősorban a *Tragédia* élő fordítóit. Társaságra, mely egybehangolná és előmozdítaná a Madách-kutatás és népszerűsítés munkáját. Társaságra, mely a közvetlen Madách-kultuszon kívül Nógrád megye, jelesül Salgótarján, Balassagyarmat és Csesztve gazdag hagyományokkal rendelkező és napjainkban ismét felrendülő szellemi, művészeti életének konzultatív istápolója is lenne.

Tisztelettel felvételre jelentkezem a reménybeli Madách Imre Társaságba.

rész képzelődés vágya. Erre a Madách körüli legendák különösen alkalmasak. Tudjuk, hogy Rákóczyt lengyel vadászként bűjtatta birtokán. Balogh Károly szerint Sztregován fegyvert rejtegetett, és keringett híresztelés arról is, hogy szabadcsapatot szervezett. Mindezeket a további kutatás adatai ítélik majd tévesnek, vagy esetleg igaznak.

Milyen úton-módom szándékozik tovább követni az eddigi adatokat?

Sajnálatos, hogy a minket érdeklő Stark-perről csak iratjegyzék maradt fenn, míg a szabadcsapat ügye teljes. Ezt is át kell vizsgálnom, hátha sikerül újabb érintkezési pontokat találni. A kutatás fő területe azonban áthelyeződött a kormányzósági iratanyagra, az itteni tallózás számára több név áll rendelkezésre, a költő mellett a Bory, az Eröss-Stark, a Hinko és a Skrezetulsky nevet is figyelni kell.

Mikorra várható a publikáció?

Az eddigiek rögzítése talán már a jövő év első felében megtörténik, a további kutatás azonban sokban idő kérdése még.

R. Várkonyi Ágnest, akinek életútjáról a Nógrád május 27-én közölt cikket, munkahelyén, a Történettudományi Intézetben kerestük meg kérdéseinkkel. Madách-érdeklődésére már néhány éve fel kellett figyelniünk, amikor az Irodalomtörténeti Társulat egyik ülésén Barta János korreferensként a nagy drámaköltő történetiszemléletéről beszélt. Így érthető, hogy kérdéseink ezúttal is e tárgyhoz kapcsolódnak.

Melyek a főbb találkozási pontok Madách életműve, és a kor történetiszemlélete — a pozitívizmus — között?

Elsősorban *Az ember tragédiájában* találtam rengeteg ilyen pontot. A kor jellemző történetiszemléleti törekvése, hogy az emberiség történetét egységben láttassa, megtalálja a

SZABÓ LŐRINC ÉS AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

Miután 1935 május 1-én átvettem a Magyar Rádió drámai osztályának vezetését és megindult a munka mind a műsor felfrissítése, mind az elavult stúdiórendezés korszerűsítése érdekében, egyik legelső gondolatom Madách művének a műsorbaiktatása volt. Korábban is játszották *A z e m b e r t r a g é d i á j á - t*, azonban sablonosan, az egyetlen nagyobb stúdióban, az I-esben összezsúfolt konvencionális felolvasó-rendezésben és felettből ritkán. Hans Nüchtern, a bécsi Rawag drámai osztályigazgatójává marad a kezdeményezés érdeme, hogy irodalomtörténeti konvencióktól nem függvén, modern hangjáték formájában vitte először mikrofon elé a rádió-dramaturgiai szempontból akkor nem kis feladatot jelentő drámai költeményt. Az egyes színeket nemcsak a hangkulisszák segítségével tette szemléletessé, a művet nem ismerő hallgatóság előtt, de Lucifert megtéve az „álomképek” varázslójává a történelmi színek rendezőjévé, mintegy a mai narrátornak megfelelő szerepre utalva, összekötő szövegeket adott a szájába, amelyeket Nüchtern ún. „knittelvers”-ekben írt, nehogy Madách drámája szövegével összeolvadva, a szerzőt illetően félrevezethesse a hallgatót. Ez a megoldás rendkívül sikeresnek bizonyulván, valami hasonló lebegett előttem is, amikor a *Tragédia* dramaturgiai átdolgozásába fogtam. De ki írja meg Lucifer „narrátori” szövegeit a magyar rádió-előadás számára? A kor legrangosabb költőjét, a proteusi Szabó Lőrincet sikerült megnyernem erre a feladatra. A harminckét esztendővel ezelőtt, 1935. december 2-án először és

fejlődés kulturális csomópontjait. Ha ezeknek a korabeli kutatásoknak a sémáját »rátesszük« *Az ember tragédiájára*, kiderül azonosságuk sok ponton, olykor még a kifejezések szó szerinti egyezésében is. A történettudományban a kitűzött célt nem sikerült megvalósítani, ennek több oka van, amelyek részletezése most nem feladatom. Tény viszont, hogy összefoglaló munka nem készülhetett el. Ez csupán Madáchnak sikerült, aki a *Tragédiában* költői–művészi formában foglalta össze a 40-es, 50-es évek történetiszemléleti törekvéseit is.

A fenti szempontot figyelembe véve melyik szín tekinthető a *Tragédiában* a legérdekesebbnek?

Nem a falanszter és nem a londoni szín, mint azt sokan várnák, hanem Párizs és a két prágai szín, amelybe a forradalmi jelenet ágyazódik. A legizgalmasabb kérdés pedig itt a kilencedik szín álomszerűsége, amit az irodalmi köztudat »álom az álomban« megnevezéssel illet. A magyarázat rendkívül érdekes. A pozitivisták felfogása szerint megkülönböztetett szerep jut a világmépünkben a természettudományoknak, közülük is elsősorban a csillagászatnak, hiszen szerintük az emberiséget a természettudomány felfedezései vitték előre. Ebből a szempontból rendkívül érdekes, hogy a prágai színekben Ádám Kepler jellemében áll előtünk. A pozitivisták említett felfogása ellentétes a francia restauráció nagy történéseinek, nevezetesen Thierrynek álláspontjával, aki a forradalmak előrevivő szerepét vallotta. Érthető, hogy az 1850-es években, az európai forradalmak elviharzása után a polgárság inkább az előbbi álláspont hívének bizonyult, hiszen a burzsoázia szép álmai a forradalomról 1848-ban ugyancsak szertefoszlottak.

Az említett három szín tanúsága szerint Madách valahol a két vélemény között foglal állást...

december 30-án viaszlemezekről másodszer szétsugárzott két előadás rádió-rendezői szövegekönve fennmaradt és ennek alapján közlöm a tíz éve halhatatlanná lett Szabó Lőrincnek a Tragédiát kiegészítő verseit, első alkalommal publikálva ezt az irodalomtörténeti emléket.

Az előadás „több-studiós” rendezésben került sugárzásra: a zenekar és kórus a zenei adásokat szolgáló teremben, a drámai szöveget pedig az erre a célra akusztikailag legalkalmasabb akkori 3-as stúdióban mondták el a színészek, akiknek élén Bajor Gizi (Éva), Somlay Artúr (Ádám) és Csontos Gyula (Lucifer) állott. Ez a trió biztosította a drámai költemény színészi értelmezésének konvenciómentes újszerű értelmezését. „Echo-Raum” akkor még nem lévén —, hogy az összekötő versek hangzásában is elkülönüljenek az egyes színek szövegétől, — a 2-es és 3-as stúdió közötti folyosón hangzottak el Szabó Lőrincnek Lucifer szájába adott versei. A statisztéria tömegzajait konkrét szöveggel korábban decelith-lemezre rögzítve „bekevertük” a megfelelő végszavakra, nehogy a színészek munkáját — direkt adásban került sugárzásra a december 2-i előadás — kiszámíthatatlan és nehezen irányítható erősségű zajásaival zavarja. A két stúdió és a lemezről adott tömegzaj a keverő-szobán került összehangolásra. Ez volt a legelső több-studiós rádió-rendezés Magyarországon, amelynek tapasztalatait azután néhány évvel később ugyancsak a Tragédia lemezfelvételeinek háromstudiós rendezésénél hasznosítottam, amikor az élő statisztéria helyettesítette a decelith-lemezek hanghatásait és magam ültem le a keverőtérkébe a három stúdió összehangolásának biztosítására.

Szabó Lőrinc verseinek beiktatása a drámai költemény „képei” közé a következő módon történt.

Amikor Lucifer „bűbáját szállít” Ádámra és Évára, álom-zene kezdődött, ami „S e sugár a remény” végszó után átment az egyiptomi tánc zenéjébe. Az első

Egy bizonyos: mindkét felfogást ismerte. Határozott választ a felvetett kérdésekre valóban nem ad. Bizonytalansága abból fakadhatott — s ezt a művészi kidolgozás szépen szemlélteti —, hogy a kutatásokban felszabadított tudományos energia az ember egyéni problémáit nem oldotta meg.

Ez a történetiszemlélet hogyan nyilvánul meg Madách más műveiben?

Hogy a kérdésre megnyugtató választ adhassunk, még a kutatás további, nem is kevés munkája szükséges. Két dolgot azonban megemlítenék. A nő problémáját Madách életművében az egyik központi kérdésnek szokták tekinteni és joggal. Hadd emlékeztessünk arra, hogy ez a téma a korabeli pozitivisták műveiben középpontban szerepel. A másik: a Mózes-téma bizonyos vonatkozásai. Az irodalomtörténet Kossuth személyéhez kapcsolja ezt az alakot. Vannak azonban a gondolatnak előzményei is a hazai forrásanyagban. A Mózes-gondolat Rákóczi egyik beszédében bukkan fel, de a XIX. században is él. Thaly Kálmán például Széchenyit tartotta a magyarság Mózesének.

A Mózes-motívum hazai története kapcsolható-e az isteni megváltás és büntetés gondolatköréhez, amely már a XVI. századi prédikátor-költőknél és Zrínyinél is megtalálható?

Minden bizonnyal. Madáchnál ez valószínűleg a Ráday Pál alakjával jelezhető köznemesi felfogás továbbélése, XIX. századi centralista áttételben. Szalay László, a centralista történészek legismertebbje adta ki ugyanis Rákóczi említett beszédét. Baranyi Imre tanulmánya a fiatal Madách gondolatvilágáról pedig már bebizonyította, hogy Madách történetiszemlélete közel állt a centralistákéhoz.

Az elmondottak alapján: Madách történetiszemlélete XIX. századi viszonylatban korszerűnek mondható?

álmoképet Szabó Lőrinc a következő sorokkal készítette elő, amiket folytatólag, megváltozott akusztikai effektussal Csontos Gyula mondott:

Így, így... Aludj csak, Ádám... az idő
évezredekkel sodor a jövőbe
s mire az álom pilláid alatt
megszövi új életed, — cölöpös
kalyiba helyett egy birodalom
királya leszel, a kincses Egyiptom
s a pálmás Nílus büszke fáraója.
Korbácsod alatt embermilliók
építik majd a piramisokat,
örök hírneved kolosszusait;
trónusod mellett én leszek a miniszter
és megtalálok új Évadat is...
Kész a varázs... Ádám: király vagy! Érzed?
Isten vagy a fáraók trónusán!

Az eszméltető látomások nagy varázslója szuggesztív, démonian sugalló hangja most színletten alázatosra és közvetlenül emberire váltva immár a stúdióban folytatta:

Felséges Úr! Aggódva kérni néped... stb.

Lucifer, miután ráébresztette Ádámot a „vana voluptas gloriae” igazságára, képzáró monológjának négy sorát így folytatta Szabó Lőrinc szavaival:

Menjünk... Vizlek... Vigyen tovább az álom.
Csak pár ezer év — és eljutsz Athénbe,
szabad államba, ahová vágytál!

A kérdést ebben a megfogalmazásban nehéz egyértelműen megválaszolni. Egyrészt mint a szintén nógrádi Mocsáry Lajos mondotta: »A költők mérges virágokból is tudnak mézet nyerni«, azaz nem a legkorszerűbb elméletek talaján is alkothatnak remekműveket. Másrészt Madách történetfelfogása a romantikához képest feltétlenül haladást jelent, míg a restauráció nagy történészeinek, egy Thierry-nek a munkásságához viszonyítva visszalépésnek tűnik. De a kérdés nem szűkíthető le ennyire: hiszen már születésben a marxista történeti felfogás, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül természetesen a hazai szemléleteket sem.

Miben látja a Madách-centenárium jelentőségét a kutatásban?
Örömmel figyeltem fel a külföld növekvő érdeklődésére. Az a tény, például, hogy amerikai egyetemeken válogatott és nem magyar származású hallgatókból álló szemináriumok foglalkoznak Madách-kutatással, és keresik a kapcsolatot hazai kutatóinkkal, önmagáért beszél, világosan mutatja a nagy drámaíró emelkedő világirodalmi rangját.

Mit tekinthetünk a kutatás soronkövetkező feladatának?
A programadás igénye nélkül mondhatom, hogy a Tragédia gondolati mélysége még korántsem kiaknázott. Irodalomtörténészeink végezték az eddigi kutatás oroszánrészét. Talán már eljött az ideje a komplexebb vizsgálati szempontok és módszerek alkalmazásának. Ebben a munkában a történészekre is jelentős feladatok várnak.

Négy kutató műhelyébe látogattunk: történész, bibliográfus, levéltáros és bibliofil gyűjtő mondta el gondolatait néhány, sokban megegyező kérdésre. Szándékosan nem törekedtünk arra, hogy kizárólag vagy elsősorban Madách-csal foglalkozó kutatók ismertese-

Légy Miltiadesz! — S míg hős véred ömlik,
lásd meg, a fehér márványtemplomok közt
a szájas piac s a kufár arany
tülekedésében mivé fajul
a felséges nép szabad nyomora
s a tiszta eszme, a szent haza, melynek
üdvéért asszonyod, a tiszta nő,
téged is kész lett volna odaadni!

Szinte hallani velem több, mint harminc év távlatából Szabó Lőrinc gúnyos, keserű hangját, amikor először deklamálta e sorokat, a madáchi jelzőket mintegy idézőjel között ejtve ki, úgy, hogy egyszerűen ellenkező előjelűre vált a szavak ádámian lelkes értelme. Az athéni szín végén, miután elhalt a Miltiadesz kivégzését ujjongva fogadó tömegzaj és a láрма csitulásával egyidejűleg halhatóvá vált az álom-zene zsongása, amely alól fokozatosan előkúsztak a bacchanáliát előkészítő fuvola dallamoszlányai, Csontos Gyula jellegzetes ironikus hangján folytatta Lucifer-Lőrinc sorait:

„Vezess új útra!” — Tehát ez se volt jó?
Vezetlek, Ádám, csak álmodj tovább:
álmodd meg Rómát, a gyönyört, a bordélyt,
hová keserű kiábrándulásod az erényt
küldte. — Szüless új alakban,
mint henye kéjenc részeg lakomán!
Veled tartok. — Názáret ege alján
új csillag ég, de mi csömörig isszuk
a bort, a csókot s hachanáliánk
legcsiklandósabb fűszere a vér,

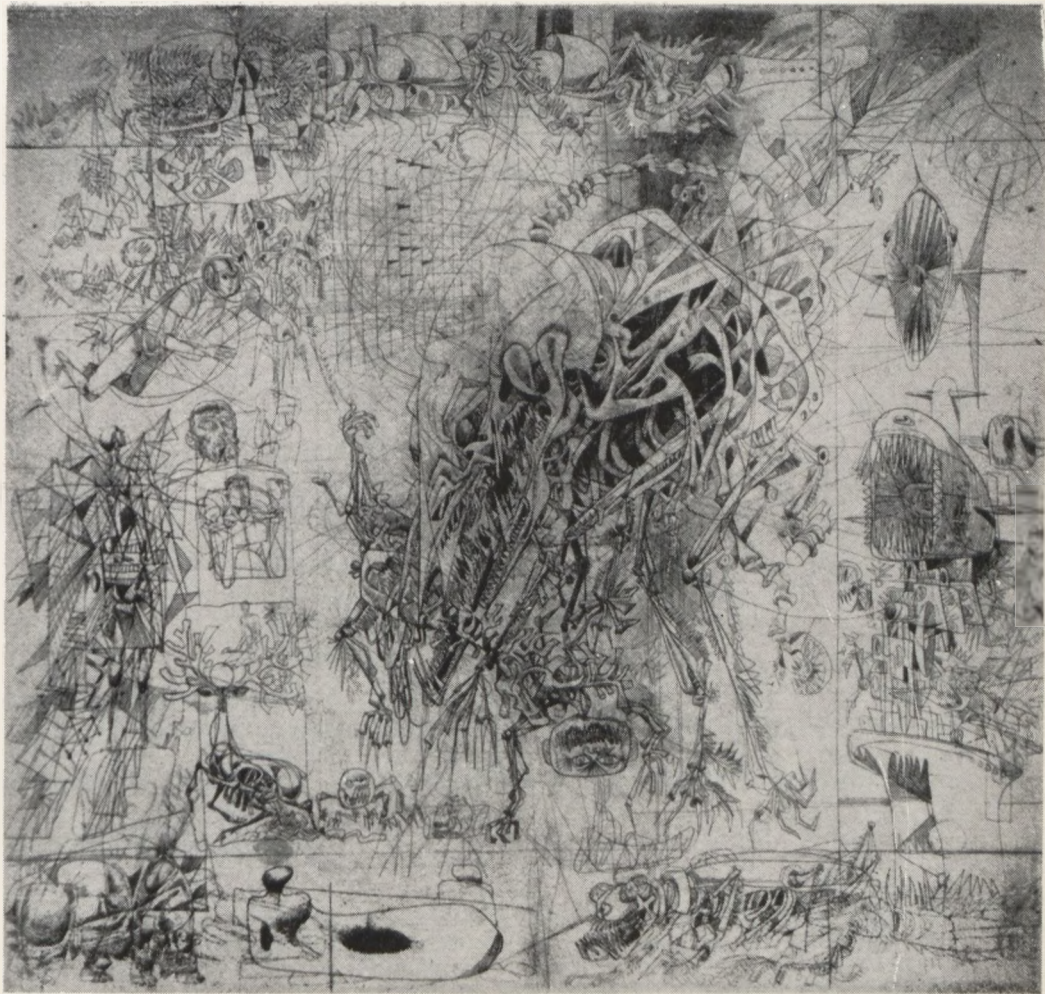
sék véleményüket, olyanok, akik a XIX. század magyar irodalmát tekintik vizsgálódásaik fő területének. Úgy vélem, az elhangzott és rögzített nyilatkozatok teljes mértékben igazolták a Madách-kutatás fellendüléséről szóló kezdő állításunkat, megtoldva azzal a felismeréssel, hogy a költő életműve — hatásában, felreismert és megoldást váró kérdéseivel — az irodalomtörténet segéd- és társtudományait is mindjobban foglalkoztatja. Hogy R. Várkonyi Ágnes sommázásnak ható érvényes megállapítására utaljunk, a címben említett és a fentiek bizonyossága szerint egyre jobban járt új út kétségekívül a komplex vizsgálati módszer, a résztudományok legjobb törekvéseinek összegezése.

Ezek után talán nem tűnik túlzásnak, ha a futó körkép talaján más, helyileg érvényesíthető következtetéseket is levonunk. A szerteágazó, sok alkotóműhelyben folyó kutatások összehangolása, bizonyos fokú szervezése és erős ösztönzése sokban lehet a szülőföld, Nógrád megye feladata. E szép hivatás teljesítésére a Palócföld és az újjaalakulását váró Madách Társaság egyként kiválóan alkalmas fórumnak kínálkozik. Várható továbbá, hogy a Tragédia külföldi sikere 1968-ban lényegesen több külföldi látogatót indít útnak, a költő szűkebb pátriája felé, mint korábban bármikor. Érvényes és jogos tehát záró kívánságunk: fogadja méltó környezet, pezsgő szellemi élet, eleven hagyomány az egyre jobban egyetemesnek értékelt világirodalmi lángész, Madách Imre minden hívét!

KERÉNYI FERENC

KASS JÁNOS ILUSZTRÁCIÓJA: FALANSZTER 2.

KASS JÁNOS ILUSZTRÁCIÓJA: FALANSZTER 3.

amely itt ömlik házi cirkuszunkban. —

Csók és kard csattog, cseng a fuvola:

Mulass, Ádám, Róma mulat körötted!

A római szín zárószorai után pedig, amikor az őskeresztények távoli éneke fokozatosan átkopírozódik a VII. színt bevezető „bevonulási induló”-ba, Szabó Lőrinc így készítette elő a rádió hallgatóit a következő csalódásra:

A lovagvilág... most még lelkesít...

Szédülj hát a csalódás undorától

új álom új csaló ígézetébe!

Álmodj, ember: lásd az új ezerévet,

a kort, melyben az Ige testet ölt.

Mit Tankréd lovag, a Szentföldre indulsz

a hitért és a női ideálért,

s látni fogod a rablást, bujaságot,

a hitvitákat, egy betű miatt,

a máglyát és a vérengző keresztet, —

álmod asszonyát zárdába falazzák

és körötted a sötétség huhog.

Én kísérlek, mint fegyverhordozód:

álmodj, Tankréd, vár az „eszmék” világa

s a szép Izóra, — előtted Bizánc

és most vonulsz be szent kapuin át!

Lucifer tehát nem „rendezte” a kiábrándító jeleneteket, hanem csak kiválasztotta az emberiség sorsának „fejlődéséből” azokat a klimaxokat, amelyek éppen

KÉT EMBER TRAGÉDIÁJA

Egyik legnépszerűbb irodalomtörténeti kézikönyvünk, az 1961-ben megjelent Kis Magyar Irodalomtörténet nem megy bele Madách Imreálásának részletes elemzésébe, de a Tragédia születésével s frójával kapcsolatban határozottan állítja: „...magatartása miatt meghurcolták és ez, valamint családi életének összeomlása és világnézeti válsága együttesen indította őt nagy művének megírására.”

Mindig is köztudott volt, — maga Fráter Erzsí is tudta és hangoztatta, — hogy családi drámájuk nélkül aligha született volna meg Madách Imre nagy tragédiája. Eppen ezért a családi dráma s benne az asszony: Fráter Erzsí mint a nagy mű „örök műzsája” kezdettől fogva az irodalomtörténeti érdeklődés előterében állott. Meg kell ismerni a műszaszettét, hogy még világosabban lássuk a művet. De Fráter Erzsí megítélése, a házasság felbomlásának értelmezése éppen nem mondható egyértelműnek. A mendemondák és előítéletek, a hiedelmek a nagy alkotók szeplőtlenységéről s az asszonyi gyarlóságról alaposan megnehezítették az igazság megismerését. Ha csak egy kicsit is szénézünk Madáchék házassági drámájának megítélései között, azonnal legalább négyféle álláspontot fedezhetünk fel.

Vannak, akik könyörtelenül vádolnak és ítéliknek. Kritika nélkül hiszik a mendemondákat, s azzal szolgálják Madách Imre nagyságát, hogy hozzá méltatlannak ítélik a hitvesét. A Pintér-fele irodalomtörténetben ez áll „Neje... vidáman élt, adósságot adósságra halmozott, férjét szemrehányásokkal zaklatta... vádolta anyósát... divatárusi megbízásokat és kifizetetlen számlákat küldött urának. Minden tettéből kiviláglott, hogy csak a

feleletül szolgálhattak Ádám egy-egy éppen aktuális lelkesedésére. Így vált az „álom” a valóságra eszméltetés eszközévé!

A prágai szín előtt a következő luciferi sorok kommentálták a „színváltozást”, amely elsősorban nem is kor- és milieu-váltás, sokkal inkább az ádami célkitűzések „igen”-jére a torz megvalósulás „nem”-jét, Lucifer dialektikájának váltását jelentette eddig is és jelenti most is:

Jöjj hát utánam... Építsük tovább
az álom anyagából a jövőt...
békére vágytál... jó, meg lesz az is...
Álmodj, Ádám! — Prágába viszlek, és
Kepler leszel, csillagász a toronyban!
Ott leszek én is, az erkélyeden
várlak mint hű, segítő munkatársad. —
Új kor, próbáld ki!... Ott lesz Éva is,
Ott lesz Éva, a tudós hitvese!...
Rudolf császár gyönyörű kertjeit
építem távcsöves tornyod köré
s majd eldől, hogy az eretnekek és
boszorkák hűlő máglyája tüzen
jut-e hely a szabad szellemnek is
és hogy, míg urad megaláz, s te, koldus
agyadnak kincseit aprópénzre váltod,
lent, a lampionos park rejtekén
az udvaroncok és a nő körül
nem történik-e egy és más, ami
megundorít e szép, csöndes világtól.

kényelmes elhelyezkedéséért ment férjhez, urát nem szerette, még gyermekel is idegenek voltak lelkének... az asszony könnyelműsége nem ismert határt.”

Vannak, akik nem vádolnak, csak sejteneznek. Gyanúsítgatásaitak halkabban mondják el; az 1942-ben megjelent Madách Összes művei is: „Amikor Madách fogságba került, feleségének könnyelmű természete szabadabban tört ki, egyre több pletyka jutott el a férjéhez, aki többé nem tért vissza hozzá.”

Az értelmezések harmadik válfajában a házasság felbomlásáért egyaránt felelős Fráter Erzsébet és az anyósa: özv. Madách Imréné. De a főbűnös mégis csak a feleség.” Felesége a fogság ideje alatt könnyelműen élt... érzéseiben elidegenedett tőle, amiben része volt annak is, hogy az ellentét közte és Madách anyja közt egyre inkább fokozódott.” (Magyar Irodalmi Lexikon 1965.)

Végül vannak olyanok — elsősorban Madách Imre és Fráter Erzsébet rokonságából és baráti köréből, — akik a házasság válságába jutásáért elsősorban özv. Madách Imrénét, az anyóst teszik felelőssé. L. Kiss Ibolya könyvében bőven idéz ezekből a véleményekből.

A Fráter Erzsébet mentegetőik közül Ignótus a legszellemesebb. L. Kiss Ibolya nem említi őt, pedig pszichológiai módszere és álláspontja nagyon hasonlít Az asszony tragédiájában kifejtettekhez. A csalást Ignótus is többszörös ténynek veszi, de ahogy azt menteni igyekszik, igen emlékeztet az író női indokolásaira. Szerinte Fráter Erzsébet egy közönséges teremtmény, de a közönségesség önmagában még nem bűn. Nemcsak ő csalta meg az urát, ő is megcsalódott. Az anyósa megvetette, és hagyta vergődni az ura bezárása idején. Asszonyi logikájával az urát gyűlöli meg az anyósa miatt; annál is inkább, mert az csak az eszméinek élt. Nem csoda tehát, ha válságos helyzetében egyre a bosszú fűti. „A dühös, izgatott és beszámíthatatlan asszonyi logika szerint ennek a bosszúnak csak egy módja

Majd, amikor Lucifer elmondta fenti áthidaló monológját, mialatt az eretnekek éneke átkopírozódott az új — prágai — hangképbe: az udvari tánc-, zene, udvaroncok és nők beszéde és kacagása hallatszott rövid ideig, majd, mlután egészen a háttérbe halkult, így folytatódott Szabó Lőrinc szövege:

Mesterem a császárral tárgyal, Újra
megkínozzák boldogtalan agyát
az udvar babonái. Engem is
itt tart: túlsok jóslat kell bizonyára...
Legjobb itt várnom, az emeleti
erkélyen: ide felzsong a zene,
a tánc, a sok léhűtő fecsegése.
Ünnepély a császár kertjeiben!...
S ünnep amott is, messze, szép piros,
tüzes ünnepély, épp nekemvaló...

Es megszólalt az I. udvaronc:

Ki az megint, aki ott ég a máglyán,
eretnek, vagy boszorkány?

II. udvaronc:

Nem tudom,
nincs már divatban, hogy még érdekeljen.

I. udvaronc:

Az én időmben ünnep volt az illyes,
ott volt az udvar, a nemes világ.
Ah, így fajulnak el a jó idők! (a hang távolodóban)

volt, — az, amit... H. F. úr nyugodtan vágott zsebre." „Mert Mahadó istennek tökéletes, de férjnek unalmas.”

Az ellentétes értelmezések között keresi a magáét L. Kiss Ibolya, a csehszlovákiai magyar irodalom egyik legtehetségesebb nőírója. Nem először foglalkoztatja Madách házasságának témája. Már 1942-ben az Erzsi tekintetes asszony c. regényében is felidézi Fráter Erzsi alakját. Regényében és több novellájában új megvilágításba kerülnek a dolgok. Álláspontja a Madách és a Fráter rokonság véleményéhez közelít. A házasság felbomlásában tehát szerinte nem Fráter Erzsi hűtlensége a főok, hanem az anyós, Majthényi Anna magatartása. Új könyvében: Az asszony tragédiájában régi álláspontját igyekszik bizonyítani a tanulmányíró tudományosságával, adatközlő alaposágával és az orvosi pszichológiai felkészültségével. Gondolatmenetét a következőkben foglalhatnánk össze:

Semmi bizonyíték sincs Fráter Erzsi hűtlenségére.

Sorsát a losonci bál, az úri társaságból való kivetés pecsételte meg. Az utóbbit nem tudta megbocsátani neki az előkelő nagyasszony, az anyósa.

A losonci bál s a korábbi csesztvei kiruccanás egy aratóbálba idegállapotával magyarázhatók.

Fráter Erzsi „labilis idegállapotának” és anyósa gögójének áldozata. (S végső fokon maga Madách Imre is.)

Érdekes, gondolkodásra készítő könyv L. Kiss Ibolya tanulmánya. Végig sőt tovább gondoltatja a dolgokat. Az olvasás során tagadhatatlanul az újszerű érvelés hatása alá kerülünk, a közölt adatok viszont önálló gondolkodásra kényszerítenek. A szerző kezünkbe adja az érverés megcáfolásának lehetőségeit. Újszerű értelmezésről van szó, pedig csak a tények beszélnek. Nem csoda hát, hogy végül is meggyőzetünk.

Lucifer:

Engem bizony még ma is érdekel
a máglyatűz... És különösen ily
hűvös estén, — mondhatom jól esik!

Bizony, bizony, már jó régen melenget, — stb.

Az első prágai szín ezzel szervesen hozzákötődik a Bizánci képhez.

A párizsi jelenet „álom az álomban” túl bonyolult lett volna az akusztikus megérzékítés szempontjából, tehát a két kép „átkopírozással” való összekötése is szükségtelessé lett ily módon, viszont ha eddig már öt esetben megjósolta Lucifer Ádám eszméinek bukását, ezúttal sem lett volna logikus elhagyni.

Lucifer a párizsi szín előtt a következő sorokkal konferálta be Ádám — Kepler ábrándjának elkövetkezendő megsemmisülését és a színpadon vizuálisan érzékelhető, de a „láthatatlan színház” előadásában megérzékíthetetlen néma hóhér szerepét a drámai költeményben:

Ha-ha-ha! — megint új kor kell neked!?

Hát halld meg — ha-ha! — a jövő dalát:

álmodj, bolond, és álmod szörnyű lesz. —

Ahogy te számolnád az éveket: most
ezerhétszázkilencvennégybe viszlek. —

Légy a nagy Danton, Párizs óriása

s két alakban is viszontlátod Évát!

Próbáld kivívni, amit keresel

boldogságodat, az emberiség

boldogulását a forradalom

minden égi s pokoli fegyverével,

A szerző legfőbb célja a hűtlenségi vád elejtése. Ha a telsorakoztatott tényeket nézzük, igazat kell adnunk a rokonságnak és az irónónek: a hűtlenség nemhogy vádként, de még csak gyanúként is alig-alig áll meg. Házasságuk első hét esztendejének zavartalanságát, „a kis házban átélt boldog, csendes életet” nem lehet elperelni tőlük. A hét év alatt három gyermekük született. A gyors egymásutánban következő terhességek, szülések, szoptatások nem igen engedhették meg a sokak által felhánydált mulatozásokat s a könnyelmű udvaroltatást. Terhes volt férje egyéves fogsága alatt is; majd sokáig láz gyötörte, aztán himlő. Nem valószínű, hogy deformált, beteg testéért látogatták a férfiak; inkább mert férje barátai voltak.

Egyetlen bizonyítható „bűne” van ebből az időből. Paraszti ruhában megjelent egy aratóbálon. Túl a szülésen, betegségen, 24 évesen; mikor már tudja, hogy férjét Pestre hozták, és nemsokára hazajön.

Hogy Fráter Erzsi váratlanul bálba megy, s a paraszttokkal táncol, valóban meglepő. De nem érthetetlen. Nehéz hónapokat élt át. Nemcsak a három gyerek gondja, a betegség, hanem a rászakadt szegénység miatt is. Birtokukat lefoglalták. Az anyós pénzt nem ad, annál többet székírozza. („nehezen esik kissé adni a Mamának” — írja Károly is a bátyjának: Imrének.) És most hamarosan vége a megalázottságnak s a nyomorúságnak: hazaengedik a férjét. Nem élék ok ez a vigalomra! Csak talán a forma nem volt szerencsés.

A férjének a fogságba küldött levelekben általában három témáról ír. Először hosszasan — és valóban szánivalóan — panaszkodik; a levelek második felében váratlanul „dívatárusi” igényekkel lép elő, végül néhány szóban megemlékezik a gyerekekről. A panaszok áradatából a körülmények bármiféle mérlegelése nélkül tér át a pénz- és ruhakövetelésekre. Nem tekintve semmire, panaszkodik és követel, s nem tekintve semmire, megy el az aratóbálra. Pontosan itt mérhető le az idegállapota. A férj elhurcolása s a

és ha néped háborgó tengerében
zátonyra dob a fájó, árva szív;
ismerj rám, aki megmondtam előre,
hogy bukni fogsz, — ismerj rám: ott leszek,
Én Lucifer,
és leszek a bitódnál a bakó!

Danton kivégzését kísérő tömegzaj kulminációs pontjánál iktattam be a Tra-
gédia hangjátékszerű előadásába az egyetlen szünetet.

A szünet után a II. rész elő-zenéje tömeg-morajba olvadt, amely nagyvárosi lar-
mává erősödött, majd visszahalkult és mint állandó tömegzaj kísérte Lucifer beszé-
dét, aki két sor — a színtér megjelölése — után elmondta azt a Madách-írta szöveget
amit a költő képzelt el:

Hát itt vagyunk... A modern kor!... Körötted
London: egy egész világ szíve... Benne
zúg az élet tengerárja, — stb.

Ez a szín igényelte leginkább a hangjátékszerű átdolgozást, a sorok közti tartal-
mak pregnánsabb kifejtését, ami csak hallva az eredeti szöveget, könnyen mehetett
volna veszendőbe. Például Ádámnak arra a kérdésére, hogy „hát nem szebb világ
ez, mint mindaz, amin eddig átgötörtél?” — így válaszolt madáchi-szabó lőrinci
képpel Lucifer:

Az elv szép és nagy, amit (ti. ez a kor) képvisel,
ő maga rút s kicsi. — A ma világa
már nem a tenger küzdő, fényes árja, —
síma mocsár csak, békával tele. —

vászakadt kiszolgáltatottság következtében labilissá vált idegzet a végletekben jár. Minden
levelében szélsőségek csapnak össze. A keserűség és az élnivágyás végső határain járó
idegek éppen a megtámadottságuk miatt képtelenek felmérni a fogságban lévő férj hely-
zetét, képtelen a mértéket és a formát megtalálni.

Ha pedig Fráter Erzsinek időnként sikerül a józan mérték szerint élni, akkor elküldi
az összespórolt tejpénzt a férjének, akkor harisnyát és tiszta fehérneműt pakol a férjének,
és gazdálkodik. Ezekre a momentumokra azonban nem szoktak figyelni az ítélkezők.
Fráter Erzsi viselkedésében tehát a kritikus idő alatt nem a hűtlenséget és a szeretetlen-
séget kell látnunk, hanem egy megtámadott idegzet szélsőségeit.

De — eltekintve idegállapotától — Fráter Erzsi nem a hős asszonyok fajtájából való
volt. Egyébként sem tudhatott némán tűrni, együtt szenvedni. Bizonyára csalódott is a
férjében, aki szerinte egy idegenért kockára tette, és nehéz helyzetbe hozta a családját.
De az asszonyok jó része nem így gondalkodott volna? Azok, akiknek a család mégis
csak többet jelent, mint a férfi világrengető nagy eszméi.

Hogy az elhidegülés miért történt, ma már nehéz lenne kinyomozni. A mendemondák
érték-e el Madách füléhez, a panaszok idegenítették-e el, Fráter Erzsi látogatásakor sza-
kad-t-e meg valami? — nem lehet tudni. Elképzelhető azonban, hogy a meghurcoltatás, a
nagyobb ügyért vállalt szenvedés úgy megkeményítette Madách jellemét, hogy többé nem
lehetett eszménye a befelé forduló csesztvei idill.

... E kedves dalt durván összetépni
Küldte a sors a válási kint.
Hogy kötöm meg és értem meg ismét
Ezt a már-már elfelejtett zenét?
Szíveink közt annyi idegen kép
Mérges árnyat mindkettőnkre vét. (Fogságomból)

Ádám:

Kárpótól a közjólét érzete.

Csaknem az egész londoni színt közölhetném annak az illusztrálására, hogy milyen interpolációkat tett szükségessé az a rádió-rendezési koncepció, ami a kapitalizmust jellemezni kívánó jelenetet az első világháborút megelőző esztendőök — 1910—12 — tájára tette át. De minthogy ez az átdolgozás megjelent Balogh Pál „Múzsza a hullámhosszon” című úttörő hangjáték-dramaturgiai kötetének szövegpéldájaként, csupán még négy sort idézünk Szabó Lőrinc szövegéből. A koldusok egymással marakodó jelenete után mondta Lucifer:

De azért ne hidd, hogy csak a szegény sír.
Ott az a két úr... Konferenciára
Várják őket a szomszéd irodába...
Két gyáros... jönnek... Hallgasd csak ki őket!

I. Gyáros:

Hiába én már nem bírom a versenyt,
Mindenki folyton olcsóbbat akar.
Arum jóságát kell megvesztegetnem.

De lássuk a londoni színt végét! Lucifer végszavára, hogy:

Markodban volt a hiba, nem a pénzben! —
Ádám fel innen, itt nem jó mulatni!

rendőr-sípjel, kiabálás — „fogják el! fogják el!” — ziháló futás, dobogás, üldözők rohannak, elmaradnak, a városi zaj lehalkult és rövid csend után megszólalt Lucifer:

Na itt most már biztonságban vagyunk,
mögöttünk maradtak üldözőink.

Madách Imre valószínűleg tévedett a felesége megítélésében. Ő mint költő „egy ideált töl a szívéhez” Fráter Erzsi pedig egyszerűen csak asszony volt, ráadásul eléggé labilis idegzetű. Azt hitte, hitvese ugyanolyan hősiezen viseli a megpróbáltatásokat, mint ő maga. De ő költő volt, nemzetben gondolkozott, Fráter Erzsi pedig csupán „gazdasszony”, aki legfeljebb a családig jutott el.

Hitte, hogy felesége előbb-utóbb ugyanolyan nagyszerű asszonynak látja az anyósát, mint ő: a fia. Anyjára és önmagukra gondolva valóban hitte:

Szülőt az agg szülő, mellette meg
A jó fiú mint védő támasz áll;
Amde a szülőnek sugár is kell —
S ezt szerető menyében talál. (Leányálom)

Nem vette elég komolyan felesége és anyja gyűlölködését. Pedig Fráter Erzsi megírta neki még a börtönbe az anyjával kapcsolatban: „övele én soha egy faluba nem fogok lakni, az eltökélt szándékom.” Mégis elvitte lakni Sztregovára.

A végzetes út, amely a Iosonci megyebálra vezetett, valóban nagy meggondolatlanlanság volt. L. Kiss Ibolya Fráter Erzsi fiatalságával, megmutatásra váró új ruhájával, az esztelenül gyűlölt anyós felbosszantásával magyarázza ezt a szerencsétlen lépést. A költő nem akarta elvinni feleségét a bálba. Tele volt még fájdalommal — a haza miatt, Kossuth és a hontalanok miatt. Természetes, hogy nem volt kedve táncolni. Fráter Erzsi azonban nem értette meg. Ő mulatni akart a nélkülözés és a krajcártalanság után, fel akarta szentelni az új ruháját a lerongyolódás után. Méltányolható az óhaja? Azt hiszem, igen. Bár korántsem vall olyan emelkedett szellemre, mint a férj magatartása. Annyi azonban bizonyos, hogy a közelmúlt megpróbáltatásai mindkettőjükben más reakciósort indítottak el. A költő emelkedett szelleme még inkább a házára fonódott; felesége megviselt idegzete pedig a felejtető vigalmat szomjazta — s megint mérlegelés nélkül.

Ádám:

Egy egész világ maradt énmögöttem
és szint jó volt, hogy elüldözött,
mert a nő, bárcsak pénzemért ígérte
ártatlansága hazug bájait,
egy percre majdnem feledtette vélem
e tarka kor, a vásári világ
lelketlenségét és zűrzavarát. —

Megint csalódtam. — Azt hittem, elég
ledönteni a múltak rémeit

s szabad versenyt szerezni az erőknek. —
Kilöktem a gépből egy fő csavart, — stb.

A londoni színi reális tényeivel teljes cáfoló feleletet adott Ádám—Danton optimista reménykedéseire, egyrészt a vizualitás hiánya miatt tehát mellőzhetővé vált a képet lezáró félelmetes szimbolikus vízió, a haláltánc. A jelképes londoni „danse macabre” így elmaradván, Ádám tovább vágyódó szavaira a falanszter-kép zenéje felelt és Lucifer—Csortos hangja vitte tovább a hallgatóságot az ádामी álom, a tétován körülírt „szocializmus” torz megvalósulásának falanszteri világába:

Jól van, vezetlek... Eljön az is egyszer,
a megváltó rend... utáld a harcot,
a mindenki harcát mindenki ellen?
Hát lásd meg a „szocializmus” álmát!
Álmodj, ember! Álmod a vég elé visz,
négyezer évvel az emberiség
közös sírja elé... mikor utolsó

Útjaik ekkor kezdenek végzetesen elkanyarodni egymástól. De még a losonci bál után sem reménytelen a helyzet. A józan megfontolás, a kölcsönös engedékenység még rendbe hozhatná a dolgokat. Eljött az ideje ennek is, de a kritikus pillanatban az anyós, özv Madách Imréné veszi át az irányítást, s a megbékélés elmarad.

Nem kétséges, hogy a költő és felesége házasságuk válságba jutása idején és után is szerették egymást. Az egyik oldalon bizonyítják Madách később írt versei s az L. Kiss Ibolya által látott hívó levél: „Gyere vissza, Erzsi... Te csak virág légy nálunk.” A másik oldalon a rokonok visszaemlékezései, Fráter Erzsi diszkrét, szerető tisztelettel írt levelei bizonyítják ugyanezt.

A válási egyezségek aláírása Ecegen pontot tett az egymásba maró, egymással dacoló indulatok végére. A szakadék szélére kerülve egymás kezét keresik. Fráter Erzsi térden állva kéri férje bocsánatát. „Szer-tettel hallgattam mint zokog” — írja hamarosan a költő Bár akarja, mégse nyújtja oda a kezét mindent bánó szeretettjének. Fráter Erzsi az egyezés után azonnal Pestre utazik, hogy megakadályozza a dacból aláírt okirat hitelesítését. Aztán kétségbeesett hangú levelet ír özv. Madách Imréné „anyai lelkének elejébe”. Ebben felidézli férjét a vállás pillanatában: „...ő is fájó szívvel válik meg tőlem, ő sírt meg szeretet volna engedni, de nem tudom mi az mi visza tárgya bocsánatát nem merve ki-mondani.”

Ha engedni akart, miért nem engedett; ha pedig nem engedett, miért akarta visszahívni gyermekeit anyját — levélben s a rokonság szerint személyesen is? A kérdésre csak Madách édesanyjára gondolva adható kielégítő válasz. Az anya az, aki megkeményíti fia szívét. Az ő tekintélyével, szellemével, akaraterejével viaskodik a költő a válás pillanatában. Végül is ő győzött a menyé fölött, de a fia fölött is. A két asszony esztendőökig

évszázadait böjtöli a hűlő
 Földön az élet, és a célszerűség,
 a tudomány egyenruhás fegyelme
 testre-lélekre rázsugorodik. —
 Nézz szét, Ádám! körötted kattog a
 falanszterek szervezett édene,
 roppant csarnokok, élő gépek és
 gépemberek — és lásd, hogy bánik el
 veled s Éváddal az emberközösség!

Az Ūrbe való kirepülést és „utazást” szükségtelen volt a narrátor Lucifernek kommentálnia, mert ott maga a dialógus azonnal megteremti az érzékletes képét: „Őrjöngő röptünk, mondd, hová vezet?” És az egész szűn minden mondata Madách mondanivalóinak közvetlen kifejezése: filozófiai dialógus, amit csupán néhol festett alá különleges hanghatású „szférák zenéje”, megteremtűen Ádám és Lucifer köré a végtelenség viláát.

De a végén, a Földre visszavágyó Ádám szavait visszhangzó Lucifer már tovább szűtte a szűveget, a következű szűn elűkészítéseképpen.

Vissza hát... Vissza!... Viszlek... Visz az álom,
 tovább visz újra — befejezni a
 hiű csatát az örűk végzet ellen.
 Álmodj, vén Ádám, úgyis iszonyű lesz
 az ebredés... Bejártad az idű
 sivatagát, s mi neked jutott
 belűle, mindjárt véget ér... Amig
 űrben szálltál, lepergett a végsű

tartó, egyre elműrgesedűbb harcában — a fiűért illetve a férűjért — a losonci eset helyzeti elűnyhűz juttatta Majthényi Annát. Amiben fia fogsága után csak reműnykedett, amiben Madách Sztregovára költűzésekör már majdnem bizonyos volt, azt Fráter Erzsi losonci bűlozása véglegesítette. sikerűlt maga mellé állítania fiát, s megkeműnyíteni a felesége iránt.

De mi állította a két asszonyt ennyire szembe egymással? Mindenekelűtt az ellentétes természetűk. Fráter Erzsi dalos, szeszélyes, életűvidám teremtés volt. Majthényi Anna pedig aszketikusan szűgorű öregasszony. Az egyik dacos s maga útűt járó, a másik vasakaratu és elűírásos. A feleség kisműveltsűgű, az anyos pedig nagyűltűrűju. Természetűk ellentétűjt még csak élezte a vallási és a társadalmi különbség. Fráter Erzsi református volt. Majthényi Anna hűhű katolikus; az elűbbi egy elszegűnyedett nemesi családból jűtt, az utűbbi elűkelű arisztokrata.

Szerepe lehetett ebben az ellentétben a Majthényiak és a Fráterok politikai nézeteinek is. Erzsi nagybűtja, Fráter Pál hiába próbál békíteni. Imre elfogadja a békeltetési kisérűteteket, de „a büszke anyos kesseleűkűi Majthényi Anna méltoságos... ezt meg nem engedű” — írja Henriczky Ágoston, a sztregovai lelkész fia. A kesseleűkűi Majthényiak Nűgrád és Hont megyében a reakciű képviselűi voltak a reformkörban és a szabadságharcban. Majthényi Lászlű Windischgraetz fűispánja volt Balassagyarmaton. (A két Madáchfiű: Imre és Pál nem volt hajlandű behűdolni neki.) A jobbágy felszabadítás után szinte egyetlen földesűr sem pereskedett annyit a volt jobbágyaival, mint éppen Majthényi Anna; s 1850-ben bizonyítűvánt kér a megyétűl arról, hogy a forradalomban nem vett részt. Fizzel szemben a hajdani alispán, Fráter Pál végig megyei tisztsűgviselű a forradalom és a szabadságharc alatt, s az önkényuralom ugyanűgy bűrtűnbe vetű, mint Madách Imrét. Eddig a kutatás ennek a vonalnak nem tulajdonított különűsebb jelentűsűget. Pedig, ki

négyezer év: a falanszter tudósa
megmondta, hogy kihűl a nap! — Ki is hűlt:
most gémberedik jégtömbbé a föld
s már csak egy-egy eszkimó törpe teng-leng
álatta süllyedt közös asszonyával
a forró égöv jéghegyei közt...
Jön a vég, Ádám, — láss és iszonyodj!

Ez volt az utolsó interpolált szöveg, amit Szabó Lőrinc írt Az ember tragédiája 1935. december 2-án a Magyar Rádióban tartott hangjátékszerű előadása számára.

Az utolsó sor felidézi előttem e közös munkánk után éppen húsz esztendővel később történt találkozásunk szomorú emlékét.

Szabó Lőrinc akkor esett át egy életveszélyes betegségen. A Császárfürdő egyik szobájában feküdt már jó ideje. 1955 február 16-án, egy szerdai napon jártam a nagybeteg Lőrincnél. A betegség 49. napján már 15 percre szabad volt fogadnia. Suttogva beszélt. Csaknem mindig ő. Fogtuk egymás kezét és úgy tűnt, mintha örült volna egy kissé a veszélyes kalandnak, a visszatérésnek Hádészből. Tele volt életszomjazó remegéssel, tragikus borzangással. „Tegnap — mondta, — hallgattam a rádióan a Tragédiát. A mondatnál: „Mit állsz tátongó mélység lábaimnál» sírva fakadtam.” És akkor is sírva fakadt, amikor ezt nekem mondta.

Két esztendővel később, most éppen tíz esztendeje az ő földi alakját is elnyelte a mindnyájunkat közönyösen váró „tátongó mélység”.

tudja, nem játszott-e bele Fráter Erzsí sorsába Majthényi Anna forradalom elleni gyűlölete s ezen belül a Fráterok iránti ellenszenvé.

Osszefoglalva most már az L. Kiss Ibolya könyve kapcsán támadt gondolatainkat: azokkal szemben, akik minden baj okának a „hűtlen és kicsapongó” Fráter Erzsít tartják, lecsúszhatjuk, hogy a Madách Imre és felesége házassági drámája tulajdonképpen két ember tragédiája. Ez a két ember sokkal jobban különbözött egymástól, semmint hogy megértették volna egymást. Madách bebörtönzése felszínre hozta az egyéniségükben hordott végzetet: az egyik pszichopata lett, a másik a haza és az emberiség elkötelezettje. Allapotukat az anya, ozv. Madách Imréné véglegesítette. Az ő gyűlölete a menyé iránt az ő szeretete a fia iránt tette lehetetlenné, hogy Madách Imre és Fráter Erzsí — túltéve magukat a kölcsönös szerelmeken, tudomásul véve levetkezhetetlen adottságaikat — újra egymásra találjanak.

Fráter Erzsí tehát nem az a hűtlen, kicsapongó, örökké csak pénzre s új ruhára vágyó asszony, akit az irodalomtörténet és az utókor Az ember tragédiájának Borbálája nyomon festett magának. Mivel magyarázhatnánk különben, hogy a házassága előtt szinte nőgyűlölő, a nők ingatlagságáról s megbízhatatlanságáról annyira meggyőződött Madách házassága csődje után annyit szépet s nemeset visz bele a Tragédia Eva-alakjaiba. A mi meggyőződésünk az, hogy Fráter Erzsí az „örök múzsa” nemcsak Borbála alakját sugallta a költőnek, hanem például a „Mi vágyad más, ha keblemen pihensz” kérdést feltevő rabzsolgató s a Miltiades „nagy lépésein” kesergő hitves megalkotásába is belejátszott.

* L. Kiss Ibolya: Az asszony tragédiája 1967. Tatrán, Bratislava

ARANY JAVÍTÁSAI AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁN

Madách Imre, ez a szigorú önkritikus, kisebbségi komplexumokkal is küzdő költő, teljes bizalommal tette főművét, Az ember tragédiáját Arany János kezébe.

Ez kettőt bizonyít:

Arany János akkor már a magyar irodalom koronázatlan királya volt. — De mutatja azt is, hogy Madách, aki 1840-ben megjelent „Lantvirágok” című kis kötete óta húsz évig sok írása egyikével sem tudott nyilvánosság elé lépni, most érzi, hogy megalkotta élete főművét.

Madách Arany iránti teljes bizalmát mutatja az is, hogy szinte szabad kezét ad neki a mű nyelvi simításaira, sőt lényegesebb javításokra is. „...Törülj bátran...”, írja Aranynak, s javításokra tett javaslatai legtöbbször — tehát nem valamennyit — el is fogadja. Aranynak küldött utolsó, 1864. március 14-én kelt levelében ezt írja: „...Vágj le, ölj meg (t. i. minél szigorúbb kritikával), ha kell, mindig, — de taníts...”

Nem kis dolog, hogy Arany János a Tragédia testes, különös „helyes”-írást és egyáltalán nem kaligrafikus kéziratát átnézésre elfogadta. A Kisfaludy Társaság titkára volt, tele sokirányú elfoglaltsággal. A kéziratot ismeretlen vidéki név, — Sztrégováról jöhet-e valami jó? Szép fényt vet Arany emberségére, és mély felelősségérzetét mutatja, hogy a kézirat átnézését vállalta, és féltékenység, szakmai nagyképűség nélkül foglalkozni kezdett vele.

1861. szeptember 12-én kelt lelkeshangú levele mutatja, hogy a különös hangvételű, darabos-nyelvű írásban — miután másodszer elővéve, végigolvasta — azonnal felismerte a remekművet. „...Csak itt-ott a verselésben, meg a nyelvben talállok némi nehézségeket... De így is, amint van, egy kevés külsimítással, irodalmunk legjelesebb termékei közt foglalhat helyet. Nem tudom, mi szándéka van Kegyednek a kiadásra nézve: én óhajtanám ezt a Kisfaludy Társaság útján eszközölni... Ha óhajtatásom a Kegyed akaratával találkozna, akkor sorról-sorra kijelölném a helyeket, hol — semmiesetre sem lényeges — változtatást gondolnék célszerűnek; vagy beleenyugvása esetében magam tennék rajta egy-két tollvonást, aztán bemutatnám a Társaságnak...”

Arany igen tapintatosan, Voinovich szavával: „bársonyos kézzel” végezte el javításait a kéziratban, részint a szöveg soraiban, részint az ahhoz csatolt hat külön lapon.

Javításainak zöme helyesírási, verselési és stílári jellegű, tartalmi változtatásra alig-alig tesz javaslatot. A legújabb kutatás kimutatása szerint (Arany János Összes művei XIII. kötet, 1966. 574. oldal) a beű- és szócsereket, nyomdai utasításokat is számítván, Arany keznyomát a Tragédia mintegy ezer során találjuk.

Kétségtelen, hogy Az ember tragédiáját, ezt a legvilágirodalombb remekünket Arany mentette meg, elsősorban azzal, hogy felfedezte, nagy lelkesedéssel és hatalmas tekintélyével melléje állt, megadta a mű helyes értékelésének mindmáig ható fő szempontjait, — de nem utolsó sorban szükséges javításaival is.

Mégis tévedés volna Arany szerepét abszolutizálni a Tragédia gondozásában és

történetében. Sötér István, egyik legjelentősebb mai Madách-szakértőnk, helyesen mutat rá a Kritika 1964 novemberi számában arra, hogy „Madách remekműve nem szorul támogatásra, még Arany Jánoséra sem...”

Mai stílusesztétikánk izlése jogán arra is rámutathatunk, hogy Arany javításait mi ma már nem minden esetben fogadhatjuk el helytállóknak.

Felvillantásul néhány példát. Ezeket az eredeti kéziratból veszem. Sormegjelölésem a Tolnai-féle 1923-as kritikai kiadás sorszámozását követi.

40. sor: Madách kézírata (a továbbiakban M.):

Vigaszául sok **vak** éjnek.

Arany javítása (a továbbiakban A.):

Vigaszul a **földi** nemnek.

Madách szövege szemléletesebb, hiszen a hold — erről van szó — az éjszakák vigasza.

42. sor: M:

Itt enyészők omladéka.

A:

Itt enyészők koporsója.

Madách szövege eufonikusabb. Arany javításában a két „k” erőltetett s rosszhangzású.

148. sor: M:

Fukar kezekkel mérsz, de **had** legyen.

A:

Fukar kezekkel mérsz, de **hisz** nagy úr vagy.

SZÁZÉVES HARC A TRAGÉDIÁÉRT

Már elültek a világszerte rendkívül nagy érdeklődést kiváltó Madách-centenárium ünnepeisorozatának hullámai, amikor 1966-ban az Irodalomtörténeti Füzetek 53. számaként, az Akadémiai Kiadó gondozásában napvilágot látott Kántor Lajos Száz éves harc »Az ember tragédiájá«-ért című könyve. A fiatal, tehetséges kolozsvári irodalomtörténész és kritikus tollából megjelent tanulmány ismét — mint már annyiszor egy évszázad folyamán — Madách művére irányította az irodalmi közvélemény figyelmét, mintegy bizonyítva, hogy a Tragédiáról mindig lehet újat mondani, ezt a művet mindig lehet új aspektusból vizsgálni, elemezni. Kántor könyvével nem elsősorban a mindegyre megújuló viták, illetve vitázók száma gyarapodott, — noha egy-két eredeti gondolattal a Madách-képet is gazdagítja — hanem megszületett az első olyan marxista igényű tanulmány, amely a Tragédia körül dúlt eszmei harcok legfontosabb téziseit kísérli meg összefoglalni. A vállalkozás jelentőségét mintegy aláhúzza, hogy aligha írtak, vitakoztak a magyar irodalomban egyetlen műről többet, mint éppen Az ember tragédiájáról.

Mi magyarázza a könyvtárnívá nőtt Madách-irodalom létrejöttét, hogyan születettek ugyanegy műnek oly különböző értelmezései? A szerző könyve bevezetőjében e kérdésekre kíván választ adni. »Mint minden jelentős irodalmi alkotásért, a társadalmi haladás híveinek meg kellett és meg kell vívniuk a küzdelmet Az ember tragédiájáért is, mert a reakció igyekszik kisajátítani magának a tömegekre hatást gyakorló alkotásokat. A Madách körüli harcok élességét fokozta az, hogy a költő műveiben a legfontosabb világnézeti kérdéseket veti fel, de saját világnézetének ellentmondásossága következtében a Tragé-

Madách szövege jobban kifejezi Lucifer hetyke magabiztosságát. Arany javítása Lucifer „csak azért is megmutatom” elszántságát gúnnyol vegyes alázatoskodással tömpítja.

153. sor: M:

Hozsán' az Úrnak, ki törvényt **szabott**.

A:

Hozsán' az Úrnak, ki törvényt **hozott**.

Madách szövege erőteljesebb. Az Úr a maga törvényét nem parlamentárisan hozza, hanem szuverénül **szabja**.

291. sor: M:

Igen, erőek közt a **legerősebb**.

A:

Igen, erőek közt a **leghatalmasb**.

Az eredeti szebb is, jobb is.

378. sor: M:

De hogyha a hálának **pántja**.

A:

De hogyha a hálának **csatja**.

Arany szerint a pánt „csúnya és nem is tiszta magyar”. Helyette ajánlja: „kapcsa csatja...” A „pánt”, még ha nem volna is magyar eredetű, szebb hangzású mint a „csat”. Egyébként a „csat” sem magyar eredetű.

852. sor: M:

Tán senki sem **forral** már terveket.

A:

Tán senki sem **kohol** már terveket.

diában adott válaszok nem egyértelműek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Az ember tragédiája mindenféle magyarázatra jogos alapot nyújt, s a Tragédia egészének alapos elemzése vezethet el a helyes értelmezéshez — írja.

A Madách-irodalom igen jelentős egyéb tanulságokkal is szolgálhat: a magyar irodalomkritika, irodalomtörténet és irodalompolitika száz évének keresztmetszetét adja, híven visszatükrözi e száz év irodalmi (és sok esetben politikai) harcait, teljesebbé teszi irodalomtörténeti iskolákról, irodalmi csoportosulásokról, folyóiratokról és egyes írókról, kritikusokról és irodalomtörténészekről alkotott képünket. Kántor a Madách-irodalom e kettős tanulságait három fejezetben — A kortárs szemével; A következő nyolcvan év; A kor színvonalán, — Madách igazáért — vizsgálja, és az elemzés során egy nagy mű vizválasztóján mérhetjük le irodalomkritikánk fejlődését.

Kántor a kortársak közül Arany János, Greguss Ágost, Szász Károly, Erdélyi János és Zilahy Károly Madách-értelmezésével foglalkozik részletesen és megállapítja, hogy «Madách kortársainak nyilatkozatai, bírálatai és magyarázatai a legfontosabb kérdésekben megteremtették a Madách-irodalom alapját. Pozitív és negatív, helytálló és helytelen nézetek párhuzamosan fordulnak elő az első értelmezésekben, s ezeknek a nézeteknek ismétlését és továbbvitelét a későbbi Madách-irodalomban mindegyre megtaláljuk. A kortársbírálatok azonban egy olyan fontos szempontból indulnak ki, amelyet a későbbi Madách-tanulmányokban többnyire hiába keresünk: Az ember tragédiáját nem szakítják ki a XIX. század közepe magyar társadalmának és Madách életének összefüggéseiből, igyekeznek a Tragédia problémáit a mű egészéből magyarázni.» Sajátosan keveredik e jellemvonás Bérczy Károlynak — aki szintén megyénk szülőtte és a kozelmúltban ünnepeltük halálának 100. évfordulóját — a Kisfaludy Társaság 1866. február 6-i ülésén felolvasott

A vádat szokták koholni, a tervet inkább forralni.

1825. sor: M:

Ki annyi **sáncot** vívtam a pogánytól,
Nem bírom-e áthágni ezt a sáncot?

A:

Ki annyi **sarcot** vívtam a pogánytól,
Nem bírom-e áthágni ezt a sáncot?

Arany javítása megtöri a kép (sánc) egységét, és gyengíti az ellentét erejét (a **pogánytól** vívtam sáncot, **ezt** a sáncot — zárdaajtó — ne tudnám-e áttörni?!)

2137. sor: M:

S le~~h~~úzza tán azt is, ki ~~azt~~ kimondra. (T. i. a „rejtett szót”).

A:

S le~~z~~úzza tán azt is, ki ~~őt~~ kimondta.

Madách két „**azt**”-ja egy sorban nem jóhangzású, mégis vitatható, helyes-e, hogy Arany a „rejtett szót” perszonalifikálja: „**őt**”.

Jegyzet. A Tragédia kiadásában, már az elsőben is, a nyolcadik szín végén, a 2137. sorban az „**őt**” szócska kurzívval van szedve. Meggyőződésem szerint ez a kurzív szedés félreértésen alapul. — Ez a sor a kéziratban így van: „S le~~h~~úzza tán azt is, ki kimondta.” A két utolsó szó közé T betoldó jellel javítás került: „S le~~z~~úzza tán azt is, ki ~~azt~~ kimondta.” Hogy ezt az „**azt**”, maga Madách toldotta-e be, vagy Arany, azt ma már majdnem lehetetlen megállapítani. Valószínűbb, hogy Madách. Később aztán, nyilván, mert a két „**azt**” Aranyak hangzásilag nem tetszett, a kézirat jobboldali margóján javítja az előbb betoldott s aztán áthúzott „**azt**” szócskát így: „**őt**”. Ezt a javítást kétséget kizáróan Arany végezte. Az „**őt**” szócskát a margón

emlékbeszédében, amelyben Bérczy helyesen hangsúlyozza Madách élete és életműve közötti összefüggést, de téved, amikor a költő pesszimizmusát a társadalmi valóságtól függetlenül származtatja.

A második fejezetben a tanulmányíró a Madách halálát követő nyolc évtized véleménydsungelében próbál járható utat találni, «megkeresni a látszólagos eszmei zűrzavar mögött meghúzódó világnézeti állásfoglalásokat, egymás mellé állítani a rokon véleményeket, amelyekből így kirajzolódnak irodalmi csoportosulások, irányok körvonalai, az osztályerőknek megfelelően szétfőredezett magyar irodalombrfálat.»

A Pulszky-Rákosi polémiaival vette kezdetét az a törekvés, miszerint a hivatalos irodalom a Madách-életművet is igyekezett kisajátítani saját céljainak megfelelően. Madáchot elszakították korának konkrét társadalmi-politikai valóságától, s az «örök emberi» vonásokat hangsúlyozták. «Hogy mégis itt-ott feltűnnek a múlt század végi és a XX. század eleji értelmezések között értékes megjegyzések, sőt átfogó tanulmányok is, azt a pozitívista irodalomtörténetírás magyarországi térhódításával kell magyaráznunk. Madách esetében ugyanis az «időfelettség» hirdetőivel szemben bizonyos tényanyag felkutatása és pozitívista felsorakoztatása föltétlenül közelebb vitt az igazsághoz.»

A polgári Madách-irodalom talán legismertebb, legtöbbet emlegetett képviselője Alexander Bernát. Több tanulmányában s Az ember tragédiája magyarázatos kiadásában fejtette ki nézeteit, jelentős hatást gyakorolt a közvéleményre, sőt e hatás nyomai még ma is felbukkannak. Végig nem vitt, következtetéseiben visszajára fordított, valamint nyíltan haladásellenes nézetekből áll az Alexander mutatta Madách-kép. A pozitív elemeket elnyomja az «örökérvényűség» igénye — amely így éppen a gyors mulandósághoz vezet.

kétszer aláhúzta. De bizonyosan nem azért, hogy kurzívan szedjék, hanem csak hangsúlyozni akarta a szedő számára, hogy ez a végső betoldás az áthúzott „azt” helyett. Másutt is találunk olyan Arany-javítást, ahol a kétszeres aláhúzás csak a korrekció elvégzését hangsúlyozza és nem kurzív szedést kíván. — Javasoljuk, hogy a további kiadásokban ezt az „öt” szócskát kurzív helyett símán szedjék. — Egyébként Madách takarékosan bánik az aláhúzásokkal. A Tragédia egész kéziratában csak hat szó van aláhúzva kurzív szedésre, mindegyik Madáchtól: az 321., 2685., 3167., 3260. 3273., 3276. sorban.

2746. sor: M:

Vagy gyermekem s nóm koldulásra termett?

A:

Vagy gyermekem s nóm koldusbotra termett?

A koldusbot szociális állapot kifejezése, a koldulás pedig cselekmény, s itt erről van szó.

2914. sor: M:

A munkásoknak bérét kell lehúzni.

A:

A munka bérét kell csökkenteni.

Madách szövege dinamikusabb, s jobban érzékelteti, hogy amiről itt szó van, az a munkások elevenjébe vág: lehúzás=munkásnyűzás.

3409. sor: M:

Fűtőszertül a víz kínálkozik.

A:

Fűtőszertül a víz ajánlkozik.

Az eredeti jobb, mert az **anyag** kínálkozik, a **személy** ajánlkozik.

Palágyi Menyhértnél és Bodor Aladárnál az egyén tragédiája kerül előtérbe, mások (Eayer József, Kármán Mór, Endrődi Sándor, Pintér Jenő) a teológiai értelmezés felé hajlanak, a pozitív örökséget pedig leginkább Riedl Frigyes és Voinovich Géza Madách-magyarázata hordozza. A Nyugat Madách-portréját az esztétizálás, az «időfelettség» jellemzi, a szellemtörténeti iskola pedig az eszméket, mint a történelem folyamán ismétlődő szellemi irányokat tünteti fel, figyelmen kívül hagyva az eszmék társadalmi-történelmi meghatározottságát.

«Madách kisajátításának utolsó, legtragikusabb fejezete a fasizmus magyarországi térhódításaival függ össze. 1933. Hitler németországi uralomrajutásának éve. És ez az év jelzi az új, minden addiginál sötétebb fejezet kezdetét a Madách-irodalomban. 1933 előtt is megpróbálta a reakció saját céljaira felhasználni Az ember tragédiáját: a fasizmus nyíltabban teszi ezt, sőt egyenesen a Tragédiára hivatkozva bizonyítja létjogosultságát. Kornis Gyula (Madách és korunk. Budapesti Szemle 1933. 230. k. 117.) kertesés nélkül, nyíltan megnevezi Mussolini, Hitler, Kemal, Pilsudski diktatúráját, majd így folytatja tanulmányát: «Mintha csak Miltiadestől tanultak volna ezek a diktátorok. . . Jobban munkálkodhatik az államférfi népe javára, ha a maga hatalmi ereje s nem a tömeg szeszélyes gerjedelme irányítja. A mai diktatúrák öngazolása szóról szóra megelhető Madáchban.»

A marxista irodalomtörténetnek a polgári örökséggel kellett először megvívnia harcát Madách igazáért. Egymás után láttak napvilágot az új összegezesek, szintézis-törekvések: Waldapfel József, Sötér István és Horváth Károly tollából. Az 1956-os bemutató után Révai József írt «helyrelevő» értékelést a revizionista értelmezés ellenpólusaként. Napjaink marxista Madách-kutatása a Sötér-járta úton halad: «a nemzeti sors az emberiség sorsa

4078 sor: M:

Hadd korlátozzon az arasznyi lét.

A:

Fog korlátozni az arasznyi lét.

A „fog” jövőidejű segédszót kerülni, sőt irtani kell.

Stb.

Míndez természetesen semmit sem kisebbíti Arany iránti hálánkat.

Egyébként már régebben is voltak Madách-kutatók, akik az Arany javításait mérlegre tették. Gulyás Pál pl. a Válasz című folyóirat 1934. májusi számában többek között ezt írja: „... több helyen vissza kell állítani Madách szövegét... Arany akadémizmusa... az aranyjánosi pedantéria, ... ez az illedelmesen és feszesen lépkedő jambus-gond nem állott összhangban a mű világtávlatával...”

Babits Mihály, a poeta doctus pedig már 1923-ban megállapította (Előszó egy új Madách-kiadáshoz: Nyugat, centenáriumi Madách-szám): a Tragédia „versel, amik nehézkesek voltak megírásuk idején, ma frissek, mintha tegnap keltek volna; mint némely sütemény, mely szárazan és keményen jön ki a sütőből, frissességet nyer az az idő fürdejében...”

Bizonyos, hogy a Tragédia mélyragyogású remekművének nyelvi szépségei, gyönyörű „zordonságai” ma jobban elénktűnnek, mint születése korában.

Mégis, nemcsak a kegyelet, hanem az igazság is azt kívánja, hogy Arany János szakértő kezének tapintatos simításait még jószándékú restaurálással se töröljük le Madách művéről.

Az azonban bizonyos, hogy szükség volna Az ember tragédiájának egy egészen részletes, új, pontos kritikai kiadására, világosan feltárva az őszöveget, s mellette könnyen észrevehető módon Szontágh Pál, Arany János és Szász Károly változtatásait.

A kutatók és gyűjtők e mellett bizonytalansággal vennék a Tragédia kéziratának, e tán legbecesebb ereklyénknek faksimile kiadását is.

miatt érdekl. — az emberiség sorsában pedig a nemzeti sors megoldását is várja. Mert, ha a luciferi determinizmus törvénye az egész történelemre, az egész emberiségre érvényes: úgy a nemzeti törekvéseknek sincs értelmük, s a nemzet sorsa éppoly kilátástalan, mint az emberiségé. Ha nincs szabad akarat, úgy értelmetlen a forradalom, — s értelmetlen a hazáért hozott minden áldozat. Nemzet és haladás ügye tehát szorosan összefügg Madáchnál, egyik a másikat feltételezi. Mi több: a nemzeti ügyet is az emberiség ügye felől szemléli, fogja fel a Tragédia.» (Nemzet és haladás. 670.)

Madách halálának száz éves évfordulója Kántor Lajos szerint is különleges jelentőségű. Az ember tragédiája értékelése történetében. Utal Waldapfel Józsefnek a salgótarjáni jubileumi ünnepségen tartott előadására, mely pontosan leméri Madáchnak Fourier-hez való viszonyát. A komparatizmus újjászületése a marxista irodalomtudományban Madách világirodalmi kapcsolatainak újszerű feltárását is lehetővé tette, illetve teszi.

Kántor Lajos fegyelmzett szerkesztésű, filológailag is rendkívül értékes történeti elemzésének konklúziója, hogy az évszázados hordaléktól már megtisztított, reális ellentmondásaiban előttünk álló költői mű még a helytelen értelmezések veszélyeit is túlélte. A Madách-probléma még nem lezárt, de a marxista irodalomtörténetírás lényegében megtalálta azokat a szempontokat, amelyek alapján Madách művét a haladó magyar irodalmi hagyomány szerves részének tekintjük.

A NAPPALOK HŰ VIGYÁZÓJA

GONDOLATOK FÁBRY ZOLTÁN MUNKÁSSÁGÁRÓL

...Mert még sötéten búzlik a vén
 Európa fölött a barbárság
 vadállatszaga
 halálsikolyok förtelmét hurcolja a szél s
 könyvmáglyák füstje gomolyog,
 rohanó vizeken véres tajték táncol —
 s ki úgy szerette a magyar tájakat,
 sarkantyúpengetve helyke leventék
 dáridóznak ott,
 míg Dózsa népe nyögve robotol
 virrasztani hát ezért kell neki az
 eszmék őrhelyén
 tágranyílt gyulladt szemekkel öklöt
 feszítve.

éberén és lankadatlanul
 formálni lángban-harcban
 a történelem tűzhelyén az embert,
 hogy legyen: jó, ízletes, kerek, szagos —
 mint a frissen sütött kenyér!

(Forbáth Imre: Fábry Zoltán)

Ha a határainkon túl élő és virágzó magyar irodalomról esik szó, szinte minden méltató azzal kezd, hogy sajnálatos módon keveset és kis körben tudunk erről az irodalomról. Eppen ezért örvendetes, hogy az elmúlt esztendő irodalmi berkekben egyik legtöbbit emlegetett helysége a Kassa melletti kis falu Stósz volt. Ide szállt a világ minden tája felől a szíves üzenet, az irodalom, az emberiség minden tisztelője legalább gondolatban üdvözölte a hetven esztendő Fábry Zoltánt. A pozsonyi Irodalmi Szemle 1987. évi 7. száma külön Fábry-szám

volt, de a magyarországi irodalmi folyóiratok is, szinte kivétel nélkül megemlékeztek az évfordulóról, az ünnepelt pedig mind csehszlovák, mind pedig magyar részről magas állami kitüntetésben részesült.

Stósz, a csehszlovákiai magyar irodalom Széphalma, egyúttal az író szülőfaluja is, »hadköteles századunk« egyik legtisztelteméltóbb őrhelye. Erről az őrhelyről vigyázza a valóság világosságát, küldi messzehangzón a »vox humana« üzenetét, építi az emberiség hidjait. Magatartása, amely alatt az Ő megfogalmazása szerint az író erkölcsi realizmusa értendő, példa lett, az elkötelezettség el-tántoríthatatlanságával hirdette a szellem és valóság erkölcsi azonosságát, azonosulását.

Ami halhatatlanságnak nevezünk, az nem más, mint állandósult időszerség — mondja Fábry a Palackposta előszavában — és úgy érezzük, az író publicisztikai jellegű esszéiben mindig arra törekedett, hogy az emberiség számára legfontosabb kérdésekről mondja el iránymutató véleményét. Megjárva a hadak útját, a szlovákiai magyar kisebbség kulturális munkása világszemlélete alapján jutott fel arra az erkölcsi magaslatra, amely lehetővé tette számára a felismerést: a háború, az embertelenség és a fasizmus elleni harc megbízható támasza egyedül Csehszlovákia dolgozóinak szolidaritása lehet, tekintet nélkül a munkásosztály nemzetiségi megoszlására. Erről

vall első könyve Az éhség legendája is, amelyben a burzsoa köztársaság legelgyottabb részéről, Kárpátukrajnáról szól 1932-ben. Az író a Nemzetközi Munkássegély megbízásából Ludwig Renn német szocialista íróval járt az ukránok között, vizsgálva nyomorúságuk okát és azt, hogyan kaphattak a kommunisták e polgári demokráciában többséget. »Csehszlovákia Európa jólétszigete. És ennek... ma kínos szenzációja van: Kárpátalja. A köztársaság keleti részén, messze a hangadó bankoktól, minisztériumoktól, parlamentektől... csehszlovák állampolgárok élnek, éheznek és nyomorognak oly módon, oly állati sorban, amilyenre nincs példa Európában. De mert Csehszlovákia ennek az Európának jólétszigete, ezt a tényt nem szabad elhinni. Szlávok belügyminiszter önmagát és megszeppent pártját vigasztalja: tendenciózus hamis hírek kerültek a sajtóba a verhovinai éhínségről, átlátszó kommunista agitáció az egész. A kormányajtó sajnálatraméltó kulijai hazugságot hazugságra izzadva sietnek falazni: Ludwig Renn és Gerald Hamilton felültek az ungvári kommunistáknak, akik már előre betanították az embereket, hogy hogyan szimulálják az éhséget, hová dugják el a kalácsot és a húsosfazékból a tyúkot, a külföldiek megtevesztésére, aztán rongyokba és tüdővészbe, meg lueszbe és degeneráltságba maszkírozták a ruszinszkoí Kánaánt.« Az írás éles, leleplező hangja miatt nem jelenhetett meg, csak egy hosszabb részletét közölhette az író az Útban. A cenzura az egész könyv tartalmát elkobozta, az író csak a könyv címlapjába bekötött üres lapokat küldhette meg dedikációjával barátainak. »Az Éhség legendáját elkobozta a demokrácia valósága. A létező valóságot — a munkátlanok éhségét — semmivé tagadta egy fikció: a demokrácia Az éhség valósága ellen tehát ki kell játszani a demokrácia legendáját.« —írja a belügyminiszterhez intézett nyílt levelében, megmutatva: mit jelentett a valóságban a polgári demokrácia és a sajtószabadság.

Az írói bátorság, — a változás és változtatás szuggerálása — az íróban, a szellem emberében nyilatkozik meg döntő súllyal. »Aki eszmét, gondolatot, kulturigényt csak hatalmi intézkedésekkel tud gyengíteni, az szegénységi bizonyítványt állít ki önmagáról« — írja 1935-ben. Az

erőszak szolgakényszere és az értelem morális parancsa között kellett választania. Aki az utóbbit választotta: védősáncba szorult. De a védekezés neve és neme: **antifasizmus**.

Fábry egész életművét beárnyékolja a fasizmus témájával való hadakozás, mind az ember az embertelenségben képzett körében, mind pedig a kérdés világepolitikai és társadalmi vonatkozásában. »A fasizmus azért fasizmus, mert nincsenek emberi vonatkozásai. Nincs, nem lehet köze az emberhez, az emberhez méltó élethez. Az antihumánumban az ember: különc, és az emberség: tehertétel...« A fasizmust kezdettől fogva haladáságtól, történelemellenes merényletként könyveltük el. Nem volt még uralmi forma, melynek léte és lényege annyira az erőszakra, halálra, és öldöklésre lett volna beállítva, mint a hitlerizmus hatalmi kizárólagossága. Ez a kizárólagosság — a gyűjtogatástól a gyilkossáig — magában foglalt minden barbár, embertelen megnyilatkozást... Lényege ennek megfelelően háború és semmi más...«

Fábry egyik alaptétele az, hogy a fasizmus nem múlt el a II. világháborúban a németek felett aratott győzelemmel. Nem múlt el, hanem megfertőzte a világot és más-más formában újra fellép. Erről beszél az Európa elrablása című művében is. Európa első elrablása mese volt — mondja. Zeusz bikaálarcos szökötet kalandja a főnőczi királylánnyal, Európával, és már ez az első elrablás is szörnyet nemzett, emberfaló emberállatot, a krétai Minotauroszt. Európa utolsó — német — elrablása azonban egy emberfaló szörnyháború likvidálatlan fertőzéseként tovább élhet és hathat ma is. Európa elrablása: a cím kétfelé mutat. Vissza és előre. Tárgya, anyaga Európának a náciizmus által való okkupálása. Ezzel a ténnyel, visszhangjával, hangerősségével mér meg minden rokonvonást, ismétlési lehetőséget. A tegnap rettenetét a holnapra vetíti. Konokul harcol az elévülés gondolata ellen, mert véleménye szerint, aki azt akarja, hogy elévüljön az a borzalom, az azonosul vele, mert megbocsátja. Az ember nem lehet közönyös, amikor a fasizmus fenyegető réme újra felüti a fejét. Akár Vietnámban az amerikai imperializmust nézzük, akár a német neofasizmust, akár a Duna-medén-

cében jelentkező sovinizmust, mind mind kivédhetetlenül fasizmusba torkol.

Kristálytisztá logikával megmutatja, hogy a nyugati demokráciák a szocializmus távlataitól rettegve saját pusztítóikat fegyverzik fel újra és újra. Nem hogy megakadályoznák Európa újabb elrablását, inkább segédkeznek annál. Amit a harmincas évek nemzedékének a Reichstag jelzőtüze jelentett, azt ismételte meg a világ számára Hiroshima. És élnek és hatnak még a pusztulás apostolai is. »Otto Dibelius, a nyugatnémet evanaglikusok püspöke — írja Fábry — aki 1936-ban le tudta írni: Az örök német vágy kezd testet öltetni: egy akarat, önmagát kiteljesítve, teljes erőbedobással kezdi meg a történelem új fejezetét. Ein Volk, ein Reich, ein Führer!« — ez a Dibelius 1954-ben az evanstoni (USA) vilásegyházkonferencián ezt mondta: »A hidrogénbomba alkalmazása keresztény szempontból nem is olyan borzasztó, hisz mindvégig az örök életbe vágódunk. S ha például egyetlen hidrogénbomba egymillió embert megöl, annál gyorsabban érnek az illetők az örök életbe.«

Az embertelenség kísérletével Fábry a szocialista humanizmust állítja szembe. A gondolat igaza és a Béke igaza című esszé gyűjteményeinek fő értékét is ez adja. Olyan kritikus szól hozzánk ezekből a könyvekből, aki nemcsak elmondja a könyv vagy írói évforduló tanulságainak, hanem ezek ürügyén az olvasót emberiségre, szocializmusra tanítja. S ez azonos nála a szlovákiai patriotizmussal. Ismert tény, hogy 1948-ig a Benes-féle politika eredményeként esztelen nacionalista üldözésben volt részük a magyaroknak. Amikor ezek elmúltak, és a vádaskodásokat addig is keményen visszautasító Fábry megfogalmazhatta a további haladás irányát az igazi hazafi és magyar beszél belőle: »A sértődöttség bosszú és türelmetlenség elvakító szenvedélyét mi elemésztettük magunkban: ennyi az előnyünk s ezt meg kell tartanunk, ez kincsünk, zálogunk s menlevelünk: mi voltunk és vagyunk a vox humana népe! A szlovákiai magyarság tegnap és ma csak csonkítatlan vagyonából, szociális emberségéből és emberségének élhet.«

»Ne felejtsünk el semmit, ami nagy, emberi és világitó, egymást erősítő példa

cseheknel és magyaroknál egyaránt.« A figyelmeztetés elevenen ható problémát érint, hiszen az igazi irodalmi tudat soha nem feledi, feledheti a múlt értékeit és Fábry, aki József Attila ars poeticáját vallja: az igazat ird, ne csak a valódit, az arcképek, életpályák egész sorával ajándékozta meg az olvasókat. A valóságot kutatja, az igazi értékeket szembesíti az erkölcs követelményeivel. »Csak a valóság és erkölcs maradéktalan egyezése adja, mondja és hozza az igazságot. A realizmus: erkölcsi valóság« — hirdeti Valóságirodalom c. kötetében.

Nagyon szép és tanulságos Fábry értelmezése a »hídról« és az »árokrol«. »A híd: az emberség. Ahol ez nincs, ott árok van: embertelenség, gyűlölet, fanatizmus, ököl és barbarizmus. A híd: a megismerés és megértés eredménye: a gondolat és béke igaza és útja. Az árok veremésés... Népek, kulturák közlekedési útja: a híd. Az árok: népek és kulturák hínára csalogi, megrontói és elveszejtői... Napjaink jövőjét a béke és háború perét — a hidak és árkok arányszáma dönti el... Add tovább! Csináld tovább! Emberek vagyunk!«

Humanizmus, antifasizmus, háborúellenesség felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye Fábry eddigi munkássága. A valóság világosságát keresi, szomjazza, követeli. Hittel hirdeti, hogy az író és költő — mint az erkölcsi realizmus elkötelezettje — a sötétséggel szemben csak a nappalt vigyázhatja és vállalhatja. S mert Fábry ezt az örökösét a szocialista irodalom pártos szeretetével műveli, megérdemli az olvasók érdeklődését és szeretetét.

CSUKLY LÁSZLÓ

GERELYES ENDRE: KI VAGY TE? — ÁBEL!

Hol a szabálytalan? Akaratlan kérdés — a szerző jóvoltából. Mert Gerelyes a szabálytalanra készíti fel az olvasót. Ezt sugallják művéről hangoztatott véleményei, mentegetőző magyarázkodása, írónikus bizonytalankodása. (Esti Hírlap 1967. december 14-i szám). Vagy az elégedetlenség szól belőle? De ha önálló útra bocsátja művét, miért terheli »szerzői közvéleménnyel«? Szükségtelen salangként. Mely nem magyarázat — magyarázkodás. Hiszen — bár műhelytitkokat sejtet — nem hitelesíti a mű keletkezésének körülményeit. Vonatkozik, de nem jellegi. Talán ez azt bizonyítja, Gerelyes sürgetőnek érzi, hogy a »fiatal, tehetséges induló« titlust levetkőzhesse?

Hol van hát a szabályos? Amely egy írást műalkotássá emel. Az alkotás és a műélvező kapcsolatát megteremtő eleven »szellemi viszony«, melynek lehetőségét az alkotás világának, valóságának művészi érvénye tartalmazza, s az olvasó heterogén igénye, ízlése ellenére műalkotásként fogja fel. Enje meghosszabbításaként, s az alkotásnak teret adón, megnyílván világa előtt. Hiszen minden ezen áll, vagy bukik. Függetlenül a műfaji egy- vagy különműsétől, hovatartozástól. Mert az alkotás kifejező voltában, jellegében a közlési vágy objektívizálódik, s éppen ez töri át a szigorú műfajhatárokat, legyen szó mégoly tárgyias műfajról is. S legyen szó olyan életterület ábrázolásáról, melynek alakítása során a tárgy strukturális szervezettsége, immanens törvényei az ábrázolási elv uralmát mutatják. A valóság törvényeinek konkrét, érzékletes formában történő megjelenítése ugyanis tartalmazza a valóság törvényein való gondolkodás, tehát tartalmazza a gondolkodás törvényein való gondolkodás ábrázolását is. Ezáltal nyerik el értelmüket a legáltalánosabb kategóriák, egyénivel, különössel töltődnek —, hogy az általános érvényét ne veszítse.

Hiszen a műalkotás tárgya — esztétikai értelemben — az ember, a sorsa. A tárgy megformálásának módja egyéni. Az alkotás hordozza az írónak a való-

sághoz — ezen belül a művészi valóságteremtés valóságához — való viszonyát is. Ez adja az írói profilt. Az emberi sors egyéni életutak kimelhető, közös lényege. Ebből következik, hogy az ábrázolt sors akkor nyeri el hitelét, értelmét, ha az olvasó személyes sorsként éli át. Azaz az egyedi, a pillanatnyi az egyetemes illúzióját kelti. A tárgy, az írói megközelítés és az olvasók különbözősége ellenére. Sőt, éppen azért. Akkor hol a szabálytalan?!

Gerelyes kötete elmélyíti az eddig róla alkotott képünket. Az árnyalás révén gazdagítja, hiszen meghökkentően újat nem mond. Mégis új-ság a kötete: jöttányit nem enged — önmagából. Szenvedélyes önelemzéséből. Az igazságkeresés pokoljárásából: a valóság, a gondolkodás törvényein való szüntelen gondolkodásból. Abból, ami nap-nap újjászüli az embert: az én és a külvilág harmóniájának kereséséből, ellentétei vallatásából. Azt keresi, ami az emberben korszerű kell legyen, az éber önhallástól a közösség dolgainak érzékeléséig, alkotó befogadásáig. Amelynek távlatát a mindennapi gyakorlatban leli biztosítékát vagy megérett az idő, hogy úgy legyen. Ezért nem idegen Gerelyestől a tételhez idomított élmény (**Káin**), a végleges helyzetek cselekvő — s mert cselekvő, a végletes helyzetig vezető folyamatban is feltételezett tudatos — vállaltatasa (**Kitörés**) vagy a legszubjektivebb pillanatokból kinövő én analízisei, a beiso konfliktusok értelmezése. (Vesd le meg a boröd is, Nevetve pusztult el szegény, **Karabás, Tigris**).

Kötete alfája és omegája a **Káin** c. novella. Nem véletlen, hogy ebből veszi a kötet címét is, a címválasztás általános gyakorlatát formailag mellőzve. A cím a végső tömörítés, egy mű értelmi és hangulati tartalmainak lényegét sűriti. Emellett reklám, egy kötet önajánlásának legelső eszköze. Szerénysége vagy harsánysága egyaránt jellemző: csábít, izgat vagy kihívóan követel.

Novelláskötetek esetében gyakorlat, hogy az író szándékát leginkább mutató,

az írók legjellemzőbb oldalairól felfedő, a kötet alaphangját adó novella címét emelik címlapra. Gerelyes mellőzi e gyakorlatot: kérdés-felelet formát öltött párbeszédet emel ki. Amellett, hogy ezzel a Káin c. novellát sítalizálja, a küzdelem – minden írásban fellelhető – motívumait eleve humanizálja. A kötet címe az írói magatartás hatékony kifejezője.

A **Káin** az ismert bibliai motívum, a testvérgyilkosság feldolgozása. Tétele: az ember nagykorúsága a felelős cselekedeteknél kezdődik. Félreértés ne essen, nem Káin, Ábel a gyilkos, aki megbélyegzetten tör előre a pusztában, aki az Úr várakozásával ellentétben – »Az Úr egy pillanatra figyelte, csodálkozott, mert görnyedő vállra, rettező tekintetre számított« – vállalja a harcot mindaddig, míg a benne lévő Káin – szavaival – »úgy meggöngöl, hogy nem kell már megölnöm«.

A **Káin** a normává kristályosodott magatartási elv tükrö, a Gerelyes alanállását jellemző »humanitás-kötelezettség« kifejezője. Példatörténet, a küzdelem létének igényé emelése úgy, hogy a harc erkölcsé egyben az erkölcs harca is.

A mítosz nyersanyagává válik kezében, a történet értelmezése lép előtérbe. Az értelmezés az önkifejezés szolgálatába állított »élményesítési« folyamat, ahol az elsődleges élettartalmat szekunder élettananyag hordozza. Az élettartalom tételessége ezért szembeszökő.

Az áheli magatartás keresése érhető tetten a ciklusba sorakozó **Nevelte fordult fel szegény, Vesd le még a bőröd is, Karabás, Tigris** c. novellákban. Legfőbb jellemzőjük, hogy az író személyesen »jelen van«, élete sorsfordító pillanatait valójában Kíméletlen önboncolás tanúja az olvasó, az ösztönök feletti uralom megszerzésének korántsem könnyű útja rajzolódik elénk. Ezért közös a novellák erénye is: a személyes jelenlét nem úgy biztosítja az epikai hitelt, hogy az író öntörvényűsége felszívja az olvasó aktivitását.

A különös, egyedi élethelyzetek az önelemzés hitelesítői, emellett alkalmak az írói világszemlélet értékelésének. Gerelyes mikro-világa a szemlelet által lesz a természeti-társadalmi valóság tükrö, ahol

– az íráskor tanúsága szerint – az egyéni felelősség a kollektivitás követelménye, hogy ami az ember által van, az mindenkor, minden körülmények között az emberért legyen. Ezt a harcot vivja magával, ezt vívatja olvasójával. Hogyan? – most már ez a kérdés.

A **Tigris** c. novella utolsó soraiban leírja a rémmel való találkozását. Ekkor látja meg szorongása kiváltóját. De ez a tigris már nem az övé, más emberhez tartozik. Abban a pillanatban tudja, hogy így van, mikor bátor elé állni. S ahogy a tigris lomhán továbbmegy, azt is tudja, hogy azt a másikat a tigrisen kívül semmi egyéb nem érdekli. Ekkor oldja fel Gerelyes a szorongást. Groteszk mondat: »Kitört a humanizmusom«. Aki eddig retteget, gúnyos lesz, hogy a következő mondatban józan komolysággal szóljon újra: fogalomtisztázást végezzon, egy fogalom tartalmi körének tágítását végezze el. Felfedje az addig ki nem mondottat: az ösztönt, az emberben a természetit annak tudatosításával társadalmassítsa.

A tigris Káin. Aki felelős Ferber haláláért (**Nevelte fordult fel szegény**), aki Balázsban a közöny, tehetetlenség, (**Vesd le még a bőröd is**), aki azonban nemes párviadalra is készíti az embert, miáltal a felelősség értelmes teher lesz (**Karabás**).

Úgy tűnik, Gerelyesnél a téma differenciáló hatású. A **Kitörés** és az **Ezerkilencszázötvenegy** c. írásában, ahol az író »kívül marad«, ahol nem részese a »belső« történéseknek, a művészi teljesítmény kérdése kerül előtérbe. Az érzelmi, hangulati, értelmező közvetlenség asszociatív ereje lecsökken, helyébe a helyzetteremtés kényszere lép. Ez közvetlenül az író lelki, szellemi tartományairól, tehát az alakítandó anyag eleve tárgyiasabb. Az eruptív közlési vágy a megformálendő anyag ellenállásába ütközik, s – mint a **Kitörés** esetében – egyenlenségeket eredményez. Gerelyes belefeledkezik a részletekbe; az írás szakaszoltsága nem oldja fel vontatottságát. A – már említett – végletes helyzet stilizáltsága ellenére a véletlen szülte egyszerűségeinek tünik, amelyben az alakok fatalista célszerűséggel mozognak. Az írói aprólékos, mozaikszerű építkezés azt az ellentmondást hivatott feloldani, mely a

kiúttalan helyzet és a cselekvés vállalása között feszül. Az expozíció zárókérdésére — »Mindenki fél? Kérdés! De miért nem félnek?» — adandó felelet megtalálása a novella fő problémája. Ezért bontja meg Gerelyes az esemény-, cselekményvonal időrendjét, a következőkben indítja írását. A novella azonban a következőkben »kiemelése« miatt a befejezetlenség érzetét kelti. Az »előzmény«-történet az okok, a háttér felderítését célozza, ugyanakkor azt példázta, hogy a cselekvés vállalása, az akciót előkészítő aprólékosság éppannyira tragikus, mint a tetten várakozás. Az adott helyzet a lét ellentmondásos voltának feloldhatatlanságát hirdeti: a cselekvő ember sem védheti ki a tragédiát. A végletes helyzet mégis valami nagyon lényegeset hordoz: a kényszerűségeen való felülemelkedés érzékeltetésével bírkózik Gerelyes; az alakok a kényszerhelyzetet saját sorsukká, tragédiájukká igyekeznek alakítani.

Közvetetten egy kritikus történeti kor képe bontakozik ki az elbeszélés lapjain. Az írás azonban a kor végzet-hitet tápláló tartalmait adekvátan értelmezi, azaz egy más — az írói — szemlélet helyzet-teremtésbe, cselekményvezetésbe, jellemrajzolásba történő átültetése nem sikerül maradéktalanul. Az anyag »ránő« az íróra: az aprólékosság aránytalanságot eredményez. Végső fokon szemléleti bizonytalankodás érhető tetten, mely esztétikai vétséggel erősíti magát.

Nyilvánvaló, hogy a novellista Gerelyest egyelőre a közvetlen önkifejezés írójának tarthatjuk.

A kötetnek csaknem a felét adják a szociográfiai, riportok, a publicisztikai igényt túl nem haladó írások. Az említett magyarázkodásban ezekre céloz Gerelyes. Valóban, az irodalmiság határára száll le az író: vállalja — s amely kevésbé szimpatikus — néha úgy tűnik, hogy keresi az ódiomot, amikor az élmény- és témakeresés útjairól tudósít (**Vakáció, Mitől fél az ember?**). Ennek ellenére a szociográfiai értékek, a mesterség etikai követelményeinek eseteléseai válnak az írások ajánlóivá.

Halványabbak, de a riporter éles sze-

mét dicsérik a **Szobatársak** cím alatt sorakozó portrék. Az író gesztusokból építkezik, de a karakterek alapvető vonásait megtalálja.

Figyelemre méltóak az állatok »jellemté« vallató írásai, mert emberi hátteret kapnak. Mindegyik mögött életforma, magatartási változatok képei villannak fel. E természeti lények esztétikai megközelítése szintén a természeti társadalmasftáshoz vezet. (**Al Boháken, Liebo, Történet a szabadság szükségességéről**).

A riporteri magatartás munkál a szociográfiaiak mögött is (**Kamaszkor, »Kialt Patlak vára«, »Kegyetlen Tarján?«**). Ez az a műfaj, mely nem nélkülözheti az egzakt állapotrajtot, a dokumentum-értéket. Ebben gyökerezik jogosultsága, de annak veszélye is, hogy irodalmilag kétes értékűvé válik. Ezt az ellentmondást hivatott feloldani a dokumentum-értékek feltárásával szimultán, az írói állásfoglalás képében jelentkező »témásítás«: az életanyag művészivé emelése.

A szociográfia a társadalmi mozgásfolyamat körülhatárolt területéről való tudósítás úgy, hogy az író a tényfeltárás mellett vállalja az értelmezést, melyhez személyes érveit, indulatait hívja segítségül. Szándéka a javítás, a megoldás keresése — a feltárandó terület érdekellentétektől terhes —, legszemélyesebb ügyeként kezeli az objektív anyagot. A tények mögött az embert találja, sorsok nyílnak meg előtte. Túllép az állapotban. Azonban nem időz az egyes ember életútjánál, egy közösség össz-viszonylatai érdeklik. A konfliktus kollektív, ezen belül a helyzet és a jellemek korrelációja kisérső jelenség.

Izgalmas területekre kalauzolnak Gerelyes szociográfiai. Zagyvapálfalvára, »egy furcsa, ipar- és bányatelepből megittott még szalmazsúpós házakból összedöngölt« faluba, mely az író katalpítja (**Kamaszkor**). E legkorábbi keltezésű írás — alcíme szerint szubjektív jegyzet — e sajátos »társadalmi tájat« változásaiban tárja elénk. Ellentétektől szabdalt, nemzedékről nemzedékre hagyományozódó, a társadalmi helyzet különbözőségeiből fakadt, a közös érdekelt elhomályosító, mesterségesen szított indulat uralta Gerelyes »kamaszkorának« színhelyét. Mindez azonban már a történelmileg volt, ellen-

pont, konkrét viszonyítási adatsoport, kinőtt érzelmi tartomány. Annak felfedése, hogy mi az, aminek ellenére alakult a mai biztató állapot, mely átmenet az egyre teljesebb felé. Elfogult vallo-más? Kétségtelen, hogy a személyes em-lékek itt kapják a legnagyobb szerepet, de korántsem terpeszkednek az objektív kép fölé. Az emlékek izzó, szenvedélyes hangot eredményeznek, a tények azonban feloldják a kísértő zsúfoltságot.

A »kellene« szava hallik a **Kiált Patak vára** c. írásából. A történelmi háso-mányt itt is szembesíti a jelennel, de el-lenkező előjellel, hogy jogos elvárásai-nak hangot adhasson. Széptítés nélkül, a tapasztalati tényekre támaszkodva keresi a város fejlődését gúzsba kötött gazda-sági és szellemi okokat, bajokat, miköz-ben lényeglátó sokoldalúságról tesz tanú-bizonyyságot.

Szociográfiai között legérettebb a »**Ke-nyeretlen Tarján?**« című, mely ifjúkora tázeabb színhelyére, a nőgrádi bánvavi-dékre vezet az olvasót. Problémáia (ami-ről az ország beszél), a bánvász-sors. Mert nem csupán egy foglalkozás válsá-gáról van szó, egy réteg életforma vál-tozása, az ezt kísérő szorongó életérzés a központi kérdés. A feladat pedig – de közel áll Gerelyes látásához! – a szem-lélet magasabbrendű voltának kibontása az életérzéssel történő szembesítés során. E két – egymástól semmiképp sem füg-getlen, de egymással nem is azonos – szféra ütközeteinek tanúja az író, miköz-ben »nyomozó« útját járja. Az indulatok, érzelmek jellemek sokfélesége táru elő – a közös sors egyéni variánsai. A rea-gálásokat kommentár nélkül ülteti át – írói pártatlanságra törekszik. Ezzel lát-szólag elválasztja az »irodalmi« a »tény-szerűtől«. Am ez csupán formai, mert a kettő okozati összefüggésén nem tehet, nem tesz erőszakot. Eljut az egyértelmű állásfoglalásig: a szükségyszerű logikai és érzelmi igazolásáig.

Gerelyes szuverén írói világának bon-takozását mutatja a **Ki vagy Te?** – Abel! c. kötet. Vonzódásai – Hemingway fizikai erő –, helytállás kultuszának, később (a Káin kapcsán) Thomas Mann hatását emlegették az elemzések – egyre halvá-

nyodnak. Eredetisége már nem az erede-tiségre törekvés, mely a hatásokat ellen-súlyozni hivatott, hanem az életanyagot formáló, élettartalmakat kristályosító élet-látás, magatartás egyedisége. Ez az egye-diség az eleven életből táplálkozik, te-hát a lelki, szellemi alkat, sajátosságok formáján átszűrt gerelyesi valóságtar-talom. Kötetének ez az ajánlója, egy va-júdo tehetség ígérete, hogy beteljesíti az indulásakor felvillant reményeket.

(Szépirodalmi, 1967.)

DANYI GÁBOR

HELIKON 1966-1967

Evek óta színvonalas dokumentuma a különböző irodalomtörténeti problémák-nak a negyedévenként megjelenő Helikon Világirodalmi Figyelő, mely a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének folyóirata. Az egyes számok egy-egy témakörön belül mozognak, s próbálják részben tanulmányokkal, rész-ben az eredeti dokumentumokkal, részben pedig könyvismertetésekkel minél jobban megvilágítani és feltárni az olvasók előtt a választott témát, mely rendszerint igen élesen jelöli az irodalmi érdeklődés aktu-alitását. A folyóirat számait visszamenő-leg is érdemes kézbe venni és forgatni, mert az egyes témákkal kapcsolatban ilyen részletes és sokoldalú feltárással máshol nem találkozhatunk.

Hogy ezt bebizonyítsam, tekinsük át a folyóirat utolsó két évfolyamát. Az 1966-os összevont első-második szám Irányza-tok és csoportok az 1920–1930-as évek szovjet irodalmában címet viseli, s meg-ismerteti az olvasókkal a szovjet iroda-lom talán legtöbbet vitatott, de nálunk talán legkevésbé ismert korszakát. Ezt az ismertést nemzetközi együttműködés-sel valósítják meg a folyóirat szerkesztői. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájá-nak Makszim Gorkij Világirodalmi Inté-zetének kutatói rövid tanulmányokban mutatják be a korszak legfontosabb iro-dalmi csoportjait és irányzatait. Sevcova:

Proletár írószervezetek 1920–1930, Szkvorcova: A Kuznyica, Sargina: Az imaginizmus, Gelfand: A Szerapion testvérek, Koralenko: A konstruktivisták irodalmi központja, Sevcova: A LEF, és Karasz-noscokova: A Peveral című tanulmányai alkotják a szám első részét. A szovjet szerzők dolgozatait kiegészítő dokumentumokat, amelyek közvetlenül is érzékeltetik ennek a mozgalmas évtizednek feszült irodalmi légkörét, a Helikon munkatársai válogatták össze. Igen jelentős kiegészítés a korszak irodalmi életének áttekintése érdekében az egyes eseményeket időrendben közlő krónika.

Az évfolyam 3. száma: Esszék és művek a modern polgári irodalomban címmel jelent meg. Ez a szám fontos, gyors rezonálás az irodalmi közvélemény új igényére. Tulajdonképpen folytatása az 1965. évi 1. számnak, mely a mai polgári irodalmi irányokról, iskolákról igyekezett képet adni. Az a szám meggyőzően bizonyította, hogy az a nyugtalan keresés, mely a »Klasszikusizmusok« korát is túlélte, a világgép átrendeződésének a jele: az iskolák nemcsak egymással találkoznak, hanem korunk egész szellemi világával. Az új irányok iránti érdeklődés szükségképpen ráirányítja a figyelmet a filozófiai, lélektani stb. forrásokra, rokon törekvésekre is. A folyóirat e száma éppen ezért néhány huszadik századi eszmei irányzat és a modern polgári világirodalom kapcsolatának vizsgálatára vállalkozik.

Halász László a pszichológia felől vizsgálja a témát Irodalom és pszichoanalízis című cikkében. Vajda György Mihály és Köpeczi Béla az általuk elemzett filozófiai irányzat irodalom szemléletét igyekszik megfogalmazni. Fenomenológiai szemlélet az irodalomtudományban és az irodalom, illetve Sartre esztétikai nézetéről című tanulmányaikban. Rónay György a katolikus irodalom és a katolikus filozófiák kapcsolatát vizsgálva nyújt egyszerűsmind dokumentumot is Katolikus irodalom–katolikus filozófiák címmel. Darabos Pál nálunk kevésbé ismert témát dolgoz fel, így részletesen ismerteti és elemzi a Zen buddhizmus világnézetét és a Zen irodalmi hatását két amerikai prózaíró, Salinger és Kerouac munkásságán mutatja ki. (Zen, Salinger, Kerouac!)

Varga László pedig, amikor az abszurd dráma világgépét vázolja fel, bő irodalmi anyagra támaszkodva igyekszik rekonstruálni azt az eszmei mondanivalót, amelyet korunk sok gondolata és életérzése formál. A tájékoztatás tartalmasságát segíti elő itt is az ismertetett irányzatok dokumentumainak közlése.

Az irodalom szociológiai szemlélete címet viseli a negyedik füzet. Ez a téma is időszerű igénynek kíván eleget tenni, hiszen napjainkban egyre inkább tért hódít az irodalom, és általában a művészetek társadalmi szempontú megközelítése. A kötet tanulmányai a kérdést részben ismeretelméleti (Hegedűs András: Az irodalmi és a társadalomtudományi megismerés, mint szociológiai probléma) és kulturpolitikai (Köpeczi Béla: Irodalom a XX. század társadalmában) részben módszertani szempontból (Varga Károly: Az irodalom empirikus szociológiai vizsgálata) részben pedig, mint a szám gerincét alkotó dokumentumgyűjtemény bevezetője, tudománytörténetileg (Vajda György Mihály: A szociológiai irodalom-szemlélet változatai) tárják fel.

Kritikai és dokumentációs kiegészítéssel kapcsolódik a szám gyűjteményes anyagához néhány részlet a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának egy 1964-es évi idevágó vitájából, valamint egy amerikai és egy francia szemle, melyek az irodalomszociológia helyzetéről számolnak be.

Hasonlóképpen érdekesek az 1967-es évfolyam egyes számainak témái is. Az első számban az irodalom és a folklór kérdés-komplexumát vetik fel. Ortutay Gyula bevezetője szemléletesen mutat rá, hogy ez a kezdeményezés tulajdonképpen a magyar irodalomtörténetírásnak olyan hagyományait folytatja, amelynek folyamatossága tulajdonképpen csak a közelmúltban szakadt meg. Julian Krzyzanowsky lengyel példának igyekszik rávilágítani a folklór irodalmi hatására, de vizsgálja az írott elemek folklórizációjának problematikáját is.

Dokumentumai a problémakör XIX. és XX. századi klasszikus magyar művelőiből vett idézetekkel támasztják alá a kitűzött célokat. A problémát két aspektusban közelítik meg, első csoportjuk

magán a szépirodalmi anyagon mutatja be a folklór és az irodalom kölcsönhatását, a második csoportban pedig az erre vonatkozó tudományos törekvésekből ad ízelítőt.

Varjas Béla a régi magyar irodalom népszerű epikájának fejlődésrajzát viszi el egészen Arany Jánosig, aki erre az irodalom és a folklór határmegyéjén álló műfajra támaszkodva alkotta meg az egyetemes európai irodalomban is fontos szerepet játszó életművét, míg Radó György a finn Kalevala és az eszt Kalevipoeg eltérő társadalomábrázolásának történelmi okairól, a két nép egymástól eltérő társadalmi fejlődéséről fr. Gál István azt mutatja be, hogy Bartók Bélának a kelet-európai népek népzenejét felkutató és összehasonlító úttörő kutatásai milyen döntő, ösztönző hatással voltak a magyar irodalomtörténetírás kelet-európai érdeklődésének kialakulására. Voigt Vilmos a mai szovjet folklórisztikának a népköltészet elméletére vonatkozó legfontosabb eredményeit mutatja be.

A folyóirat szemle rovata beszámolókat közöl az 1966 nyarán Szófiában tartott balkanisztikai és délkelet-európai kongresszus egyes szekcióinak munkájáról. Jelentős magyar vonatkozású cikkek itt Hopp Lajos A balkáni országok népi-történelmi hagyományai XVII. századi magyar írók műveiben, valamint Sziklay László a XVII. század ismert kalandorának, Benyovszky Móricnak lengyel és magyar irodalomban való utóéletéről írt beszámolója.

A második szám a Pártosság, elkötelezettség, elkötelezetlenség témája köré csoportosul. A folyóirat dokumentumok és tanulmányok segítségével világítja meg a pártosság kialakulását és a Lenini pártosság felfogásának módosulásait, s ismerteti azokat a vitákat, amelyek a marxista esztéták között folytak az irodalom társadalmi szerepéről. Előtérbe helyezi Lukács Györgynek az írókkal és kritikusokkal folytatott hosszú vitáját. Elvi jelentőségű a bevezető Köpeczi Béla tanulmány, mely a címet taglalja, valamint a MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközössége: Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban című 1966-os tézise. A dokumentumok között szerepelnek a pártosság mai értelmezéséről alko-

tott vélemények is. A polgári irodalomban különösen a fasizmus elleni harc tette időszerűvé az elkötelezettség kérdését, amelyet Sartre és a francia egzisztencialisták fogalmaztak meg. Ismerteti a füzet a vonatkozó legfontosabb szövegeket, és részleteket közöl azokból a vitákból, melyeket az utóbbi időkben folytattak az ún. elkötelezettség hívei a polgári elkötelezettség, és a marxista pártosság híveivel.

A 3-4. összevont szám a maga módján csatlakozik a győztes szocialista forradalom megünnepléséhez. Az Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára címmel a szovjet irodalomtudomány eredményeinek megismertetése és kritikai feldolgozása a cél.

A szovjet szerzők tanulmányai és a szovjetunióbeli tudományos életről szóló tájékoztatók arra hívják fel a figyelmet, hogy az utóbbi időkben az irodalomtudomány is új fellendülést ért meg. Egyre erőteljesebben jut érvényre a hagyományos módszerek továbbfejlesztésének igénye mind az irodalomelméletben, mind a kritikában, mind pedig a történelmi tevékenységben. A továbbfejlesztés azt is jelenti, hogy a szovjet irodalomtudomány művelői igyekeznek meríteni a régebbi elhallgatott, vagy háttérbe szorított hazai tradíciókból. Emellett sokan a marxista esztétika keretei között új módszerekkel és eszközökkel is kísérleteznek. A folyóirat mindkét vonatkozásban igyekszik tájékoztatást nyújtani, de figyelmét főleg az újabb jellemzőségekre fordítja. Bár ez az egyetlen füzet nem tudja a szovjet irodalomtudomány egészét áttekinteni, a szűk válogatás és a töredekesség ellenére az olvasó képet kap arról az élenk felfedező kedvről és vitakészségről, amely ma a szovjet irodalomtudományt jellemzi, s ami az alkotó marxizmus egyik megnyilvánulása.

FÁBRY GYÖRGYNÉ

NAGY IVÁN VERSES NAPLÓJA

Feltétlen figyelmet érdemel az a kiadói tevékenység, melyet a Balassagyarmati Városi Tanács elkezdett. A közelmúltban a városba érkező turisták eligazítására bocsátották útjára Kalauzukat, napjainkban a város múlt századbeli nevezetes személyiségének, Nagy Ivánnak kiadatlan versei kerültek ki a nyomdafesték alól. A két kiadvány tartalmában és természetében elüt egymástól; nyilvánvalóan a szűkségszerűség és alkalmasszerűség határozta meg az eddigi »kiadói tervet«. Ennek ellenére örömmel üdvözölhetjük tevékenységüket, mert rendszeres munkájukkal kulturális életünk jelentős, lényegi összetevőjét alkotgatják.

Ismertetőnkben a legfrissebb kiadványukról szólunk, amely Nagy Iván jeles történési fiatalkori verseiből — számszerint negyvennégyből — fűz össze egy csokorra valót. A válogatás tematikailag közvetlenül a forradalom és szabadságharc kitörése előtt, illetve alatt írt naplőverseket tartalmazza. A válogatást a szabadságharc közelgő 120., a szerző halálának 70. évfordulója, a hagyományok előtti tiszteletadás indokolja. A versfüzérhez életrajzi vonatkozások — jobbadán már ismert — adatait tartalmazó bevezetés, és a versek között eligazító tanulmány kapcsolódik.

A válogatás, szerkesztés munkáját és a tanulmányok írását Dr. Szabó Károly végezte el, a korhoz, a történelmi időszakhoz való közeledés szabályainak betartásával: a szerző történelmi tevékenységét ismerve, a versei iránt is tisztelettel. Ebben a vonatkozásban bizalommal lehetünk iránta, bár értékelése egyik legnagyobb fogyatékosága éppen ebből — a talán kissé túlzó — tiszteletből fakad. Nagy Iván — mint ahogy a tanulmányban is olvasható — sem tulajdonított különösebb jelentőséget ezeknek a verseknek: nem szánta nyilvánosságnak, és kifejezte abbéli óhaját, hogy halála után semmisítsék meg a gyűjteményt — amit teljesíteni természetesen nagy bűn lett volna. Bár a későbbi Nagy Iván tudományos tevékenységét ismerve nem kételkedhetünk szándéka komolyságában.

Alapjában és általában a fiatalkori »zsengék« tartalmazhatnak olyan gondolatokat, rámutathatnak olyan összefüggésekre, amelyek az alkotó későbbi tevékenységének megértéséhez szolgáltathatnak adalékokat, elképzelhető olyan eset, hogy az alkotó pályájának fejlődése — különféle buktatók esetén is — egy irányban halad, és a történelmi módszerekkel dolgozó kutató számára az életmű megértéséhez a megoldás kulcsát adja.

Nagy Iván esetében ennek az ellenkezőjével találkozhatunk. A huszoneves fiatalember — átélve és átérzve korának legjelentősebb gondjait, ugyanakkor a nagyszerű kortársak által ösztönözve — tevékenysége egyáltalán nem meglepő, számunkra sem jelenthet megmagyarázhatatlan tény a fiatalkori naplőversek gyűjteménye. Ezekre a korai versekre is — az esetenként jelentkező lírai hevülések ellenére — inkább a tények szárazabb ismertetése, a valóság leírása jellemző. (Ezt a tényt — a későbbi történési szempontjából vizsgálva — nem elmarasztalás-ként hozzuk fel, pusztán alkati motívumokra kívántuk a figyelmet felhívni).

Ha tehát Nagy Iván, mint a költő, sem témaválasztásában, sem a megfogalmazás módjában nem üt el — ebben saját magának kell igazat adnunk — a kor általános íróitól, miben áll számunkra jelentősége? Versei — kuriózumok. Nem élményszerűségükkel, frissességükkel, hanem életrajzi adataiban, eddig nem ismert dokumentumok erejével hatnak, és ez talán nem kisebbíti későbbi érdemeit sem. Általuk sok újabb vonatkozással egészíthetjük ki a róla alkotott képünket, az életrajzát, a pályaképét feldolgozó kutató számára hasznos, érdekes adalékokat hordoznak magukban. Az egész életműtől különválasztva semmiképpen sem állnak meg a saját lábukon, így akár tartalmi, formai szempontú összevetésük a kor nagy költőinek alkotásaival mindenképpen túlzás.

Mit tudunk meg e csokorba válogatott versekből? Adalékokat, utalásokat találhatunk Nagy Iván hazaszeretetére, olvashatunk németellenességéről verset, megtudjuk mennyire gyűlöli az árulókat, ostorozza a gyávákat, teljes szívéből üdvözli a forradalmat, a szabadság megérkezését, virtuskodva csap fel katonának és férfiasan, komolyan vesz részt a harcokban.

Vagyis olyan tartalmi ismérveket, emberi cselekedetek megjelenítését hordozzák a versek, amelyek minden é korszakban élőt, e problémák iránt vonzódót, hasonló, sőt ugyanilyen erősségű érzelmi töltéssel motivált cselekedetre indítottak.

A tematikus képen javított volna, ha a teljes versgyűjteményt adják közre, és akkor a befejező tanulmányban sem szükséges olyan verset idézni (pl. Misantrópia), amely a válogatásban nem szerepel. A teljes verscsokor bemutatása esetén nagyobb stílus tanulmányban a fiatal Nagy Iván világára, emberről vallott nézeteire, jellemzőire is rá lehetett volna mutatni, amely a későbbi történész Nagy Iván portréjának megrajzolása esetén fontos eredőket fedett volna fel.

A válogatás elolvasása az olvasót alig elégítheti ki. Aki az irodalom, a versek iránti vonzódás miatt veszi kezébe a füzetet, az a verseket „a lírát hiányolja, aki a történész pályájának előzményeire, világnézetének fejlődésére kíváncsi, az csak — meglehetősen tematikus — torzót kap kézbe. A válogatást ebben az esetben még a szabadságharc közelgő évfordulója sem indokolja, hiszen olyan történelmi időszakban — 1838-tól 1849-ig — születtek ezek a napló-versek, amelyek egységes korszakot, — a forradalmi mozgalom fontos szakaszát, a betetőzésig — fognak át, és a szabadságharcig eljutott magyarság gondolati fejlődését hordozzák magukon. Ilyenfajta kiadással a versek láncja is szervezettebbé, tömörebbé válhatott volna, és ezáltal dinamikusabb, árnyaltabb kép rajzolódott volna elénk.

Végezetül egy gondolat az alkalmazott módszerről: feltétlenül indokolt lett volna az olvasók, a kutatók számára, ha filológiai eljárással a versekben tömören megjelenő történelmi helyzetet lábjegyzetekkel, magyarázatokkal oldotta volna fel a szerkesztő.

A kiadvány a fenti gondolatokon túl természetesen még több kérdést, problémát felvetett az olvasóban. Az ismertetés célja az volt, hogy az általunk legfontosabbnak vélt hiányosságok, lényeges pozitívumok kiemelésével felhívjuk a figyelmet írójának — az elsősorban történész Nagy Iván — realisabb értékelésére. Élete és munkássága megérdemelné, hogy egy filológiai teljes „elvilég megalapo-

zott pályaképben — amelyben méltó helyet kapnának versei is — gyűjtsük össze a róla szóló ismereteinket, hogy az érdeklődők, helyismereti kutatók időtálló véleményt alkothassanak, és valóságos képet kapjanak a történet és a megye kulturális fejlődéséért fáradozó Nagy Ivánról.

HORVÁTH ISTVÁN

NÓGRÁD MEGYE FELSZABADULÁSA

A nagy szocialista évfordulók ünnepségeihez közeledve számos visszaemlékezés, cikk, tanulmány jelenik meg történeti eseményekről, a munkásosztály, a dolgozó nép harcáról egykori elnyomói ellen: A Nógrád megye történései, a különböző emlékünnepekre meghívott budapesti előadók tolmácsolásában tartott előadások, megyénkbeli elszármazott kulturálisok különböző folyóiratokban megjelent cikkei számottevően hozzájárultak a megye forradalmi hagyományai feltárásához.

Külön öröm számunkra, hogy az országos folyóiratok közül a Hadtörténeti Közlemények 1967. 4. száma Nógrád megye katonai felszabadítása, a felszabadulás után bekövetkezett politikai helyzet bemutatását vállalta. A Dimitri Fjodorovics Loza által írt „A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében”, Jakab Sándor tollából megjelent „Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején”, nagy adósságot törlesztettek a nagy forradalmi hagyományokkal rendelkező megye közelmúltjának tudományos igényű feltárásában.

Nem okatlan, ha csak egy-két mondat erejéig is, visszaillesztanunk e tanulmányok születésének körülményeire. A megyei pártbizottság felszabadulásunk 25. évfordulója ünnepségeire való felkészülés során számos, a megye határain túl tevékenykedő egykori nógrádi és a megyében rövidebb-hosszabb ideig tartózkodó hazai és külföldi politikai vezetővel tár-

gyalt. Ezek során felfigyeltek arra, hogy a megye felszabadulásában részt vett a Vörös Hadsereg egyik tisztje, tudományos kutatóként foglalkozik a magyarországi felszabadító harcokkal. A megye vezetői nem mulasztották el az alkalmat – és felsőbb szerveink támogatásával kapcsolatot találtak a tanulmány szerzőjével, aki időközben Salgótarjában is járt. A Hadtörténelmi Közlemények szerkesztői, készséggel segítettek abban, hogy a tanulmányt lefordítsák és közöljék. Jakab Sándor elvtársat pedig – aki e korszak régebbi kutatója – felkértük, hogy írja meg a katonai felszabadítás utáni helyzetet.

D. F. Loza ezredes, kandidátus fiatalon került a szovjet hadseregbe. A Nagy Honvédő Háború idején a 6. gárda harcokosi-hadsereg kötelékében harcolva került Magyarországra. Részt vett az ország, benne megyénk felszabadításában. Bátor-ságáért, kiváló katonai tulajdonságaiért a Szovjetunió Hőse – kitüntetését kapta. A háború után oktatóként vett részt a fiatal tisztjelöltek nevelésében: volt lehetősége tudományos munkássága fejlesztésére is.

S amidőn Salgótarjában újra – a nőgrádi vezetők hívására – visszatérve felkérték e munka megírására, sokan nem gondoltak arra, hogy a tehetséges történész rendkívül jó megfigyelő, az igazság hű tolmácsolója is egyúttal. Mit is figyelhet meg az olvasó? Talán az első, ami szembeötlő: a szigorú tudományosság.

A történelmi tények, a tárgyi emlékek, dokumentumok alaposan leellenőrzött szigorú rendjén alapszik. Ebben a vonatkozásban számos, a korábban hézagpótló jelleggel megírt rész tanulmányt is kiegészít. Ugyanakkor egységes egész is, mivel Nógrád felszabadítását, a magyarországi felszabadító harcok részeként mutatja be. Első olyan marxista tanulmány, amely olyan forrásmunkákon alapszik, amelyek itthon nem találhatók meg. E tanulmány hiteles adatokat közöl a községek, a megye felszabadításának időpontjáról, a harcok lefolyásáról, a hősi harcok során kifejtett erőfeszítésekről, az ellenség ellenállásának nagyságáról. Forrásértékét csak növeli, hogy a dokumentumok mögé személyes élményeihez is tudott fordulni. Egy-egy csata, sikeres harci fel-

adat megoldása, amelyben a szerző is részt vett, a tapasztalati úton szerzett ismerete tovább mélyítette a valóság ábrázolását. S itt következik e gondolat második részének újabb értéke: a tudományosság mellett az élményszerűség, olvasmányosság. Hadd hivatkozzak a sok lebilincselő színesen megírt harc közül csak az Erdőtarcsáért folyó harc fordulatára, a Nagyoroszi térségében folyt útközetekre. A már kifejtett és ki nem fejtett pozitívumok mellett a tanulmány legfontosabb értékére kell rámutatnunk. A magyar nép a munkásosztály osztagy-szövetségeiként vettek részt a szovjet harcosok magyarországi harcokban. Hadd idézzem a szerzőt: »Nógrád vármegye erdős-hegyes vidékein lefolyt nehéz harcokban nagy sajnálatunkra sok bátor tisztünk és katonánk halt meg. Ők a legdrágábbat – az életüket adták e megye lakosainak szabadságáért. Testük abban a földben pihen, amelyért küzdöttek. A szovjet harcosok kiömlött vére nem folyt hiába. Sok magyar falunak és városnak hozta meg a régen várt szabadságot.«

A közlemények másik fontos tanulsága Jakab Sándor munkája. Eddigi publikációs tevékenysége nagyrészt felszabadulásunk időszakáról szólt. Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején. c. tanulmánya nagyszerűen kiegészíti Loza munkáját. A dolgozat értékét az alaposság, a dokumentációs nagyszerű felhasználása mellett szintén az növeli, hogy a szerző részt vett annak a nagy politikai változásoknak az előkészítésében, a párt felelős posztján – mely a proletárdiktatúráért folyt. Mint a megyei monográfia a felszabadulás után korszakának szerzője – számos még feltáratlan ténnyel, összefüggéssel fogja gazdagítani helytörténelmi irodalmunkat, amely nyilván a magyar történetírás kiteljesedését is szolgálja egyben.

MOLNÁR PÁL

KULTURÁLIS FÓRUM AZ IFJÚSÁGÉRT

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség nevelő tevékenységét az MSZMP IX. kongresszusa és a KISZ VII. kongresszusa határozatainak szellemében végzi. Ifjúsági szövetségünk kulturális nevelőmunkájának tudományos értékű, sok módszertani útmutatást tartalmazó, művelődési lehetőséget ismertető és ajánló alapdokumentuma a KISZ KB. 1964. évi »szabadidős« határozata, melynek megjelenése óta elmélyültebbé, színesebbé vált a KISZ-szervezetek kulturális élete, számottevően növekedett a fiatalok aktivitása a művelődésben.

A szabadidős határozatot előkészítő vizsgálódás, a határozat alapját képező felmérések óta azonban öt év telt el. A fél évtized alatt jelentős változások következtek be hazánk gazdasági, ideológiai, művelődési szférájában, a nemzetközi helyzetben. Ezek a változások alapvetően motiválják a népművelést, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség kulturális tevékenységét. Központi Bizottságunk szabadidős határozatának szellemében 1964-ben megyénkben is több intézkedésre került sor. Létrejötték, hacsak időlegesen is, a szesmentes vendéglátói szórakozóhelyek, intenzívebbé váltak a népművelési és KISZ-szervek közötti kapcsolatok. Több kezdeményezéssel lépett elő a megyei KISZ Bizottság, Salgótarján kapta meg az Amatőr Könyvzenei Fesztiválok megrendezésének jogát, finomodott a kulturális szemlék rendszere, ifjúsági napok, határtalálkozók követték egymást. E határozatot még ma is alapdokumentumnak tekinthetjük a kulturális nevelésben. Ugyanakkor szükségessé válik a megváltozott körülményekre való alkalmazása, az új irányítási rendszer adottságainak megfelelő programok kidolgozása. Hisz az elmúlt években a népművelés más területein is szervezeti változások történtek. Hacsak egy dologra, a népművelési tanácsok létrejöttére gondolunk — ez is jelentős lépés. Az új helyzethez való alkalmazkodást sürgeti az a tény is, hogy az 1964-ben Központi Bizottságunk kezdeményezésére született intéz-

kedések, határozatok realizálása több szerv, intézmény részéről nem egyforma intenzitással nyert végrehajtást. Pl. a szesmentes szórakozóhelyek a vendéglátó egységeknél a nagy felbuzdulás után teljes mértékben megszűntek a megyében, — gazdasági szemlélet miatt. A turizmus, mint a szabadidő kulturált eltöltésének egyik formája, sem kapta meg a megfelelő támogatást. A falusi művelődési otthonok repertoárja sem fejlődött a kívánalmaknak megfelelően. A megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás az új irányítási rendszer figyelembevételével a KISZ Központi Bizottsága 1968-ban az állami és társadalmi szervekkel együttműködve országos tanácskozást tart »ifjúsági kulturális fórum« címmel az ifjúság irányában folytatott kulturális nevelőmunka megjavítása érdekében.

A fórum összehívását a praktikus kérdések megoldása mellett az alábbi körülmények is indokolják:

Pártunk VIII. kongresszusa megállapította azt a történelmi tény, hogy hazánkban leraktuk a szocializmus alapjait, kezdetét vette a szocializmus teljes felépítéséért folyó küzdelem. E harc egyik hatékony eszköze a gazdasági mechanizmus reformja, az új irányítási rendszer bevezetése, amely jelentős mértékben meggyorsítja a szocializmus teljes felépítésének ütemét. Az új irányítási rendszer determináló hatással lesz a gazdasági és kulturális életünkre egyaránt. A termelés fokozódásával még teljesebbé válik a tudományos és technikai forradalom kibontakozása, s ennek eredményeként tovább növekedik a társadalom tagjaival szemben támasztott művelődési követelmény. Ezt szemléletesen bizonyítja megyénk technikai kulturájának fejlődése is, új gépsorok üzembe állítása, a technológiai körülmények megváltoztatása, eddig nem iparosított területeken új üzemek létesítése és nem utolsósorban a mezőgazdaságban végbemenő nagyarányú gépesítés is.

A szocializmus teljes felépítésének időszakában a szocialista demokrácia kiszélesítését, a tömegszervezetek jelentőségének növelését csak korszerű, általános és szakmai műveltséggel rendelkező fiatalokkal tudja a KISZ támogatni. Időszerű tehát a korszerű nevelési követelménye-

ket szolgáló iskolareform KISZ-szervezetekre háruló feladatai mellett megvizsgálni az iskolán kívüli művelődés fejlesztéséből adódó tennivalóinkat is. A KISZ-vezetők nemcsak választott testületek tagjaiként kívánnak részt venni a munkában, hanem mint a fiatalok hivatott választott vezetői e testületekben kifejezésre is akarják juttatni a fiatalok véleményét.

Feladatunk, következetes eszmei harcot folytatni a burzsoá ideológia ellen, s a nevelés teljes skáláján bizonyítani, hogy korszerű műveltség csak szilárd marxista-leninista világnézet és következetes politikai kiállás, a szocialista hazafiság és proletár-internacionalizmus talaján virágozhat. E vonatkozásban KISZ szervezeteknek a társszervekkel együttműködve nagyon sok tennivalója akadt. Át kell hágni azt a szűk keretet, amely csak a KISZ-oktatásra ruházta az ilyen jellegű feladatok megoldását. A népművelés egész tartalmának kell szolgálni ezt az ügyet.

Tanúi lehetünk a népművelés differenciálódásának is. Legalább is a jelenlegi tendenciák erre utalnak. Új művelődési formák alakultak ki és terjednek el megyénkben is. E formák kialakulásában, néha elterjesztésében is KISZ-szervezeteink pozitívan működtek közre. Próbálkozások voltak a különböző társadalmi rétegekhez tartozó fiatalok kulturális arculatának formálására, a politikai akciókhoz kapcsolódó népművelési formák kialakításával. Úgy érezzük a »Vádoljuk az imperializmust!«, a Forradalmi Ifjúsági Napok kulturális megmozdulásai a politikai nevelés hatékony formáivá váltak. Sajnos ezek az akciók – bár komplex jellegűek voltak – nem mindenütt találtak elismerésre a népművelés szakemberei között.

Az előbbieket is bizonyítják, hogy az eddigieknél még körülhatároltabban kell meghatározni az ifjúság kulturális nevelésének helyét, a megye népművelésének egész rendszerében. Pontosabban kell megfogalmaznunk a KISZ Megyebizottság, a járási KISZ-bizottságok és alsóbb KISZ-szervek, valamint az állami és társadalmi szervek feladatát külön-külön és közösen is az ifjúság kulturális nevelésében.

A leírtakból adódik a fórum feladata: tovább kell fejleszteni az ifjúság korszerű művelődésében érintett állami és társadalmi szervek, intézmények közös népművelési hatását. Gyakorlati útmutatást és ösztönzést kell adni a feladatok minél hatékonyabb végrehajtására, a KISZ-szervezetekben és művelődési intézményekben egyaránt. Segítséget szeretnénk adni a párt és a KISZ vonatkozó határozatainak figyelembevételével, az igények új felmérésével a megyei Népművelési Tanács tervének kidolgozásához, a KISZ-szervezetek akcióprogramokban rögzíthető célkitűzéseinek végrehajtásához. A fórummal nem utolsósorban közéleti tevékenységre is lehetőséget adunk a fiatalok számára. A megyénkbe került fiatal értelmiségiek tele ambícióval, fiatalos lelkeséssel akarnak részt venni a közügyekben. Többször – a fórumok hiányában – csak lappangó tervek maradnak elképzeléseik. A fórum e vonatkozásban is lehetőséget kíván adni számukra.

Az ifjúsági kulturális fórum előkészületei megyeszerte megkezdődtek. Különböző szintű tanácskozások, megbeszélések arra hivatottak, hogy a járási, városi, majd ezt követő megyei tanácskozást előkészítsék. Reprezentatív művelődés-szociológiai felmérést is tervezünk, amely elsősorban a KISZ-korosztályú fiatalok körére terjed ki. Ez a felmérés megalapozottan, tartalommal tölti meg az általánosító, összegző adatokat. A sok lelkes ifjúsági vezető mellett népművelő szakos hallgatók, téli gyakorlaton lévő egyetemisták, fiatal főhivatású népművelők, bentlakásos KISZ-iskola hallgatók végzik el a felmérést. A tanácskozásokon, amelyekre március–április hónapokban kerül sor, járási és városi szinten, egyöntetűen kötelező témaként a KISZ Központi Bizottság 1964. évi »szabadidős« határozata végrehajtásának tapasztalatait vitatják. A KISZ-szervezetek, valamint a művelődési intézményeket fenntartó szervek együttműködését az ifjúsági klubok fejlesztésében, a rendszeres, színvonalas klubélet kialakításában tartanak vitákat. A kötelező témákon kívül egyes járási, városi bizottságok a népművelési szervekkel együttműködve az alábbi témákat is feldolgozzák:

Salgótarján város: a hazafias és honvédelmi nevelés lehetőségei a művelődési intézmények munkájában. A fiatalok művészeti alkotóképességének fejlesztése a műkedelő művészeti mozgalom különböző ágazataiban.

Salgótarján járásban: a fiatalok politechnikai készségét fejlesztő, közgazdasági szemléletét kialakító művelődési formák és módszerek tapasztalatai. A KISZ-szervezetek és könyvtárak együttműködésének tapasztalatai a fiatalok olvasási kultúrájának fejlesztésében.

Pásztó járásban: a szocialista tartalmú családi és társadalmi ünnepek elterjedtségének, hatásának tapasztalatai. A KISZ-szervezetek és művelődési intézmények feladatai a helyi munkásmunkásmozgalmi tradíciók ápolásával, új hagyományok kialakításával kapcsolatban.

Balassagyarmat városban: az ifjúság zenei kultúrája fejlesztésének eredményeiről, a társastánc-mozgalom problémáiról készítenek reprezentatív felmérést.

A rétságl. szécsényi járásokban készülő felmérések is érdeklődésre tarthatnak számot és megyei általánosításuk, pl. a dal és játék szerepe az ifjúsági közösségek életében a fiatalok olcsó, kulturált szórakozását biztosító objektumok létrejöttének tapasztalatai, elterjedésének akadályai. A fiatalok társadalmi munkájának lehetőségei, a művelődési objektumok fejlesztésében.

A témák – bár sokoldalúnak látszanak – még sem ölelik fel az ifjúság egész művelődési lehetőségeit. Pl. érdekes lenne a könyvolvasásról egy felmérés, nemcsak az olvasott művek figyelembevételével, hanem a korosztályok, rétegek, igényei alapján is. A fórumok természetesen arra is módot adnak, hogy az ilyen ún. megyeileg elő nem írt témákban is újat hozzanak, javaslattal szolgáljanak. E vonatkozásban nagy feladat hárul a különböző intézmények, vállalatok vezetőire, akik természetesen a járási, és a megyei fórumon is részt vesznek.

A tömegszórakoztatás szempontjából nagyon fontos lenne a film szerepének, hatásának, vagy a tömeg-kommunikációs eszközök szerepének vizsgálata is.

Bízunk abban, hogy az ifjúság kultu-

rális fóruma megfelelő visszhangra talál majd megyszerte. Népművelési vezetőket és pedagógusokat, KISZ-vezetőket és értelmiségieket, kulturotthon-igazgatókat egyaránt szólásra bír. Gondolkodtat és cselekvésre készítet. Elérnének a célt, hogy az ifjúság szocialista szellemű nevelését közérdekké tegyék. E vonatkozásban tenni, cselekedni úgy gondolom, mindannyiunk közös ügye, érdeke.

KÁLOVITS GÉZA

A NÓGRÁD MEGYEI FOTO-KLUBRÓL

Nógrád megye öt-hat évvel ezelőtt még fehér foltként jelentkezett volna az ország fotoművészeti gócpontjait vagy akár a fotoamatőr mozgalom bázisait feltűntető képzeletbeli térképen. Ma? Ha valaki fel akarná vázolni annak a folyamatnak modelljét, hogyan alakul ki s hogyan válik egy megye kulturális életének jelentős komponensévé a fotoamatőr mozgalom, nyugodt lelkiismerettel írhatom le a salgótarjáni Megyei Művelődési Ház fotoklubjának rövid történetét.

Nem, nem történt itt semmi »rendkívüli« Nem bukkant fel üstökösként egyetlen alkotó zseni sem, nem indult látványos művészeti hírverő kampány, nem költöztek tízezreket különleges technikai berendezésekre, csupán néhány fáradhatatlan ember tevékenysége s a Művelődési Ház vezetőségének a valós társadalmi igényeket felismerő irányító munkája nyomán szervezett kereteket kapott, összefogottá és hatékonná vált, hogy úgy mondjam, »testet öltött« egy fiatal művészeti ágazat amatőr mozgalma.

Fényképezés. Fényképező gép! Gyakran kimondott szó, mindennapi gyakorlatban használt sokoldalú eszköze a modern kor emberének. Fénykép! Százféle megjelenési formában vesz körül bennünket, olyan szervesen tartozik mai életünkhöz; olyan magától értetődően teljesíti funkcióit, hogy – sajnos – nem is igen szok-

tunk gondolkozni rajta. Pedig: érdemes! Egy mai fényképezőgépben a tudósok, kutatók, mérnökök hosszú sorának munkássága foglalódik egybe, akiknek legfőbb érdeme, hogy korunknak megfelelő olyan eszközzel ajándékozták meg az emberiséget, mely végtelen távlatokat nyit köznap, tudományos és művészi megismerésünknek egyaránt.

A fényképezés technikája, ha sokoldalú tájékozottságot is követel, mindenki számára megtanulható. A fénykép megőrzi egyéni emlékeinket, pontos »hű« mását adja a valóságnak, vizuálisan közöl, informál, kitágítja s egyben közvetlen környezetünké teszi a világot. »Megmutatja« az anyag elemi szerkezetét éppúgy mint a kozmosz eddig ember-nemlátta tájait. S azt hiszem nem is lehetne felsorolni mi minden van még a végletek között, hiszen elképzelni se tudánk ma már tankönyvet, kutató munkát, tudományos művet, útleírást, napilapot, folyóiratot, plakátokat, kirakatrendezést, tv-adást stb. fényképek nélkül.

N. A. Petrov szerint: »A gép mögött ott áll az ember, aki érzelmeinek, akaratának s világnézetének megfelelően irányítja gépét a világ jelenségeire«.

Ez az a pont, mely gondolatmenetünk szempontjából különösen fontos, hiszen ezen keresztül válhat és válik jelentős alkotók kezén a fényképezés fotoművészetté, mert szinte valamennyi vitathatatlanul társadalmi funkcióját a fénykép a létrehozó ember szubjektumán keresztül teljesítheti a műalkotás színvonalán, a művészi ábrázolás erejével is!

Ha figyelembe vesszük, hogy az embernek nagy többsége úgynevezett vizuális típus, továbbá azt, hogy a képi közlésnek ilyen sokrétű lehetősége van, nyomban igen sok kérdés is felmerül, s a válaszok egyben egy fotoklub – itt és most – a Nógrád megyei Fotoklub szükséges és jó, helyes és célszerű társadalmi tevékenységét igazolják.

Azt mondtuk, hogy a fényképezés technikája sokoldalú tájékozottságot követel, de megtanulható. Rendszeres tanulmányokkal ezt alapfokon lehetővé teszi mindenki számára, s haladó fokon, (sőt – előadásokon kívül – sűrített bentlakásos tanfolyamon is) a megye szakkörvezetői számára is. E tanfolyamok egy-

általán nem »szakmaiak« a szó szűkebb értelmében, hanem magukba foglalják a szükséges általános fizikai, kémiai, optikai, technológiai stb. tudnivalókat, gazdagítva az érdeklődők természettudományos ismeretét. Oktató munkájuk párhuzamosan ötvözi a fokozatosan szükségessé váló esztétikai ismereteket, s ez a foto iránti érdeklődésre alapozottan ugyan, de szinte valamennyi művészeti ágazatra kiterjed. E tervszerű munka a klub köré tömörülők befogadó képességét alakítja, már nemcsak a foto, de általában a művészet érdekében.

A klub előadássorozatán neves művészek, művészettörténészek, technikai szakemberek segítik a foto különböző megjelenési formái között való tájékozódást, s a jelentős alkotások megismerését éppúgy, mint a legújabb eljárások megtanulását és alkalmazását. Kamarakiállítás sorozatuk bepillantást enged a kortárs művészet alkotó problémáiba, s közvetlen, baráti légkörben folytatott beszélgetésekben ismerkednek az alkotókkal.

A klub vezetői átértékelik a fontosságát a művészet – közönség kapcsolatok erősítésének, s közös erőfeszítéseket tesznek – nem egyszer a szó legszorosabb értelmében jelentős fizikai munkát vállalva országos jelentőségű kiállítások (Felszabadulási Országos Fotoművészeti kiállítás, Magyar szerzők a Szovjetunióról) bemutatásával, s kezdeményezték (pl. Palócföld) tájegységi kiállítások rendszerét.

Pályázataik az alkotó tehetségeket kibontakoztatásukat segítik. Ezek elbírálását szakszűri végzi, melynek munkája nyilvános. Az eredmény is megmutatkozik: egyre gyakrabban találkozunk Nógrád megyei nevekkal országos jellegű kiállítások falán, pályázatok képanyagában, s a szakfolyóirat lapjain is.

Rendezvényeik – különösen a kiállítások – rendkívül látogatottak, népszerűek. Bizonyítja ez, hogy a Klub törekvései, s a lakosság igényei találkoznak. A Művelődési Ház vezetőségének, s a Klub aktiváinak elképzelései ismét egybeesnek: A közönség igényét az igényeséget fokozva kielégíteni. Szükségességét bizonyítja s a módszerek kialakítását segíti az a kérdőíves reprezentatív felmérés, melyet a Klub vezetői a Népművelési Intézet Művészeti Osztálya felkéré-

sére végeztek az 1966-os Országos Fotoművészeti Kiállítás bemutatásakor.

A Nógrád megyei Fotoklub társadalmi fontosságú munkálkodásának e felsorolás természetesen csak a valóban nyilvánosság elé kerülő »nagy«-ja. A hétköznapi rendszeres, céltudatos aprómunkájának egymásraépülő mozaikjaira nem terjed, nem is terjedhet ki. Akik ismerik az amatőr szervezetek, a műkedvelő művészeti mozgalmak belső életét, tudják milyen nehézségekkel kell megküzdeni napról napra addig, míg egy színvonalas, akcióképes, közösségi érzésekkel áthatott törzsgárda kialakul, s mennyi energiát, mennyi találékonyságot, szervező készséget, mennyi nap mint nap végzendő munkát jelent azután a fejlődés fokozatosságának biztosítása, még akkor is, ha szervezeti kereteit, elvi irányítását s nem utolsó sorban költségvetését a Megyei Művelődési Ház biztosítja.

Ma Magyarországon 32 fotoklubot tartunk nyilván. Ezek a jövőre 70. évébe lépő Budapesti Fotoklub s a régebben jelentős szerepet játszó Soproni Fotoklub kivételével általában 1955–58 között alakultak. Létrejöttüknek nem csupán időpontja kórábbi, mint a nógrádié, de körülményei is mások voltak. Általában társadalmi egyesületként több-kevesebb erőteljes alkotó készségű amatőrből tevődtek össze, s csak később alakult ki egy részüknél — főleg azoknál, melyek művelődési házak keretei közé ágyazottan folytatták munkájukat — szélesebb körű kulturális tevékenység. Ma ezeket az utóbbiakat tekinthetjük valóban korszerű fotokluboknak. A többiek rövid felfutás után visszaestek. Ebből a szempontból is hangsúlyozni szeretném, a nógrádiak javára mutatkozó különbséget: műkedvelő művészeti csoportokról lévén szó, nem elsősorban kialakult alkotók »képviselése« a céljuk, hanem az alkotó tehetségek természetes támogatása mellett egy nagyon is széleskörű művészet-propagandából és saját produktív gyakorlaton alapuló művészeti oktató-nevelő munkából álló igen hatékony komplex kulturális tevékenység.

A Nógrád megyei Fotoklub ilyen értelmű eddigi munkássága elismeréseként a Magyar Fotoművészek Szövetsége, s a Népművelési Intézet a klubra bízta az

1968. évi Országos Fotoművészeti Kiállítás megrendezését. Megnyitására július folyamán kerül sor a fotoamatőr mozgalom megyei, s a klubok művészeti vezetőinek Központi Tanfolyamával egyidőben. Joggal remélhetjük, hogy a magas szintű rendezvény a hozzá kapcsolódó előadásokkal, kritikai elemzésekkel, vitákkal együtt elősegíti majd a Nógrád megyei Fotoklub hasznos tevékenységének még szélesebb körű kibontakozását.

RÉTI PÁL

